

ТРИ ГАЛИЦЬКІ ГРАМАТИКИ

(ІВАН МОГИЛЬНИЦЬКИЙ, ЙОСИФ ЛЕВИЦЬКИЙ І ЙОСИФ ЛОЗИНСЬКИЙ).

НАПИСАВ

Др. Осип Маковей.

У ЛЬВОВІ, 1903.

Накладом Наукового Товариства ім. Шевченка.

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА
під зарядом К. Беднарського.

ТРИ ГАЛИЦЬКІ ГРАМАТИКИ

(ІВАН МОГИЛЬНИЦЬКИЙ, ЙОСИФ ЛЕВИЦЬКИЙ І ЙОСИФ ЛОЗИНСЬКИЙ).

НАПИСАВ

Др. Осип Маковей.

У ЛЬВОВІ, 1903.

Накладом Наукового Товариства ім. Шевченка.

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА
під зарядом К. Беднарського.

ЛДОНБ
ИМ. Я. ГАЛАН

З М І С Т.

СТОРОНА

Передмова	1
I. Про знесенє руських викладів у львівськїм університетї 1808. — Переслїдуваня на поли народного шкільництва. — Перша розправа про руську мову	3
II. Погляд Копітара на руську мову з 1816 р. — Гадки Івана Мо- гильницького про руську мову з 1822 і 1829 року	9
III. Рукописи граматики Йосифа Левицького з 1831 року і Копі- таровї замітки на нїй. — Друкована граматика Йосифа Ле- вицького з 1834 року	17
IV. Перша граматика і „Руское весїле“ Йосифа Лозинського. — Замітка Копітара. — Генеза вїйни за азбуку у Русинів	25
V. Перша руська вїйна за азбуку і правопись	31
VI. Граматика Лозинського з 1837-ого і 1844-ого року. — Рецензия Вен. Левицького. — Протест Лозинського. — Суперечка Ло- зинського і Йосифа Левицького	44
VII. Віденсько-перемиський кружок учених	51

Д О Д А Т К И.

I. Замітки В. Копітара на граматику Йосифа Левицького	59
II. Відповідь Й. Лозинського на статю Й. Левицького 1834 у справї азбуки	77
III. Відповідь Й. Лозинського на брошуру М. Шашкевича „Азбука і Abecadło“	81
IV. Спільна відповідь Й. Лозинського на статї Й. Левицького і М. Шашкевича (уривки з рукопису а)	84
V. Та сама відповідь Й. Лозинського (повний рукопис б) і відмова цензури)	86
VI Протест Й. Лозинського до найвисшої цензури у Відни у справї граматики 1844 р.	93

З ІСТОРІЇ НАШОЇ ФІЛЬОЛЮГІЇ.

ТРИ ГАЛИЦЬКІ ГРАМАТИКИ.

(Іван Могильницький, Йосиф Левицький і Йосиф Лозинський*).

НАПИСАВ

Др. Осип Маковей.

В дотеперішніх працях про відроджене галицької Руси небогато говорило ся про трох перших галицько-руських граматикив, І. Могильницького, Й. Левицького і Й. Лозинського. Всі досліди крутили ся головно коло „руської трійці“; історія відродження галицької Руси починала ся роком видання Русалки Дністрової, 1837. Тимчасом, коли ми придивимо ся діяльності названих граматикив, то побачимо поважну наукову роботу, що почала ся ще перед 1837-им роком і йшла потім поруч з діяльністю „руської трійці“, — роботу таку, що на галицьку Русь мала трохи чи не більший вплив, як „Русалка Дністрова“.

Діяльність сих трох граматикив я взяв собі за тему до своєї праці. Я основую свої досліди головно на рукописних жерелах. Особливо про Левицького і Лозинського можу сказати дещо нове на такій основі:

У бібліотеці львівського університету є рукописи праць Левицького і Лозинського і на них замітки Копітара; найбільше їх на граматиці Левицького. Копітар тут не підписаний

---

*) Читане на засіданю „Історичного Товариства в Чернівцях“ дня 1 падолиста 1902.

і тому то мабуть доси ніхто не звернув на його замітки уваги. Одначе, коли порівняти письмо сих заміток із facsimile Копітарового листу, уміщеного у книзі: Briefwechsel zwischen Dobrowsky und Kopitar, виданій проф. Ягічем 1885 року, то видко, що письмо те саме. Важнійші із сих заміток Копітара подаю в додатку, поруч із текстом Левицького, бо инакше не було-б видко, до чого вони належать.

Також користав я із записок Йосифа Лозинського, які знайшли ся, порозкидані, на горищи дому в місті Яворові, де він жив і помер. Були то записки, „нікому не потрібні“, котрих Л—ий у свій час уже ужив до своїх праць. Не було в них ні одної цілком готової і на чисто переписаної статі; були тільки первісні брульони рукописів, виписки з книжок і часописий, переписані пісні і т. п. Я упорядкував сі записки, орієнтував ся ними і що вважав гідним опублікованя, се подаю в „додатку“; в самій же студії я мусів очевидно відомости із записок Лоз—ого злучити до купи й доповнити ширшими дослідями.

У книзі: Neue Briefe von Dobrowsky, Kopitar und anderen Süd- und Westslaven, виданій проф. Ягічем 1897 р., на сторонах 823—850 є два Копітарові дневники, у котрих він записував собі, кому коли післав лист, книжки і т. и. Отут ми під днем 29 марця 1831 находимо записку: „Ios. Lewicki, Hofcaplan in Przemyśl“ і потім частійше стрічаємо записані імена: Левицький, Снігурський, Лозинський, Лавровський, Малиновський, — очевидна річ, що Копітар переписував ся із сими людьми. На жаль, ся кореспонденція нікому доси не відома; не знати також, чи заховала ся де, чи ні. Так поки-що Копітарові замітки на рукописах Левицького і Лозинського лишає ся для нас найважнішим жерелом, з якого можемо догадувати ся, який міг бути зміст листів Копітара до сих двох граматиків, і з якого довідуємо ся, як Копітар дивив ся на руську мову.

Для заокругленя праці я мусів сягнути ще дальше в минувшину, до Івана Могильницького, першого граматика в Галичині, і подати про нього ті відомости, які міг зібрати. Рукопису граматики його я не міг роздобути; не знаю, чи він де й є.

I.

Про знесенє руських викладів у львівськїм університетї 1808. — Переслїдуваня на поли народного шкільництва. — Перша розправа про руську мову з 1822 р.

Почнемо нашу річ від р. 1808, що був роком крайнього упадку народного духа між галицькими Русинами. Найсильнїйшим обявом сього упадку було те, що того року знесено до решти руські виклади, заведені цїсарем Йосифом II у львівськїм університетї на видїлах філософїчнїм і богословськїм. Причин до сеї незвичайної подїї було не мало¹⁾.

Передовсїм само австрійське правительство не знало докладно, яких то Русинів дістало воно, прилучивши Галичину до Австрії, і називало їх то Russen, то Ruthenen. Ніхто тоді не розумів ясно звязи галицьких Русинів з українськими і ріжницї поміж тими а Росіянами. Старі симпатїї до церковно-славянської мови були тоді ще живі не тільки в Росії, але і в Галичинї. Тому й не диво, що львівські руські професори університетські (Лодїй і Захаряевич) самі не знали, якої то „Landes- Volk- und Nationalsprache“ жадали від них декрети цїсарські й губерніяльні з року 1786 і 1787; а коли писали часом „простим і посполитим язиком“, то оправдували себе перед читачами, немов би провинили ся не по своїй волї, лише по наказу з гори. Проте їх „простий“ язик поправді мало чим нагадував живу народну мову і не мав своєї певної назви:

---

¹⁾ Писали про се: Я. Головацький: Die Zustände der Russinen in Galizien (Jahrbücher für slav. Literatur, Kunst und Wissenschaft, Leipzig 1846, чч. 9 і 10). — Др. Іван Гарасевич: О преподаванїяхъ на русскомъ языкѣ въ всеучилищи львовскомъ (Зоря галицка, 1851). Автор каже, що ся статя його написана „по точнымъ разсмотренїямъ сего вопроса“, мабуть на основї університетськихъ актїв. — Я. Головацький: О первомъ литературно-умственномъ движенїи Русиновъ въ Галициї со временъ Австрійского владѣнїя въ той землѣ (Наук. Сборникъ Матицы, Во Львовѣ 1865). — В. Коцовський: Житє и значенє Маркіяна Шашкевича. Львѡвъ, 1886. — Ом. Огоновський: Исторїя литературы рускои. Львѡвъ, 1889, II, 1, стор. 49—60. — І. Заневич: Літературні стремленя галицьких Русинів (Житє і Слово, 1894 II). — Ф. І. Свистун: Прикарпатская Русь подъ владѣнїемъ Австрїи. Львовъ 1895, т. I, ст. 174 і дальші.

раз звав ся руським, а раз російським¹⁾. Інші професори львівського університету, переважно Німці, маловажили руські студії й переслідували своїх руських товаришів по фаху.

Крім того реакція по смерті цісаря Йосифа II (1790) видвигнула латинське духовенство і польську шляхту, отже й польський вплив у Галичині, знову на верх. Віджили сильніше давні суспільні антагонізми, серед котрих за мало приготовлені провідники Русинів, не могли встояти ся. Руські єпископи й консисторії почали підлягати польщині й висше цінити сьвящеників, що вчили ся по латині, а не по руськи. Ще Петро Білянський, що був львівським єпископом від 1780—1798 р., встоював ся против ворожих заходів, але його наступник Микола Скородинський (1798—1805) зовсім піддав ся польським впливам і не дбав про руську мову, бо й сам — як каже про нього Йосиф Левицький²⁾ — „не вмів перекласти пасторальної теології на сей діалект, лише переложив її на польське. По нїм переняв старане про сьвящеників цілої Галичини Антін Ангелович, чоловік учений, великий знавець механіки й хемії, від 1796 єпископ перемиський, самбірський і сяніцький, а від 1806 митрополит галицький (помер 1814). За його управи зовсім завмерла руська мова в літературі в Галичині; про науку релігії по селах не було вже й мови. До того від р. 1808 зникли зовсім руські виклади на виділах філософічним і богословським, навіть не вчили по руськи пасторальної теології і катихитики, котрі по австрійському закону повинні були викладати ся матірною мовою. Про катедру руської мови ніхто й не подумав, ані для церковної мови ані для народної. Тому то за цілу чверть столітя не зложив ніхто й найменьшої книжки руською мовою. В угорських Русинів відповідно до порядків у тамошній церкві учать пасторальної теології і катихитики доси (1844) народною мовою“. Так писав про ті давні часи Йосиф Левицький.

Новіші досліди потверджують сі його слова. І так Іван Ем. Левицький пише у своїй „Прикарпатській Русі“ про часи Ангеловича: „Хотя митроп. Ангелович був учений і славив ся jako великий любовник наук і прихильник народної просьвіти, однако

¹⁾ Студент університету з тих часів Іван Гарасевич, каже, що професори викладали „народно-церковно-руским языком“. (Зоря галицка 1851, ч. 61, ст. 494).

²⁾ Das Schicksal der galizisch-russischen Sprache und Literatur (Jahrbücher für slav. Lit., Kunst und Wiss. 1844, Heft 5 - 6).

на поли людowego шкільництва по причині тогдашних обставин не міг майже нічого позитивного зробити; а ті обставини були рівнож причиною, що тогдашні Русини писали і печатали виключно в язиці польскім, німецькім і латинськім. Сьміло можна сказати, що на поли руского письменства панував в тім періоді цілковитий умственний застій, а доказом того єсть факт, що в язиці рускім видано друком в літах 1796 до 1814 в Австро-Угорщині лиш 6 невеличких публікацій, а з того 4 в Галичині¹⁾.

Для осьвітлення крайного упадку тодішніх галицьких Русинів годить ся додати ще отсі нові відомости. Йосиф Левицький писав у передмові своєї граматики 1831 р., що галицькі Русини, втративши руські виклади в університеті, „не можуть тепер доробити ся своєї публичної школи. Ся втрата дає себе тим тяжше відчувати, що тепер найбільша часть укінчених богословів, вивчених по латині й по німецьки, ледви чи зможе й читати у церкві науку для народу. А що казати про знане старшої літератури (церковної мови?) Що казати про народну мову?“ — Сей уступ у рукописі Левицького цензор Копітар перечеркнув і до слів Левицького про знесенє руських викладів: „Стало ся се на превелику шкоду для нації; тим способом ще більше доведено мову до упадку“ — додав свою замітку: „бо замість знесеної школи не заведено жадної иньшої, рівнорядної. Коли-б і згодити ся на се, що богослов не може обійти ся без латинської осьвіти, то таки Русини могли були і повинні були, по приміру иньших шкіл в Австрії, задержати собі для осьвіти руського клиру 1) катедру руської мови на теології і 2) науку пасторальної теології безпосередно народною мовою“.

Отже, на думку Копітара, Русини могли були й повинні були подбати про ті катедри, а не подбали. Міру упередження до руської мови в ті часи зрозуміємо ще краще із слів Й. Левицького з рукописного „Nachtrag-y“ до його граматики (з 1831 р.), де він так і сказав, що „самі Русини з упередження працювали над знесенем катедр“; потім перечеркнув сі слова й написав лагіднійше, що „обставини зложили ся так“; — однак Копітар тут і дописав рішучо: „Sie (die Ruthenen) trugen 1808 selbst auf ihre gänzliche Aufhebung an, ohne wenigstens schon damals, an deren Statt, die Er-

1) Прикарпатска Русь, том I, 42—43.

richtung einer russinischen Sprachkanzle an der Theologie vorzuschlagen“. А потім сю свою замітку Копітар також перечеркнув і написав уступ, стилізований лагіднійше, одначе з тим самим докором, який знаходимо і в друкованій граматиці Йосифа Левицького (отже се слова цензора Копітара, а не Левицького): „Замість користати з катедр, як із головного способу розвитку рідної мови, бачили вони (Русини) в тім якесь понижене для себе, що не могли так само, як Німці і Поляки, слухати філософії і теології по латині, й самі поставили вкінці (1808) внесенне, аби скасувати сі катедри“¹⁾.

Дальші літа принесли галицьким Русинам нові недогоди, особливо на поли шкільництва. Згадаємо з них тільки найважніші. Року 1812-ого, заходами польських панів, знесено шкільний примус (Schulzwang) — і руські селяни, панщизняні люди, під впливом мандаторів, Жидів і власної темноти, перестали посилати дітей до школи.

„В р. 1813 — каже Йосиф Левицький — став єпископом Михайло Левицький. Для руської мови в Галичині, котрої не уживали тоді навіть освічені галицькі Русини, бо говорили по польськи, настала щасливіша хвиля, стало потроха свитати. Новий єпископ був муж сильний, але не знав ні руської літератури, ані очевидно руської мови, бо родив ся поміж Гуцулами коло Пістиня і не міг привикнути до чистої руської мови. Проте зробив він багато при помочи сьвященника з Дроздова, Івана Могильницького; той не виховував ся по руськи так само, як його єпископ, одначе мав руського духа в собі і руське серце і ех abrupto почав складати руські книжки для шкіл“²⁾.

Часи, в котрих почав свою діяльність сей перший руський грамастик у Галичині, Іван Могильницький, були для розвитку руської мови дуже тяжкі. Просьвітне товариство, заложене ним 1816 р. в Перемишли, не могло встояти ся супротив інтригі Поляків і черців Василян. До народних шкіл руської мови не допускали. На просьбу Мих. Левицького, що тим часом із перемиського єпископа став львівським митрополитом, аби заве-

¹⁾ Гл. Додаток N. 1. — Копітар мав, як видно з його дальших слів, уже 1831 р. надію, що на руській теології у Львові з великої потреби заснують знов катедри для церковної і матірної мови. Так було тоді і в иньших містах: у Празі, Оломуці, Градци, Люблянї і ин., — однак звісно, се стало ся не зараз, бо аж 1848 року.

²⁾ Jahrbücher für slav. Literatur, Leipzig 1844.

сти руську викладову мову у сільських школах, президія губернії у Львові не згодила ся (1816), тому, що, на її думку, руська мова то наріччє, котрим не пишуть зовсім нічого або дуже мало; через то воно ще зовсім невироблене і не може бути предметом шкільної науки. Ним тільки обтяжено би науку, а се не потрібне. Русин — сказано дальше в сїм дивнім письмі губернії — не мав би з того й ніякого великого хісна; до того й кирилиця, котрої уживають тільки в руських церковних книжках, стоїть на перешкодї. Галицько-руське сільське населенє в більшій части розуміє по польськи; тому взиває ся митрополита, аби розважив, чи не було би порадно, вчити читати й писати польською мовою, аби не збільшувати ще сепаратизму (!) між мешканцями одної і тої самої провінції, а навіть одної і тої самої місцевости. Коли-б митрополит з сим не годив ся, то нехай скаже свою гадку, чи не можна-б руської народної мови (бо про старославянську чи то т. зв. церковну мову чей же не може бути й бесїди) писати латинськими буквами і так учити нарід; кирилиці в нашім краю в щоденнім ужитку зовсім не знають тай знанє її принесло би народови що найбільше таку користь, що вмів би читати деякі молитвослови. Врешті се така важна справа, що краєва управа готова зложити спільну нараду з митрополитом. До науки релїгії і рахунків вільно уживати руської мови¹⁾.

До спільної наради прийшло зараз на другий рік, 1817, коли почала ся реформа галицьких народних шкіл. Однак ся реформа не принесла ніякої пільги руському народови. Губерніальна нарада, скликана для сеї реформи, — в ній брав участь і Іван Могильницький, — рішила також, що руська мова не може бути предметом публичної науки, бо в письмі уживають її рідко і мало кому вона відома в суспільнім житю. Викладова мова має бути польська. Руські школи можуть бути тільки приватні й помочи із шкільного фонду не дістануть. А щоб селянин гр. кат. віри міг читати свій катихизм і церковні книги, то найлучше перекласти їх на польську мову або хоч надрукувати латинськими буквами, бо не годить ся для хлопа множити наріччя і письма²⁾.

¹⁾ М. Harasiewicz, *Annales ecclesiae ruthenae* 994—995. Гарасевич каже тут, що се Чарторийський і Чацкий подавали такі ради в Росії і в Австрії, аби Русинів придавити.

²⁾ Як. Головацький: О первомъ движеніи Русиновъ (Наук. Сборникъ 1865, ст. 95—97).

Против такої ухвали митрополит М. Левицький і його крилошанин Іван Могильницький подали до Відня свій протест з доказами історичних прав руської мови. Наслідком сего протесту було те, що цісар 1818 признав Русинам деякі права на поли шкільництва (руські школи в чисто руських громадах); хоч притім Поляки подбали про те, що в школах, де молодіж була гр. і римо-кат. обряду, викладова мова була польська¹⁾.

Року 1821 зажадав митрополит Левицький від львівської цензури *imprimatur* на церковно-славянське посланіє в справі відпусту. Президія губернії відповіла, що не дає свого дозволу, бо цензура доси не діставала від попередників митрополита посланій, писаних „кирилською мовою“ (sic!), і для таких видань не має взагалі цензора. Нехай митрополит видасть своє посланіє зрозумілою для народа мовою, а не мовою литургії. Против сеї відмови вніс іменем митрополита Іван Могильницький рекурсе до президії губернії і в тім рекурсі з 1822-ого року ми маємо першу в Галичині вчену розправу про руську мову²⁾. Хоч вона не була 1822 р. друкована³⁾ і тільки 1829 р. появилася розширена у польським перекладі в вид. *Czasopismo naukowe księgozbioru im. Ossolińskich*, проте інтересна вона для нас, як документ, на якій основі і до яких виводів дійшов 1822 р. перший руський граматик, Іван Могильницький, у своїх студиях над руською мовою.

Із усього, попереду сказаного, ми вже бачили, як некорисно складали ся в Галичині обставини для розвитку народної руської мови. Цісарські декрети ждали її виразно, львівська губернія домагала ся часом також зрозумілої для народу мови, хоч пильнувала притім найбільше польської мови; інтелігентні Русини спершу самі погребали руські катедри; коли-ж опам'ятали ся і стали боронити прав руської мови, не знали, що почати з мовою литургії, котрої їм було шкода. Серед таких неясних поглядів на народну мову, Іванови Могильницькому, одинокому в ті часи галицькому Русинови, що брав ся розсліджувати історію руської мови, певно не легко було знайти дорогу

1) *Annales* с. 998—999.

2) Тамже, 1001—1008.

3) Могильницький заповів цензурі 1822 р., що в особній широкій розправі, на основі певних етимологічних і історичних дат, роз'яснить се часто непорозумінє про відносини славянського наріччя в церковних книгах до наріччя галицько-руської людности. (Гл. *Annales*, 1004). Розправа з 1829 р. й була очевидно тою обіцяною студією.

до правди і висказати сю правду рішучо. Ні в чужих учених ні тим більше у своїх земляків не находив він широких дослідів про нашу мову; тим то й цікаво подивити ся на той науковий материял, яким він послугує ся у своїм рекурсі.

II.

Погляд Копітара на руську мову з 1816 р. — Гадки Івана Могильницького про руську мову з 1822 і 1829 року.

У своїй відповіді губернії (1822) покликуює ся Могильницький на сих чужих учених: Добровского (Slavin), невідомого йому автора рецензії у Wiener allg. Literaturztg. з 5 падолиста 1816, на Енгля, Шлецера, Лінде і Бандтке, не називаючи їх праць, з котрих брав свої відомости.

У Slavin-і Добровского (ст. 19) вичитав Могильницький, що вже 1584 граматик Адам Богорич розрізнявав мову московську і руську. Але від самого патріярха славистів, Добровского, не дізнав ся М. нічого рішучого про руську мову. Добровский у своїй граматиці чеської мови з 1809 мішав русько-українську мову з простою російською¹). Хоч сього погляду він у другім виданю своєї граматики (1819) не повторив, одначе не сказав також нічого нового. Так само не сказав своєї гадки про руську мову і в Institutiones linguae slavicae (1822).

Натомісць сей невідомий Могильницькому рецензент з Wiener allg. Literaturztg. (з 5 Nov. 1816), що виразно відділював руську мову, як самостійну, від російської і польської, се був ніхто иньший, тільки В. Копітар²). Його погляд на становище руської мови такий важний, що годить ся з його рецензії п. з. Russniakische Literatur подати в дословнім перекладі більші уступи.

Написав він свою рецензію з приводу книжки, що вийшла в Будапешті 1815 п. з. Наука християнская. Авто-

¹) Ausführliches Lehrgebäude der böhmischen Sprache, ст. XIII.

²) Правда, Копітар тут не підписаний новим іменем і прізвиськом, лише буквою К, однак відома річ, що він від 1812 аж до кінця 1816 р. завідував славянським відділом часописи Wiener allg. Literaturztg. і поміщував у ній багато своїх статей. (Гл. Neue Briefe von Dobrovsky, Kopitar... herausgegeben vor V. Jagić. Berlin, 1897, ст. XXXVI і 338).

ром цього катихизма був Іван Могильницький¹⁾). Копітар жалує, що як „Неруснак“ не може компетентно оцінити сей катихизм з боку мови; він знає, що ся мова не має ще своєї писаної граматики; однак проте подає ось як які інтересні на ті часи замітки:

„Міщани у сій частині Польщі, що австрійською канцелярською мовою зветь ся Галичина, були, правда, ще зперед австрійського періоду, Поляками, себ-то Славянами лядського племені; але саме старше ядро людности краю — то Руснаки, що своєю релігією належать до грецької церкви, а своєю мовою, разом з Українцями (mit den Kleinrussen), до діалекту, зовсім відмінного від польського; руський діалект належить до ряду полуднево-славянських діалектів, а польський до північно-славянських.

Руський діалект лагідніший (sanfter), як російський; того можна сподівати ся по нім уже з його положеня, більше на полудни. Однак і тут, як то нераз буває, справджує ся гадка, що не лагідні панують на сім сьвіті; руський діалект, позбавлений в Росії простійшим (gröber) російським діалектом, а в Польщі польським, чести бути мовою письма і книжок, жие тепер лише в устах простого народу. Було-б цікаво дізнати ся, скільки справді мільонів Славян говорить сим діалектом. Одначе й без того можна здогадувати ся, що їх загалом не менше, як Ляхів; виходить, що їх більше, як т. зв. іллїрійського племені і більше, як Чехів; лише з Росіянами не можуть рівняти ся. Правда, що руське племя розірване на кусні між Росію, Польщу й Австрію, отже з політичного боку не може імпонувати і заслугувати на те, щоби з ним числили ся; одначе мова девятьох мільонів людей, і без очевидного політичного значіня, сама собою доволі интересна і для слідителя мови і для чоловіколюбця. Особливо для чоловіколюбця і для австрійського патріота радість бачити, як під батьківським скиптром Франца розвиває ся кріпко і тривко культура всіляких народів на природній і певній основі, на матірній мові“.

Далі каже Копітар, що довідав ся про засноване руського просвітного товариства в Перемишли, бажає сему товариству щастя і тішить ся, що всюди займають ся народною мовою; однак притім додає: „Розуміє ся, що хоч ми тішимо ся захо-

¹⁾ Потверджує се Йосиф Левицький у своїй статі в Jahrbücher für slav. Lit., Kunst u. Wissenschaft, Leipzig 1844.

дами коло народної мови, проте зовсім не гадаємо славянсько-грецьких св'ящеників звільнити від знання старославянської церковної мови. Навпаки ми бажаємо собі, щоб у кожній їх богословській школі була катедра сеї старої і попри ню катедра живої народної мови (ще красше було би, коли-б народої вчили вже в низших школах). Обі мови повинен гідний св'ященик граматично, значить основно розуміти, або ще красше — повинен їх знати“.

Сі Копітарові гадки ми побачимо повторені в часті в рекурсі Могильницького. На иньших учених, Ентеля, Шлецера, Лінде і Бандтке, покликує ся він тільки загально; мабуть мав він у гадці — як се видко із його пізнійшої ширшої розправи про руську мову в 1829 р. — звістку його праці: *Geschichte von Halicz und Wladimir*, яку й називає на иньшій місці, та може й історію України, Бандтке Історію Польщі, Лінде — словар і Шлецерову працю про Нестора в 1802 р.

Якже-ж відповідає Могильницький губернії на заборону Посланія, написаного церковно-славянською мовою? Він каже, що посланія повинні писати ся церковно-славянською мовою, бо ся мова служить одною з головних прикмет гр. кат. богослуженя, так як латинська мова є прикметою латинського богослуженя. Не можна замість неї уживати народної мови, бо сего вимагає традиція й повага церкви. Подібно, каже Могильницький, і св'ітські власти та уряди уживають традиційних, церемоніяльних висловів при ріжних нагодах і не змінюють їх новійшими, простійшими.

Щож до того, чи сю церковно-славянську мову розуміє простий нарід, Могильницький прирікає написати окрему широку розправу, а покищо відповідає лише коротко, що нарід розуміє її, бо по 1): „Руське або малоруське наріче се зовсім не є якась мішанина, що повстала з польського, російського або якогось иньшого славянського нарічія. Так як сам руський нарід від непамятних часів був окремою, самостійною частиною великого славянського праплемени, так само і його нарічіє се окрема галузь славянської прамови. Се нарічіє, як показує історія, не повстало з жадного сусідного діалекту, лише утримувало ся зі своїми характеристичними відмінними прикметами й розвивало ся попри иньших нарічіях так само, як чеське, країнське, ідлїрійське і польське.

2) Руський діалект своєю етимологією, відміною іменників, заіменників і дієслів далеко подібнійший до славянського

діалекту в церковних книгах, як до польського, котрого теперішній розвиток складає ся з кількох епох. На се в потребі можна би подати багато доказів. З того споріднення руського діалекту зі славянським виходить, що славянський загалом зрозумілий гр. кат. віроісповідникам, з виїмком деяких застарілих слів і тут то там подибуваного в церковних книгах порядку слів, основаного на грецькій синтаксї.

3) Руський діалект не стоїть низше від жадного иньшого славянського діалекту ані що-до свого віку, ані що-до свого вироблення, ані також що-до історичного значіння. (Могильницький покликає ся тут на історичні грамоти, писані руською мовою, за часів руських князів і польських королів і каже далі): Отже, коли-б руська мова, як то нераз кажуть, мало чим ріжнилася від польської або навіть узаяла ся з неї, — коли-б ся мова, як дехто гадає, була проста і невироблена, то з якої-ж причини польське правительство уживало давнійше в Польщі польської мови, а в руських воєводствах признало й приняло руську краєву мову як мову народу й правительства та уживало її майже три столітя. Про причини й наслідки змін у тій справі, які настали в остатнім періоді польського панованя, пише між иньшими Ентель у *Geschichte von Halicz und Wladimir*.

4) Руського діалекту ніяк не можна брати за одно з правдивим російським (великоруським). Як за далеко віддалений сей діалект від другого, се відчуває кождий чоловік, свідомий справи; сю ріжницю бачили вже давно. (Тут покликає ся Могильницький на свідощтво Богорича з 16-ого столітя і на подану висше рецензію Копітара; вкінці каже): Про се, чим ріжнять ся між собою славянські діалекти, в чім вони споріднені й що їх характеризує, годї говорити а ргіогі; тим менше не можна з того робити ніяких виводів. Справедлива гадка про се залежить лише від докладного знаня згаданих нарічій і від об'єктивности, з якою хто бере ся слідити відношене їх поміж собою¹⁾.

Сї уступи із рекурсу Могильницького показують нам його погляди на руську мову 1822 р.²⁾ Є в них очевидна свідо-

1) *Annales ecclesiae ruthenae*, 1862, ст. 1001—1007.

2) Такі самі гадки висказав він мабуть уже 1817 р. на нараді в губернії, де з цісарського наказу радили над тим, чи можна допустити руську мову до народних шкіл. До протоколу із сеї наради додав

мість, що руська мова самостійна; одначе Могильницький робить значні уступки і церковно-славянській мові і недобре ще бачить різницю поміж сими обома мовами. На кождий випадок його гадки були вже великим поступом в порівнаню з гадками Русинів з 1808 року, що самі допомогли до знесеня руських катедр. Шкода лише, що сї гадки Могильницького не могли 1822 р. мати впливу на руську інтелігенцію, бо вони містили ся лише в рекурсі до губернії і очевидно могли бути відомі лише малому кружкуви людей.

Сей рекурс свідчить також, що Іван Могильницький займав ся студиями руської мови і певно скористав з них при писаню руської граматики, що перед його смертю (1831) була вже цілком готова. Одначе ся граматика його не побачила свѣта; як узяв її в переховок митрополит Левицький, так тримав її у себе до самої смерти і, не знати, де подїв. Маркіян Шашкевич упоминав ся, аби її видано¹⁾, Йосиф Левицький навіть дорікав митрополитови Левицькому, що не спроміг ся видати її²⁾ — одначе граматика Могильницького так і лишила ся в рукописи.

На щастє надруковано 1829 статю Могильницького п. з. Rozprawa o języku ruskim³⁾, що могла бути у свій час передмовою до його граматики, а нам тепер подає певну основу до дослідів, з якого становища міг Могильницький написати свою граматику. Ся статя, написана рішучо і з великим на ті часи знанєм річи, давала молодому поколіню Русинів, як Йосифови Левицькому, Йосифови Лозинському, М. Шашкевичеви і його товаришам, першу наукову основу для зрозуміня становища руської мови поміж иньшими славянськими мовами — і слїди сеї статі ми подибуємо нераз у сих працях, що писали ся по смерти Могильницького в обороні руської мови. Ще 1848 р., видко, не втратила вона свого значіня, коли видано її окремою брошурою.

Провідні гадки сеї розправи такі: Первісна славянська мова ділить ся на ріжні діалекти. Між ними найменше знаний

М. якісь грамоти на доказ, що вже давно писали по руськи. (Гл. Annales, ст. 1005). Годилось би роздобути сей протокол, щоби довідати ся, що говорив М. і які грамоти предложив.

¹⁾ Азбука і abecadło, 1836, ст. 19.

²⁾ Jahrbücher für slav. Literatur 1844 (статя: Das Schicksal der galiz. russischen Sprache).

³⁾ Czasopismo naukowe, Lwów 1829, зошит III, ст. 56–87.

руський діалект і його всіляко називають. Називати-ж його треба руською мовою, по латині *lingua ruthenica*, по німецьки *ruthenische Sprache*. Хоч руський нарід утратив свою державу, одначе мова його не пропала, жиє і буде жити поруч иньших славянських мов. Давнійше в руських землях, приналежних до Польської корони, руська мова була не лише мовою народу, але й мовою правительства, уживаною на дворі великих князів литовських і знаменитших руських родин. Пізнійше польський утиск, особливо з кінця 16-ого і початку 17-ого віку, довів руську мову до упадку.

Руська мова відріжнявала ся завсіди від иньших славянських мов, особливо від церковно-славянської, польської й російської, котру давнійше звали московською. У всіх руських землях, колись знаних під назвою Малої і Червоної Руси, уживали одного і того самого діалекту. Коли говорить ся про книжний діалект, тоді назви: малоруський або малоросійський і білоруський значать не що иньше, лише руський діалект.

Руська мова не повстала з польської; навпаки польська мова за теперішню свою чистоту і своє багатство, а навіть і за свій склад має в більшій часті дувати руській мові. Руська мова причинила ся немало і до зросту, краси й багатства російського діалекту — сього не перечать і самі Москалі.

Руська мова служить народною мовою мешканців королівства Галичини, Русинів, котрих теперішні німецькі письменники не по правді називають Руснаками. Се назва згідна і її не годить ся уживати.

Такі гадки про руську мову були в р. 1829 новиною трохи чи не для кожного освіченого галицького Русина. В Галичині до того часу ширший загал руський не чув такої рішучої оборони руської мови ні від своїх учених ні від чужих; навпаки міг чути лише зовсім непевні і невірні здогади або бажання чужих учених, котрі самі не могли визнати ся у руській мові. Могильницький подає на початку своєї статі гадки декотрих чужих учених на доказ, який тоді був хаос у поглядах їх на руську мову. Його боліло, що патріарх славістів, Добровский, у такій поважній праці, як *Institutiones linguae slavicae* (1822) „забув“ назвати руську мову, а у своїй граматиці чеської мови (в першій виданю) уважав її за просту російську мову, у дру-

1) *Lehrgebäude der böhmischen Sprache*, 1819.

гім же виданю її (1819 р.)¹⁾, ділячи славянські наріччя на дві групи, знов „забув“ назвати руську мову, а радше зачисляв її, очевидно, у рубрику „das Russische“. Лінде у передмові до свого словаря також „забув“ її назвати; при иньшій же нагоді, переложивши Іреча: Rys literatury rossyjskiej, сказав від себе у передмові (ст. III), що руська мова — то повітова польська (провінціялізм). Сам же Іреч мав її за мішанину з мов: славянської, російської і польської¹⁾. Иньші, як н. пр. Рорер²⁾, брали руську мову за одно з церковно-славянською. Таких непорозумінь було значно більше і всі вони могли руського вченого звести з доброї дороги³⁾.

Непорозумінє вийшло і в Могилянського, хоч як, здавалося, розумно дивився він на цілу справу. Заговоривши про книжну мову, він ось до чого додумався (подаю сей уступ цілий, бо сліди його находимо потім у граматиках Левицького, Вагилевича і Головацького): „Коли наріччя якоїсь мови такі згідні між собою, що можна їх уняти у правила одної граматики, — хоч би кілька слів вимовлялося инакше, мали иньше значінє або взагалі де в чім були відмінні, — то не треба їх уважати окремими. Всі давні галузи славянської мови у століттях 11, 12 і 13-ім далеко більше зближалися до себе, ніж тепер. Можна навіть здогадуватися, що, чим далі сягнемо у старину, тим мабуть менша різниця була між ними. А треба відріжнати у Славянщині діалект книжний, лїпше званий церковним, бо ним спершу писали тільки церковні книги, і діалект народний, уживаний у звичайній мові устній і письмєнній. Також мова устна иньша в уживаню простого сільського населєня — і то дійсна матїрна мова, — а иньша в устахлюдий, освїчених читанєм книг і побутом у висшїм свїті. Ся мова має всі прикмети книжної мови“.

1) Rys literatury ross., 92.

2) Versuch über die slavischen Bewohner der österr. Monarchie, Th. II, ст. 16.

3) Ще кілька лїт пізнійше, 1833 р., Вацлав з Олеска радив Русинам пристати до Поляків. „Słowaki, Sławianie na Śląsku, Morawianie, przyłączyli się do Czech; do kogoż mają się Rusini przyłączyć? Lub czyli mamy życzyć, żeby Rusini swoją własną mieli literaturę? Cóżby się stało z literaturą niemiecką, gdyby szczególne plemiona giermańskie usiłowały były własną mieć literaturę?“ („Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego. We Lwowie 1833, ст. XLIII). Очевидно, В. з Олеска зачисляв Русинів до Поляків. Се повторяли декотрі Поляки ще довгі літа.

„І у нас, у Русинів, можна ділити діалект на устний і книжний. Книжний у Малій, Білій і Червоній Русі від 13 віку аж доси майже зовсім не змінив ся. У звичайній мові є деякі малі відміни, але такі незначні і такі рідкі, що сьміло можна сказати, що на Білій і на Малій Русі говорять однаково, тою самою мовою“.

Поминаю питанє, чи можна причисляти білоруську мову до нашої; важнійше непорозумінє у Могильницького те, що, хоч він церковно-славянську мову бере окремо, а народно-руську окремо, то проте сю народно-руську мову ділить на книжну і устну і притім гадає, що ся книжна „народна“ мова не зміняла ся ні троха, почавши від 13-ого столїтя. Воно правда: до часів Могильницького, котрий мабуть не знав ні Енеїди Котляревського, ні граматики Павловського (1818), ні етноґрафічних праць Цертелева та Максимовича, в Галичині ніхто й не пробував писати чистою народною мовою. Недавно-ж ще соромили ся галицькі університетські професори „посполитого“ язика! Через те, видко, і Могильницький не міг прийти на думку, що між мовою звичайного селянина і мовою книжок не повинна бути така велика ріжниця, як була давно. Тут він очевидно за мало знав давню руську літературу; з того вийшло непорозумінє і в нього і в його наслідників, котрі, пишучи по руськи, все мали на думці, що треба писати „висшим стилем“. Вимоги сего висшого стилю у книжках все зводили народну руську мову з доброї дороги.

В самих початках відродженя галицької Русі отсе непорозумінє у справі книжної мови дало широку основу до дальших непорозумінь: до відновленя в книжках старої, але новими авторами грубо попсованої церковно-славянської мови, а вкінці й до заведеня російської мови. Ще про зносини Потодїна з Галичанами не могло бути й мови, але вже основа до російщини була; сам Могильницький не знївечив її, бо хоч не признавав російської мови за руську, але й не вважав простої селянської мови можливою для книжок.

Слідом його пішов і другий, галицько-руський граматик, Йосиф Левицький.

III.

Рукописи граматики Йосифа Левицького з 1831 року і Копітарові замітки на ній. Друкована граматика Йосифа Левицького 1834 року.

Першу граматику руської мови в Галичині надрукував у Перемишли 1834 р. Йосиф Левицький п. в. *Grammatik der ruthenischen oder kleinrussischen Sprache in Galizien*. Ся граматика була вже 1831 року готова і рукописи її з того року п. в. *Versuch einer Grammatik der russischen (ruthenischen) oder kleinrussischen Sprache in Galizien — i Nachtrag* до сеї граматики — переходять у бібліотеці львівського університету¹⁾. Сі два рукописи читав цензор В. Копітар і поробив на них свої замітки²⁾, з котрих можна зложити собі доволі ясну гадку, як він дивив ся на руську мову і що радив Й. Левицькому.

Відсилаю цікавих до Додатку, де сі замітки списані докладно; частину з них (про знесенє руських викладів) я вже подав передом; а тут зберу лише до купи і порівнаю погляди Левицького і Копітара на деякі історичні події Руси, на відношенє руської мови до старославянської і російської і на жерела живої руської мови.

Передовсім справа назви Русинів. Левицький уживає і радить уживати назви: Русин, Русь, руский, Russine, russinisch, Ruthenier, ruthenisch, kleinrussisch, а обурює ся так само, як Могильницький, на назву Руснак або Русняк, як на образливу. Копітар уживає у своїх замітках назви Russin, russinisch; про латинську назву Ruthenus каже, що се педантерія: се слово в Юлія Цезара означає якийсь галлійський нарід; на будуче в німецькім радить уживати слова russisch на означенє слова „російський“, а reussisch на „руський“. На слово Руснак нема, каже, чого гнівати ся, се примха. „Руснякь ist nach bosнякь gemacht von ungrischen Autoren. Modo eodem abhorretis nomen reapte innoxium, sicut Polaci irascuntur, si germanus illos vocet Polaken. Sunt capricen et

1) Sign. BN. 602. 1 P. 28.

2) Гл. Додаток N. 1.

ideo ignoscendae delicatis dominabur¹⁾). Левицький не послухав Копітара і в друкованій граматиці лишив свій уступ, що слово Руснак немило слухати²⁾).

В кількох місяцях зачіпає Левицький польську шляхту, що повстала з руської, а тепер відрікає ся Русинів; єзуїтів, що у 18-ім століттю забрали багато руських шкіл і вчили в них по латині та по польськи, та загалом „гордих“ Поляків, що люблять тільки своє, а чуже маловажають, от як руську мову. Лінде міг згадати у передмові до свого словаря 1807 руську мову, а проте не згадав. (Закид той самий, що в Могильницького). Копітарові замітки на се таке:

Про шляхту: „Noli bellum indicere: vanae sine viribus irae!“

Про єзуїтів цілий уступ перечеркнув і сказав: „Nunc vis reprehendere jesuitas! Illi nec polonicam linguam curabant, nec hungaricam. Est hic nisus plane novus, et lutheranus! Interroga владыка - m ipse tuum!“

А Поляків боронить так: „Cui bono insultas leoni mortuo? Si Polono polonica placent, quid mirum? Nonne et tibi tua? Aequus iudex utrumque probat“.

Лінде поминув руський діалект: „Natürlich, weil er keine Literatur bisher hatte. Aliud est esse in natura rerum, aliud esse in literis. Sic nec serbicae meminit, nec bulgaricae. Linde nonnisi lexica consuluit, ex libris librum fecit“³⁾).

Левицький у друкованій граматиці сї місяця про шляхту, єзуїтів і Поляків випустив, а про Лінде лишив.

В самім обробленю граматики держав ся він, як би на перший погляд здавало ся, розумної засади: у передмові обіцяє дати граматику мови, якої уживає руський нарід, лише „здоровою критикою“ загадує обчистити її з польонізмів. „Обробляючи сю граматику — каже він — я зовсім не міг тримати ся готових уже книжок, написаних більше або менше сим діалектом, бо їх автори не писали відповідно до якоїсь загальної граматики, лише кождий по своїй уподобі. У всіх частинах граматики, старав ся я по зможі дати всі відомости про сей діалект (Bene hoc facis! — замічає на се Копітар“⁴⁾).

¹⁾ Подаю деякі Копітарові замітки, не перекладаючи їх на руське; бо вони писані його спеціальним макаронізмом, якого він часто уживав, а який у перекладі тратить свою характеристичність.

²⁾ Пор. Додаток N. 1. і Grammatik, XXV.

³⁾ Гл. Додаток N. 1.

⁴⁾ Гл. Додаток N. 1.

Одначе ся „здорова критика“ не була така здорова, як Левицький собі гадав. Готових книжок, між котрими були вже такі, що міг брати їх за основу, Левицький не тримав ся; иньша-ж основа, як н. пр. народні пісні, очевидно не були йому до вподоби; він лишив собі волю й гадав, що зможе погодити в собою в одній граматиці правила церковно-славянської і живої руської мови; притім ще й російської. В його роботі видко бажане зберегти церковщину, і жаль, що її часи вже минули.

Всюди, де Левицький висловляє подібну гадку, Копітар навчає його, иноді дуже енергічними словами, що справа стоїть инакше. Перейдім по черзі кілька характеристичних місць, що нам показують з одного боку консервативність молодого галицького вченого в 1831 року, а з другого боку дуже бистрі й вірні погляди одного з перших славістів.

Література Русинів і Великоросів — каже Л. — в X—XV століттях була та сама. Оба племена уживали в письмі т. зв. церковної мови і відповідно до прийнятої граматики і словотворення перекладали грецькі твори або писали оригінально, звичайно прозою, річи релігійного змісту. На те запримітив Копітар: „Haec sat male dicis. Si veteres slavica utebantur, carebant literatura dialecti suae; ita plane ut Russi usque ad Petrum I, poteras dicere, hanc veterem, invitis illis, fuisse mixtam dialecto materna, ob ignorantiam scriptorum; sicut et apud Serbos, aut latinam germanica medio aevo: levaverunt seditionem, quae carmula dicitur (ist крамола)¹).

Друга замітка Копітара до того самого місця така: „Pessimè haec dicis, nec differs ab aequè levi iudice Russnako Lucskay, qui tamen popularem ipse contemnit, et ecclesiasticam profitetur se docere. Nam dialectus ecclesiastica vix minus differt a ruthenica, quam a russica propria. Est enim vetus lingua Slavorum cisdanubiorum, id est in dextra Danubii ripa sedentium, seu Bulgaros velis, seu Carantanos“.

Левицький каже, що до 17-ого століття руської мови уживали всі князі й пани у Литві, Волини, Поділю, Україні й Галичині; її уживали в судах і нею писали привилеї. На се відповідає Копітар, що писали нею лише: „plus minus; nam vix p utem quem dixisse et scripsisse бигъ про богъ. Macaronisabant ecclesiasticam sua vulgari, sicut Serbi eandem cum

¹) Гл. Додаток N. 1.

sua itidem vulgari, sed diversa a vestra. Das heisst aber nicht in seiner Muttersprache schreiben! Est haec vestra calamitas, quod habeatis binas linguas, alteram sacram, vulgarem alteram. Sed fuere in eodem casu Itali, qui tamen optime se extricarunt. Thut desgleichen! — Germani feliciores statim coepere pure scribere, id est sicut loquebantur; nam sacra illos lingua nulla turbabat, quia erat latina, et diversissima a vulgari“.

На думку Левицького учені XVII століття могли були легко за помочию шкіл розширити учену книжну церковно-славянську мову; коли-ж їм се невдало ся, хоч дуже старали ся, тоді почали письменники зближати ся більше до діалекту сеї сторони, в котрій писали. Копітар відповів на те цілком рішучо: „Impossibile est, sine miraculo, excitare ad novam vitam mortuos. Ideo nec Itali latine, nec neograeci graece loquuntur“.

В місци, де Л. вичисляє праці Йоаннікія Галятовського і Антона Радивиловського, Копітар пише: „Nec erat locus dicendi, Russos ipsos, nunc tam magnos et superbos, primam literaturam et culturam debere vobis, Russinis Kioviensibus. Sed ipse tremis prae reverenti metu magni Russi!) Cave ne *μισοπολωνισμός* tibi accipiatur pro asino insultante leoni aegro, aut vel mortuo. Possumus amare nostra sine odio aliorum“.

Називаючи одну книжку з 18-ого століття, Л. каже, що мова в ній мішана, і пояснює зараз, яка на його думку мова мішана. „Мішаною мовою я називаю таку, що зложена в части відповідно до старої (славянської) граматики, а в части відповідно до теперішнього простого діалекту; одначе коли хто замість польських, німецьких, латинських і інших технічних слів уживає чисто славянських, себто постарілих руських слів, у таким випадку мова зовсім не(?) мішана; нпр.

Внушите отъ Песта вѣсть радостну пріяхъ,

Что Праздникъ строится на Дунайскихъ струяхъ“.

Таке нерозуміне! Копітар тут примічає: „Aequae masaronizat, qui pro лошадей finnico dicit конь slavicum in libro russo, et qui воронъ конь rassicum dicit pro вранъ конь in apocalypsi slavica; aut молотяца pro жлатаца“.

Вичисливши деяких авторів, почавши від найдавніших часів, аж до початку 19-ого століття, Левицький каже, що кож-

1) Ся заціпка Росиян зовсім годить ся з характеристикою Копітара, поданою проф. Ягічем. (Пор. Briefwechsel zwischen Dobrowsky und Kopitar, 1885, ст. XVI).

дий з них писав відповідно до своєї власної граматики й уживав зворотів і слів, які сам знав найліпше. Замітка Копітара на се: „Darin liegt eben der Macaronismus, dass jeder Schriftsteller seine eigene Grammatik hat, während er die der Mundart (des Volkes, das sie spricht) haben **sollte**. Sic et Russi ante Petrum, sic Serbi ante Vukum, sic Graeci ante Koraim, sic Tu ipse ante meliorem scientiam et informationem, quae adhuc in herba et spe versatur“.

Одначе ліпшого знання й ліпших відомостей треба було ще почекати; Левицькому не судило ся бути руським Караджічем не вважаючи на такі ясні поради Копітара. Бажаючи доконче злучити тісно минувшину з теперішністю він у додатку до своєї граматики подав взірці писань з 13-ого і 14-ого стол. (дві фальшовані грамоти Льва Даниловича), уступ із біблії Скорини, із граматики Смотрицького і т. и., а попри се виімок з Енеїди Котляревського і пісні Падури, народні пісні і приказки!... Вийшла зі всего незвичайно сороката мішанина, котру зовсім справедливо зганив Копітар словами: „Proprie non ex his debuisses dare exempla, qui nolueres scribere russinice (ut tecum loquar), sed slavice, et non nisi inviti et ex ignorantia verae linguae slavicae, ubi inde russizabant, ut ipsa biblia vestra: воронъ конь про вранъ; вола молотяща про млатяща etc. Vera exempla sunt, sicut apud Graecos, in cantilenis populi, proverbii et si tu ipse nova et pura aliqua facias“¹⁾.

Тому то, коли Левицький подає за приклад ямбічного (!) вірша пісню: „Пришѣлъ четверъ, оуже Гриць ѿмеръ“, Копітар замічає: „Bene, quod e populari cantu das exempla, sed praefandum est tibi sacerdoti, quare facias et venia quasi praecanda; ne dicant, te esse indecentem“. Хвалить також Л—ого за приповідки, але радить пояснити їх, оповісти достичні анекдоти. „Aliquorum posses Veranlassung, ex anecdotis narrare, sicut fecit Vuk Serbus in lexico suo. Repeto tibi, te melius facturum, si veritas ad verbum vestra proverbialia, cum nec sciās satis, et sit revera difficile aequivalentibus germanorum proverbiiis singula reddere. Quod nunc facis, substituens utcumque sensum praeter-propter, est aqua pro vino! Sentis ipse, putem — 2-do. Cur non seque-

¹⁾ Очевидно, Копітар знав вірші Левицького: „Домоболіє проклятых“.

ris ordinem aliquem, saltem alphabeti? [Вирвался якъ Пилипъ въ конопель. Unbedacht etwas beantworten — толкованє Левицького]. Narra *ἀνέκδοτον* de hoc Philippo, dabis simul échantillon tuae linguae sublongius Cf. Vukii lexicon serbicum ad vocem jesènas = есèнась. [Толчется, якъ Савка въ пеклѣ]. Narra *ἀνέκδοτον* de Савка! [Кто пьетъ, тому наливайте, кто не пьетъ, тому не давайте. Wer trinkt, dem soll man einschenken, wer aber nicht trinkt, den lässt man gehen]. Sic de omnibus deberes facere“.

Коли-ж при кінци подає Л. показчик особових імен „висшого стилю“ і уживаних в народі: Андрей — Андрій, Яндрух; Євдокія — Євка; Александер — Лесько і т. д., — Копитар тут скрикує: *bravissimo!*

У самій граматиці Левицького знати також його намір, скільки можна, заховати старосьвітчину. Тут повно заміток Копитара, в котрих усякий бистроумнійший чоловік, ніж Левицький, міг би був зложити собі цілком иньший плян своєї роботи; а Л. лише подекуди скористав з них. Подаю кілька прикладів: Л. каже, що хоч перед голосозвуками *a* і *e* в руській мові чути завєгди *j*, а перед *o* і *y* чути *v*, то проте сих придихових звуків не треба писати. „Quare non? — питає ся Копитар і сам зараз подає причину: — Quia scribitis non vestra, sed aliena. Verus grammaticus scriberet, quodcunque pronounciatur“.

„По *г, к, х, ж, ч, ш, щ, ц* ніколи не стоїть *я*, лише *а*. Але в руській діалекті, коли вже хто хоче бути зовсім популярним, треба писати *я* замість *а*, щоб читач бачив, що се *а* в *я* вимовляє нарід, як *я*“.

Копитарова замітка: Si hic est popularis, quare non ubique? Duobus dominis servire!“

Левицький каже, що в руській мові (і в дальматинській) *ѣ* звучить так, як *іе* в німецькій: Liebe, wie..., отже в *ѣ*къ читає ся *wiek*, т*ѣ*нь — *tień*, т*ѣ*ло — *tieło*... Виходить щось недоладне, ніби якась пригадка старого *ѣ*. Копитар тут так і відрізав Л—ому за Дальматинців: „Sed Dalmatae veriores etiam scribant *i*; lito, tilo etc. Vos duobus dominis estis sclavi, quod male vertere scire deberatis ex evangelio: nemo potest duobus dominis servire! Relinque orthographiam ecclesiasticam ecclesiae pro sua lingua; tu tuam doce simpliciter, ut saltem ex parte faciant Russi magni. Tu fac ex toto, ac si nescias ecclesiastica!“

Левицький каже, що в слові „нѣтъ“ — кінцевого *т* звичайно не чути, але прото сам пише „нѣтъ“. Копітар на се: „Ergo cur scribis? Non enim ecclesiae servis aut Russis, sed tuis popularibus“.

Подібно і в иньших місцях показує Копітар Л—ому його похибки і то заохочує його, то ганьбить зовсім остро. При замітці Л—ого, що Русини не говорять где, лише де, Копітар каже: „Sic et apud alios Slavos. Crede mihi, non te poenitebit, fideliter dixisse veritatem et habebis gloriam primi, qui dixerit, imitandus a reliquis sexcentis“. За те в иньшій місци розлючений К. так і написав на адресу Л—ого чи Русинів: „Per stultitiam vestram!“ „Quousque carebis philosophiae grammaticae?“

Загалом Копітар не був вдоволений із граматики Л—ого, не подобала ся йому отся „служба двом панам“ і він при кінци рукописи ще раз нагадав її авторови, щоб не забув. Левицький каже тут ще, що в руськім дуже часто стягають ся звуки до купи: увага — ввага, Україна — Вкраїна, умер — вмер, але пишучи він таки затримує *у* навіть у віршах, де воно пеує розмір. Копітар тут і досодив Левицькому клясичною заміткою:

„In metris praesertim, et scribendum вмеръ. Equidem et in prosa facerem, Russin *ѡв*, non Veteroslavus. Sed vos semper vultis servire duobus dominis! et ita utrique male servitis. Vos dico, Graecos, Armenos et Russos et Serbos, qui assueti venerari veterem linguam omni nedelja et prasniko auditam in ecclesia, vix potestis aequi aestimare domesticam et Werkeltagslinguam matris. Sed separandae sunt omnino, sicut fecerunt jam Moscovitae.“

Tu si vis veram grammaticam ruskam facere, fac 1-о ut obliviscaris ecclesiasticam linguam; 2-до finge te docere frailam americanam loqui ruski cum tua coqua, et ita docere, ut cum coqua perfecte possit colloqui. Sonst, semper macaronizabis ipse magister“.

Порада Копітара була добра, але Левицького не переконала. Він тільки у передмові до граматики змінив або випустив деякі уступи; у самій же граматиці — як видко з порівняня Копітарових заміток з друкованою граматикою Л—ого — не звертав уваги на замітки, лишив усе, як сам написав.

Яке-ж то було його становище, з якого він дивив ся на руську мову? До характеристики Левицького, яка виходить із

слів Копітара, не треба вже багато додавати. Левицький уважав руський нарід самостійним, визначував йому окрему етнографічну територію, обчислюючи його на 8 мільйонів; хвалив його пісні і журился дуже, як Русинів звати по німецьки. Він і читав, видко, доволі багато, заким написав свою працю: знав деякі праці Добровського, граматику російської мови Антона Яросл. Пухмаєра¹⁾, граматику Павловського, Енеїду Котляревського, збірники пісень Вацлава з Олеська, Цертелєва і ин. Одначе, раз поклавши собі лучити мову давньої літератури з живою народною мовою, він своєї гадки не покинув і „служив двом панам“. Сього вимагало від нього отсе неоправдане переконанє, яке панувало в його часи на Руси, а яке граматик Лучкай 1830 висказав так рішучо: „nullam existere linguam eruditam cum plebe communem, nam id significaret, ut ruricola similes idaeas, et conceptus innatos habeat, quos eruditi per instructionem et lectionem nanciscuntur“²⁾. Сього вимагав сей висший стиль, що морочив голову ще Могильницькому. Левицький згадує нераз сей „висший стиль“³⁾ і чого він вимагає. Він вимагає н. пр. писати „пришѣль“, а не „прийшов“, бо по **ж, ш, щ, ч** і **ч** не сьміє стояти **о**. В висшій стилі є приіменники: вні, послі, прежде, ради; є прислівники: паки, сице, камо, токмо, внегода, никогда, везапу — і коли хто називає ся Алексєй а не Олекса, Анастазія а не Настя, Тимотей а не Тимко, то се також у висшій стилі.

Ще при самій кінци друкованої граматики, мов яку новину, котра перше не прийшла йому на думку, подав Л. замітку: що між руською церковною мовою а простою народною стил-

1) Lehrgebäude der russ. Sprache, Prag, 1820.

2) Grammatica slavo-ruthena, Budaе, 1830, ст. VII. Лучкай, про котрого граматику М. Шашкевич каже, що вона найліпша (гл. Азбука і abecadło, ст. 19) — ліпша від граматик Павловського і Левицького — сам каже у своїй граматиці (ст. 176); — „in Slavica Ductorem meum fuisse Dobrowskyum, quem sequi gloriae mihi duco. In Ruthenia proprium meum sensum, et scientiam pro fundamento servivisse“. Хоч він потроха вірвав з давню традицію (н. пр. не вживає давньої букви ъ) і при кінци граматики подає вірці чистої народної (на Угорщині) руської мови, пісні, приповідки і загадки, то проте видко і в нього змаганє лучити живу народну мову з церковно славянською; не даром же й назвав свою граматику: slavo-ruthena. Се було зовсім так само, як бувало і у Росиян, у котрих н. пр. Шишков не добачував ріжниць поміж церк. славянською й російською мовою.

3) Гл. друкована Grammatik, ст. 4. 7, 162, 165 і 212.

ко всеї ріжницї (den ganzen Unterschied macht die Regel), що в церковній мові по *ж, ц, ч, ш, щ* і м'яких шелесто-звучах не сьміє стояти *о*, лише *е*, а нарид не тримає ся сего правила і радше каже *о* як *е*!... Так мало був Л. приготвленим до розуміня своєї задачі, як граматика живої руської мови.

В результаті вийшла граматика, з котрої, може й справді галицькі Русини навчили ся скорописи¹⁾, але розумних пояснень для живої народної мови у ній найти не могли.

Йосиф Лозинський оповідає у своїй автобіографії, що читав також рукопис граматики Левицького й подав йому деякі свої замітки, з котрих він і скористав²⁾; одначе, які то могли бути замітки, не відомо. Натомісьць здогадую ся, що Лозинський читав уже й замітки Копітара на рукописі, бо вся його пізнійша робота аж до видання своєї граматики має за основу отєї гадки, які висказав Копітар в замітках. З чого не скористав Левицький, з того скористав його свояк, Лозинський. Однак не забігаймо поперед!

IV.

Перша граматика і „Русков весіле“ Йосифа Лозинського. — Замітка Копітара. — Генеза війни за азбуку у Русинів.

Граматика Йосифа Лозинського була вже 1833 готова, ще заким вийшла друком граматика Левицького. Оба молоді сьвященики очевидно були тоді вже суперниками, бо коли-б Лозинський, прочитавши граматику Левицького в рукописі, був признав її за добру, був би не брав ся сам до подібної роботи. Яка була ся перша граматика Лозинського, нам не відомо, бо її рукопис не затримав ся. Але її друкованє заповіли вже навіть *Rozmaitości* в 1834 р.³⁾

1) Головацький пише, що Йосиф Левицький скопіював з німецько-російської граматики Наппе взірці руської скорописи і так научив молоде покоління руської скорописи. (Пор. Литер. сборникъ, 1885, стор. 137).

2) Литературный сборникъ, 1885, ст. 116.

3) *Rozmaitości* 1834, N. 13 в 29 марта, ст. 103 в дописи в Перемишля: „Imć. Ks. Lewickiego zapowiedziana Gramatyka języka ruskiego (ruteńskiego) już wytłoczoną została w drukarni tutejszej biskupiej ob. gr. Pod prasę pójdzie Gramatyka także Łozińskiego, oraz opisanie obchodu wesela ruskiego po rusku“.

Тимчасом ся граматика Лозинського не вийшла того року в друку, тільки аж кільканайцять літ пізнійше, — 1846 р. Історія сеї книжки — то частина історії відродження галицької Руси і то одна з найцікавійших. Доси підношено в істориях нашої літератури передовсім етнографічно-історичний бік нашого відродження в Галичині; студії Могильницького, Левицького і особливо Лозинського показують нам науковий бік сеї справи. Сі поважні змагання перших трох галицьких граматиків заслугоють тим більшої уваги, що їх граматики були самостійні й викінчені. Граматика Павловского з 1818 р. не була навіть гідним нарисом дійсної граматики; аж Левицький і Лозинський взяли ся до сего діла поважнійше. Особливо граматика Лозинського й сполучені з нею спори про азбуку варті великої уваги, бо вони розворушили галицьких Русинів. Заким ще вийшла Русалка Дністрова 1837, уже Лозинський виповідженєм азбучної війни збудив приспані уми. І коли зважимо, що Русалка Дністрова в 30-их рр. 19-ого столітя була сконфіскована й не розійшла ся більше, як у 100 примірниках, а азбучна війна завдяки Лозинському, Йос. Левицькому і Шашкевичеві стала відома усьому галицькому письменному загалови (брошура Шашкевича розійшла ся в 3000 примірниках), — то повіримо словам Лозинського в автобіографії, що по його статі про заведенє польської азбуки в руській мові „Русини як би із сна обудились і до свого самосознання приходили“¹⁾. Постараю ся оповісти історію сеї азбучної війни на те, аби показати розвій гадок на руську мову і її азбуку, і на те, щоб представити справу в правдивім сьвітлі, а не односторонно, як се доси чинили ті, що в заходах Лозинського шукали польської інтриги, н. пр. Яков Головацький²⁾. Се правда, і ми то бачили передше, що львівська губернія, ще за Могильницького, бажала собі польської азбуки в руській мові — се бажанє повторяли Поляки майже ціле 19 столітє — одначе саме бажанє губернії або колятора Лозинського, Павліковского (сей і не мав тоді ніякого впливу на Лоз—ого), а нехай і приклад Вацлава з Олеська були б не піддали Лоз—ому гадку захвалювати Русинам латинську азбуку, коли б не долучили ся були до того поради ріжних непольських учених, відомі Лозинському, і приклад полудневих Славян.

¹⁾ Литер. сборникъ, 1885, ст. 114 — 117.

²⁾ Литер. сборникъ, 1885, ст. 20.

Рукопис граматики Ловинського читав Копітар у першій половині 1833 року. Львівська цензура дала свій дозвіл на її друк 13 липня 1833¹⁾). Того самого року Вацлав Залеский видав „Pieśni ludu galicyjskiego“, а Левицький тільки збирався друкувати свою граматику. До сих трох книжок належить Копітарова замітка в Oesterreichischer Beobachter з 8 грудня 1833, котру задля її ваги подаю дословно, випустивши оцінку книжок, які нас тут не цікавлять :

„Wir fahren fort, unsern Lesern von Zeit zu Zeit einige der ausgezeichneten literarischen Erscheinungen bei den slavischen Völkern Österreichs vorzuführen: 1—6). Eine ganz besondere Auszeichnung endlich verdienen die in Lemberg 1833 erschienenen polnischen und russischen Lieder des galiz. Volkes mit instrumentierter Musik v. Carl Lipiński, gesammelt und herausgegeben von Wenzel v. Olesko. Bisher von allen andern, frühern und spätern slavischen Sammlungen dieser Gattung das würdigste Seitenstück der serbischen. Der Sammler, Herr v. Olesko, obwohl vertraut mit allen Literaturen des gebildeten Europa, gibt Hrн Wuk an gewissenhafter Treue und Liebe für seinen Gegenstand nicht nach. Auffallend ist das Verhältniß der Lyrik zur Epik in den beiden Sammlungen. Die serbische enthält einen Band lyrischer (Frauen-) Lieder und drei epischer Männer-Lieder, darunter die meisten von 300 bis 400, das längste aber von 1227 Versen, und die Fortsetzung durfte dies Verhältniß zum Vortheile der Epik eher noch steigern; während Olesko's Sammlung v. 516 S. nur 40 mit kleinen (kosakischen) Männerliedern, den bei weitem grössten Theil aber mit den lieblichsten und verschiedenartigsten Frauenliedern ausfüllt. — Sowohl die polnischen als die kleinrussischen Lieder sind mit lateinischen Lettern geschrieben, letztere zum erstenmale so, und wir wünschen und hoffen, dass die beiden angekündigten Grammatiken der von 8 Millionen gesprochenen (klein)russischen Sprache von Lewicki und Lozinski sich Hrн v. Olesko Treue auch in dieser grammatischen Rücksicht zum Muster nehmen werden. — K.²⁾

¹⁾ Гл. далі в сій статі.

²⁾ Сю замітку подали в польськїм перекладі Rozmaitości 1833, N. 51 з 21 грудня, ст. 423 — і звідси переписав собі її Ловинський.

Ся замітка, з котрої видно, що Копітар знав граматику Лозинського, Левицького не переконала. Він питає ся здивовано в одній замітці у своїй граматиці (ст. 188): „Wie konnte H. Waclaw z Oleska die ruthenischen Lieder im Buche: Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego w Lwowie 1833 mit den polnischen Buchstaben schreiben?“ Однак Лозинського ся замітка застановила, як він сам до того признає ся у своїй житєписи.

Ще з початком 1834 року він не мав гадки заводити у Русинів латинську азбуку. Він тоді ладив для цензури свій етнографічний збірник п. з. „Руское весіле“ і поданем з 15 лютого 1834 просив від цензури дозволу друкувати сей збірник. Рукопись сього збірника, писаного не латинськими, лише руськими буквами, і згаданого подання до цензури переходує ся в бібліотеці львівського університету (1 Р. 26). „Руское весіле“ читав Копітар і 10 марця 1834 написав на нїм замітку, яку згадує і Лозинський у своїй житєписи¹⁾ (найліпше потвердженє, що се Копітарова замітка):

„Nota amici rei et personae. Vix poteris feliciter materiam pro tua chrestomathia dialecti ruthenicae eligere. Sed nunc vide et revide, an ubique sermone vero ruthenico narraveris haec. Et cum revideris, vide, quae ratione typographus tibi possit obsequi. Si non poterit, auctor sum, ut objicias pedantismum cum omnibus ω et similibus et maneat cum popularibus, qui витъ et dicunt et, si sapiant, scribant. Necesse est, sicut Graeci scripsere, quisque suam dialectum: $\mu\acute{\alpha}$ τω δῖώ = μα τὸ θεώ.

10 martii 1834.

Quid si ipsius Roma slavica appellatio sit ruthenica: римъ pro Rom? Adda et Anconae $\acute{\omega}$ abiisse in Iakîn“.

Із сеї замітки видно передовсім, що Лозинський вподобав ся Копітарови: він називає себе приятелем його; друге: Копітар згадує тут хрестоматию Лоз—ого, очевидно граматику його; тїшить ся, що Л. взяв собі за основу мову пісень і подає ще йому для граматики граматичну замітку про Roma — Рим; третє: порадив йому відкинути у правописи педантизм, писати так, як говорять, і друкувати вірно. Якже-ж було друкувати, коли своя руська правопись була доси власне педантична і казала доконче писати отъ або й ω замість віт і т. п. А тут

¹⁾ Литер. сборникъ 1885, ст. 116.

же той самий Копітар тому ледви чотири місяці в Österreich. Beobachter виразно порадив піти слідом Вацлава з Олеська, значить: прийняти латинську (польську) азбуку для руської мови!

Галицька цензура (K. k. galizischer Bücher-Revisionsamt) дала свій дозвіл друкувати „Руське весіле“ — 26 марта 1834. Але Лоз. не зараз напечатав сей збірник, почекав кілька місяців; перший рукопис граматики, зладженої очевидно ще кирилицею, сховав також до слухного часу; а покищо зараз почав виконувати гадку Копітара в Галичині, почав азбучну війну. Тепер ми мусимо повірити Лоз—ому, коли він пише у своїй житєписи: „Понеже Вацлавъ изъ Олеска въ реченныхъ пѣсняхъ, а Копитаръ въ журналѣ „Oesterr. Beobachter“ совѣтвали, дабы Русины буквами латинскими писали, то почаль я надъ тѣмъ застановляти ся, чи бы не користнѣйше для насъ было того совѣта послухати?“¹⁾

Се була справді перша причина до азбучної війни в Галицькій Русі. Як бачимо, передовієм Копітар повів тут рукою Лоз—ого і таким чином заважив також значно в історії нашого відродження.

Друга причина руської війни за азбуку — то був правописний рух у полудневих Славян, відомий Лозинському, як видко з його записок²⁾.

Ще Шлєцер 1802 у своїй праці про Нестора (при кінці II части, ст. 321—340) подав „Vorschlag das Russische vollkommen richtig und genau mit lateinischer Schrift auszudrücken“. Jose Voltiggi у своїм іллірійсько-італіянсько-німецькім словарі 1803 захвалював також латинську азбуку задля її красшого вигляду і для того, що ліпше впадає в очи³⁾. Копітар у своїй граматиці сказав таке Росіянам: „Докладно розваживши, можна вам завидувати лише методи вашої азбуки, а не самої азбуки... Ви (Росіяне) мусите признати, що звели свою азбуку на ні-нащо (missbrauchend verhunzet)“ — а дальше називає сю азбуку варварсько-грецькою і захвалює латинсько-

¹⁾ Литер. сборникъ 1885, ст. 114—117.

²⁾ Про сей рух говорю далі лише о стілько, о скілько він був відомий Лоз—ому; значить відповідно до його записок я шукав у жерелах. Сама-ж історія азбучного і правописного руху у Славян така широка, що не тут місце для неї; зрештою й нема потреби подавати її докладно.

³⁾ Ricoslovník illirickoga, italianskoga i nimacskoga jezika, u Beču 1803.

славянську азбуку¹⁾. „Коли-б нам Бог зіслав другого римського Кирила і той за прикладом грецького Кирила, як розумний Римлянин, до бездоганних 20 римських букв (яких уживають Словенці), придумав ще нових девять, подібних виглядом до римських, то одні Славяни в Європі були би такі щасливі, що мали би повну й розумну азбуку! І в тім випадку було би то щастем для славянської літератури, що так дуже припізнала ся“²⁾. І тут також у граматиці (ст. XXI) висказав Копітар бажанє: дай Боже, аби найшов ся патріот-Росіянин, що виконав би гадку Шлецера і щоб його послухали.

Потім Антін Пухмаєр придумав латинську азбуку, спільну для всіх Славян; однак Добровский не похвалив її; сказав, що легше навчити ся кожної славянської правописи з осібно, як отсеї Пухмаєрової всеславянської правописи. Пухмаєр радив писати н. пр. слово: den так, щоби Ілїриєць читав dan, Мораван і Москаль — deñ, Словак — d'oñ, Поляк — dzieñ, а лужицький Серб — žeñ³⁾.

Зреформовану Вуком Караджічем, сербську правопись знав Лозинський із книжки: „Wuk's Stephanowitsch kleine serbische Grammatik, verdeutscht und mit einer Vorrede von Jacob Grimm. Leipzig und Berlin 1826. Вплив Копітара на сю реформу Караджіча відомий.

Метелко хотїв також зреформувати правопись Словенців і попридумував нові букви (1825)⁴⁾.

Шафарік⁵⁾ висловляв також бажанє, щоб придумано якусь просту, одностайну правопись, котра причинилась би до тіснішої злуки Славян.

Однак найзавзятїша суперечка за азбуку вела ся саме в той час, як Лозинський зладив свою граматику і переписував собі „Руское весіле“, себто 1833 року. Illyrisches Blatt з першої половини того року повен статей у справі азбуки. Суперечка почала ся з того, що бібліотекар Zhorp виступив против нових букв, заведених Метелком у його граматиці, і сказав, що вони ані потрібні ані відповідні. Ся суперечка, відома

1) Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark. Laibach 1808, ст. 205—206.

2) Тутже, ст. 202.

3) Slovanka, Prag 1814, ст. 49.

4) Гл. Lehrgebäude der slovenischen Grammatik, Laibach 1825.

5) Geschichte der slavischen Sprache und Literatur, Ofen 1826, стор. 69.

Лозинському, могла його дуже легко навести на думку зреформувати руську правопись, чи то прийняти латинську азбуку, найбільше знану тоді галицьким Русинам.

Коли-ж Вацлав з Олеська того самого року (1833) показав, що можна друкувати руські пісні латинськими буквами, а в передмові (ст. 49) сказав, що кирилиця найбільше стоїть на перешкодї прилученю славянської літератури до загальної європейської літератури, — до того-ж Копітар два рази звернув увагу Лозинського на те, щоб покинув педантизм, той відважився почати у Русинів війну за азбуку, статью в *Rozmaitościach* 1834, ч. 29 (в літі). Статя звала ся: „*O wprowadzeniu abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego*“. Вона то розворушила галицьких Русинів подібно, як азбучний рух полудневих Славян.

V.

Перша руська війна за азбуку й правопись.

Нам у теперішніх часах не дуже потрібно й не дуже цікаво слїдити докладно за розвоєм суперечки за азбуку у галицьких Русинів. Польського абецадла ми не приймили, — остало ся руське, хоч і не кирилиця, — се справа вже полагоджена. Але для характеристики 30-их років 19-ого столїтя й історії нашої мови таки потрібно, хоч у головних моментах, подати докази, яких уживали наші перші галицькі вчені на оборону своїх поглядів на азбуку. Се, що нам тепер здає ся маловажним, колись захоплювало всі живі руські уми, будило з дрімоти, спонукувало думати про долю мови та народу, що говорив сею мовою. Ішла справа про самі первісні, найпильніші потреби мови, про її письмо, бо самої літератури (крім народних пісень) ще так як би не було. Котляревського Енеїду знали і в Галичині (уступи з неї подає і Левицький у своїй граматиці), але тут не було такої сильної історичної традиції, як на Україні, щоб травестия Котляревського була зрозуміла спольщеній руській інтелїгенції і могла її задріти. Далеко більше вражїне на галицьких Русинів робили народні пісні; їх вагу і красу вони розуміли лекше і одушевляли ся ними. Була в тім, розуміє ся, заслуга не самих Русинів, що й вони звернули увагу на народні пісні, лише того романтично-етнографічного руху, що проявив ся був у цілій

Славянщині і досяг також Галичан. Проте все Лозинський, як побачимо, казав правду, що руської мови в ті часи ще не можна було вважати письменною мовою. В 30-их роках 19-ого століття можна було так казати, бо давніші пам'ятки нашої народної літератури ще зовсім мало були відомі.

Перша війна за азбуку мала вплив і на будучність, на витворене галицького москвофільства й українофільства. Ті, що боронили кирилиці, чинили се з прихильности до церковно-славянської мови; і вони то, в дальшій розвитку, по 30 роках дійшли гладко до гадки, що руська і російська мова — одна; а ті, що важили ся поправляти кирилицю або й зовсім її нехтувати, відділювали церковну мову від живої руської і в дальшій розвитку дали основу партії національній, оборонцям живої народної мови. Завязки сих двох напрямків як раз почали ся в 30 рр. 19-ого століття.

Гадаючи, що тільки настає руське письменство, Лозинський бажав у самім зародку прислужити ся йому реформою, заведенем польського абецадла, — і ми тепер по довгих роках, приглядаючи ся сему проекту, не можемо не признати Лозинському, що він брав ся до діла з розвагою. Не польська інтрига була причиною сього проекту реформи, лише бажане добра народу, не менше щире, як у М. Шашкевича, що не годив ся з Лозинським. Потребу реформи руської азбуки признав же й Шашкевич, бо завів у „Русалці“ і гражданку і деякі нові букви; тим то не можна чудувати ся й Лозинському, що він споміж трох, можливих тоді, головних проектів: затримати кирилицю, покинути кирилицю і завести гражданку, або завести латинську азбуку (на польський лад) — вибрав собі також один, і то третій, найрадикальнійший.

Написавши статю про заведене абецадла до руського письменства, Лозинський питав ся єпископа Снігурського, чи можна її надрукувати. Єпископ прочитав і казав її оголосити, щоб довідати ся, що на то люди скажуть¹⁾. Видко, були й у Снігурського сумніви що до кирилиці. Одначе Лозинському довело ся надрукувати тільки одну статю в справі письма. Була се його перша і zarazом остатна друкована статя в Rozmaitościach 1834, N. 29. Три дальші статі в сій справі, про які маємо відомість, лишили ся в рукописах²⁾. Їх цензурував уже

¹⁾ Лит. сборникъ 1885, ст. 117.

²⁾ Гл. Додатки NN. 2, 3, 4.

професор богословія, о. Венедикт Левицький, котрого поставили саме тоді цензором для руських книжок, і він то здержав усі дальші статі Лозинського¹⁾.

Лозинський писав у своїй першій статі так:

І.²⁾ До року 1834 не було граматики руської мови; в граматики Павловского не багато можна було скористати; всі письменники писали відповідно до правил старославянської мови. Про се можна пересвідчити ся з виїмків з літератури у граматиці о. Левицького. Читаючи сі виїмки, трудно сказати, що се чиста русчина. Тому я гадаю, що руська мова, як неписьменна, може вибирати собі таку азбуку, яка була-б їй найвідповідніjšа; така польська азбука, і то з тих причин:

1. Вже самі назви букв: аз, буки, віди і т. д. мають за багато звуків у собі і через те дитині трудніше їх зрозуміти, як коротші польські назви: а, be, се, de.

2. Кирилиця має багато звуків, неоднаких з вигляду, але однаких у вимові: з і з, о і ѡ, оу і ѡ, и і ѡ. Того нема в польській азбуці.

3. Декотрі букви читають ся двояко: є звучить часом як е (тебе), часом як є (моє); и звучить часом як і (руки), часом як ї (им), а часом як и (рови).

4. Декотрі букви не мають певного значіння; н. пр. ї значить часом ј (Ієрвсалим, Іона), а часом і (низкій, спасеніє).

5. По що писати ъ? В абецадлі його нема і не треба.

6. Кирилиця не має знаків на звуки: і, початкового звука е (єй прийшлось би читати як ей, а не ей!); не має знаків на дз, дзь, дж, йо (крајом, через що Левицький придумав є). Правда, що і польський не має дь, ть, рь і т. п., але можна писати d', t', r'. Наголоси довгі можна зазначувати знаком —: мука, мука.

7. В кирилиці нема знаків на таке є і о, що стиснене переходить на і; в польськїм абецадлі можна би собі порадити і писати méd (читай мід), kóń (читай кінь).

8. Через абецадло при відміні іменників і дієслів стануть і форми простійші. Для мужеських іменників є в кирилиці дві форми відмін, одна для тих, що кінчать ся на твердий шестозвук, а друга для тих, що на мягкий: дѣвѣ, дѣва; конѣ, конѧ (dub, duba; koń, końa).

¹⁾ Лит. сборникъ 1885, ст. 117.

²⁾ Для ліпшого перегляду нумерую статі про азбуку.

9. Латинська азбука знана у цілім світі; отже вона могла би розширенню русчини. Поляки вчилися би лекше по руськи. Кирилиця то одежа мертвої мови; абецадло — живих мов.

Такі були головні аргументи Лозинського в користь абецадла. Кожний мусить признати, що вони не були необдумані: кирилиця, порівнана з абецадлом, показувала виразно свої хиби. Одначе Лозинський не осягнув своєї мети: його проєкт не вдержав ся. Хоч він на початку статі виразно казав, що навели його на думку реформи азбуки якись давні побожні руські книжки, друковані латинськими буквами; далі збірник Залеского і обі рецензії Копітара (імени Копітара він не подає і про замітку його на рукописи Руского весіля не згадує); хоч писав, що по змові хоче причинити ся до розвитку руської мови і добре обдумав свою гадку, — проте доброї волі Русини у нього не признали й обурили ся на нього. Одначе се обуренє мало також свій добрий бік: воно викликало полеміку, котра розворушила Русинів.

Заким перейдем до сеї суперечки, послухаймо вперед слів сучасника, Якова Головацького, про то, яка то важна була ся війна за азбуку і якого заколоту вона наробила. Мусимо лише притім памятати, що Головацький писав єї свої записки уже в старости, 1881 року, через що дечого не памятав докладно (н. пр. історії граматики Лозинського), а на дещо дивив ся вже не тими очима, що за молоду.

У своїх записках п. з. „Пережитое и перестраданое“ він пише так про Й. Лозинського:

„В той час (коло 1830-ого року) щораз сильнійше зростала любов до руського письменства, і інтелігентні люди брали діяльну участь у питаннях дня. Вацлав Залеский видав тоді збірник народних пісень: *Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego*, котрий я зараз заперенумеровав. У передмові до свого видання Залеский заявив просто, що галицькі Русини (*nasі Rusini*) повинні придлучити ся до польської літератури, бо Поляки зовсім не бажать собі, щоб руські Галичани розвивали окрему літературу. Залеский приєднав для своєї гадки молодого сьвященика Йосифа Лозинського, котрий під діяльним впливом свого колятора Івальберта Павліковського¹⁾ надрукував статю

¹⁾ Невірно, бо Лозинський писав свою статю 1834 р., коли ще був у Радохонцях; а з Ів. Павліковським познайомив ся аж 1836, коли став

„О wprowadzeniu abecadła polskiego do piśmienictwa ruskiego“. Питанє про заміну руської азбуки на польське абецадло не маловажне, воно глибоко засягло своїми наслідками в народне жите; се було питанє про жите: бути чи не бути Русинам у Галичині. Коли-б Галичани в 30-их роках прийняли були польське абецадло — пропала би руська індивідуальна народність, пропав би руський дух і в Галицькій Русі зробилась би друга Холмщина.

„Всі передові люди повстали против затії Залеского і обурили ся на Лозинського. Зубрицький написав відповідь, але вона лишила ся в рукописі; тодішній капелян перемиського єпископа Снігурського Йосиф Левицький (автор галицько-руської граматики) написав польською мовою різку статю против проекту Лозинського, в обороні кирилиці. Єпископ Іван Снігурський нагородив автора і казав його статю надрукувати в єпископській друкарні, а редактор офіціяльної львівської газети і надзвичайний професор польської мови і літератури Михалевич (Русин), з прихильности до своїх одновірців, долучив її відбитки до всіх висиланих чисел газети. У той час такий поступок уважав ся дуже ризиковним і трохи чи не се було головною причиною віддаленя Михалевича від редакції і назначеня на його місце правдивого Поляка, Яна Камінського. Лозинський старав ся виконати свій проект і зладив граматику з польським абецадлом, але професор і доктор богословія Венедикт Левицький, будши цензором руських книжок, три рази відкидав граматику Лозинського. Даремні були жалоби Лозинського, піддержувані Поляками; даремна апеляция до Відня, в центральний цензурний комітет, — раз написаний цензором Левицьким засуд: *Non admittitur ad imprimendum* остав ся в повній силі, хоч придворний славянський цензор Вартоломей Копітар був за латинським альфаветом. По якімсь часі Лозинський добив ся дозволу й надрукував збірник весільних пісень: *Ruskoje wesile, opysannoje czerez Łozinskoho*¹⁾.

парохом Медики, села, що належало до Павліковського (Пор. Лит. збірникъ, 1885, ст. 117). Сю похибку повторив і Огоновський (Ист. лит. рускои, т. II 1, ст. 141).

²⁾ Тут перемішана хронологія і факти: перша редакція граматики Лозинського була апробована; „Рускоє весіле“ мало ще апробату Копітара; Вен. Левицький відкинув другу статю Лоз—ого в справі азбуки і дальші його статі та граматику.

„Не менше невдоволене висказував Лозинському і кружок молодих Русинів; се невдоволене знати і в листі Вагилевича до Погодіна. А студент Маркіян Шашкевич написав статтю: „Азбука і abecadło“; цензура апробувала сю статтю, студенти і семинаристи склали гроші, післали мене в Перемишль і протягом двох тижнів стаття Шашкевича, в обороні азбуки, була надрукована й розіслана на всі сторони Галичини в 3000 примірників. Вагилевич у своїм листі до Погодіна поважно заявляє, що „тепер ніхто (розуміє ся, з Русинів) не сумніває ся в докончній потребі славянської азбуки для руської мови і кожний признає її висшість над недостаточностию чужого альфabetу“¹⁾.

Такого колоту наробив Лоз—ий своєю статьею. Вагилевич каже, що се був „abecadłowy szal“²⁾.

Як сказано у Головацького першу відповідь на проєкт Лоз—ого дав Йосиф Левицький в Rozmaitościach 1834, в осени. Яка-ж то була ся відповідь, що єпископ Снігурський аж нагородив автора за неї і казав її друкувати у своїй друкарні? Левицький уже в своїй граматиці заявив ся против лат. азбуки, а тепер у своїй обороні кирилиці відповів Лоз—ому неповажно і навіть образливо. Колишні друкарні, каже, не мали дорогих руських черенок, а хотіли мати товар для крамарів, що волочать ся по відпустах; отже робили такі накладди польськими буквами, товар поплачував, голота (gawieź) побожна, але несвідомо руського письменства купувала побожні пісні й руські молитви. Отсе й причина уживаня польських букв, а не висшість їх супроти кирилиці. Русини здавна писали по руськи і руськими буквами. Стаття кінчить ся словами: „Ми Русини повинні й далі писати так, як писали наші прадіди. Коли-ж жому хоче ся, щоб його руські твори крамарі скоро продавали по відпустах, то може йти собі втертою дорогою; але я радив би йому писати їх відповідно до польського складу, бо коли понатыгає голосозвуки павзами (—), а шелестозвуки наїжить крисками (значками), то може бути певний, що заробить на тім так, як Заблоцкий на милі“.

На се зладив Лозинський відповідь, що лишила ся в рукописі, бо цензура не пустила. Ся відповідь походить ма-

¹⁾ Литературный сборникъ издаваемый галицко-русскою Матицею, Львів 1885, ст. 20—21.

²⁾ Його Grammatyka języka małoruskiego, ст. XXII.

буть ще з р. 1834, а найдалі з початку 1835 року¹⁾. Вона цікава тим, що тут Лоз. зазначає докладно становище руської народної мови, окреме від церковної. Що на Русі від найдавніших часів писали руською мовою й руською азбукою, каже він, того я не перечу, але скажу і те, що ті твори мають на собі п'ятно церковного діалекту, відмінного від нашої руської мови. А Карамзін добре каже, що від часів прийняття християнської віри ми мали дві мови, книжну й народну. Се доказують ті самі акти й письма, на котрі Левицький покликуює ся. Одначе, як у Росії Ломоносов відділив народну мову від церковної і першу підняв до значіння письменної мови, так і нам треба зробити. Граматики народної руської мови ми доси не мали. Так само не мали властивої літератури, бо письменники держали ся правил церковного діалекту і через те не цодали нам взірців для науки руської мови. — А що до азбуки, то Поляки також сперечали ся колись, поки вкінці згодили ся на латинські букви. Не тільки латинська азбука, але й кирилиця не вистає для кожного славянського діалекту. Приймаючи латинські букви, ми не потребуємо докэнче приймати польську правопись; можемо позаводити иньші зміни, які нам потрібні. Але через латинську азбуку руська мова сталась би приступна Европейцям, особливо Полякам. Сама кирилиця не вдержить народу. Коли-б уже Русини не згодили ся на польську азбуку, то радше нехай приймуть красшу гражданку, а не кирилицю. Біда лишень у тім, що наші друкарні не мають гражданки. Не все від прадідів треба приймати; ми повинні поступати наперед.

Коли Л—ому не вдало ся надрукувати сю статю, він, не переконаний Левицьким, надрукував 1835 р. свій етнографічний збірник „*Ruskoje wesile*“ латинськими буквами, а друк граматики відложив на пізнійше.

Року 1836 видав Маркіян Шашкевич свою брошуру „*Азбука і abecadlo*“, вимірену против проєкту Лозинського. На сю брошуру історики літератури звертали доси увагу лише побіжно тимчасом вона, як перша друкowana праця Шашкевича і попередниця „*Русалки дністрової*“, варта більшої уваги. Уже тут зазначив Шашкевич своє становище що-до народної мови. „*Що вік, иньший сьвіт!*“ — каже він. —

¹⁾ Гл. Додаток, N. 2. Із цілої полеміки я виймаю тут тільки що найважнійше. Цікавих пізнати докладнійше всі аргументи *pro* і *contra*, відсилаю до друкowanych статей і до моїх Додатків.

Се глибока правда руського мудрця, взята з досьвіду. Тому кількадесять літ нікому із Славян було би не прийшло й на думку основувати правдиву народну літературу, се було би щонайменше сьвятотатством, як се і сьогодні дехто називає, — а тепер маємо збірники пісень, пословиць і народних оповідань, описи звичаїв і обичаїв і т. п. Почали уважнійше роздивляти ся в народі, порівнювати славянські наречія, що існують споконвіку; почали показувати їх відношенє поміж собою, так що до їх внутрішнього духа, як і що-до зовнішніх їх знаків; почали глибоше заглядати в мову, піднимати її до письменної і з того висновувати уваги. Се спонукало також о. Лозинського, чоловіка доброї волі, оголосити свої поради до заведеня польського абецадда до руського письменства. Ся гадка найшла своїх прихильників: одних, що лякають ся кількогадинного труда, щоби пізнати руську азбуку; а других таких, що стоять на иньшій, ніж на чисто літературнім становищі“ (ст. 3—4).

А далі розбирає Шашкевич проєкт Лозинського і боронить кирилиці, якої сам, зараз на другий рік, у „Русалці“ не ужив, тільки заступив її гражданкою. Правда, він і тут, у відповіді Лоз—ому, висловляє своє бажанє, щоб із кирилиці викинути знак ъ (так, як Лучкай зробив), не каже нічого рішучого про однозначні звуки: з і з, о і ѡ, оу і ѡ, ѡ і ѡ; не радить, чи уживати і (кг), чи нї; волить сербське џ (дж), ніж польське dź — і притім стоїть на розумнім становищі, що „етимольогія — се предмет для нечисленних філологів; а з уваги на них накидувати мільонам народу трудности, се мабуть нерозумно“ (ст. 29). Одначе в результаті він таки боронив кирилиці і то такими доказами:

Руські книги, друковані польськими буквами, не такі старі; вони походять із часів насильного ширеня унії (з 17 до 18 віку); врешті треба би ще їх розслідити. Руські пісні, друковані польськими буквами, вийшли також недокладно; хто не знає руської мови, може їх читати дуже хибно. Що кирилиця стоїть, як сказав Залеский, на перешкодї прилученю славянської літератури до загальної маси європейської літератури, сього Шашкевич добре не розуміє. Він питає ся, чи до окремішньої Славянщини має ся ввести чужі звороти і способи вислову, — чи се може так розуміти (і так справді Лоз. гадав), щоби західний Европеець міг читати славянські писаня. І Шашкевич полемізує без найменшої потреби з першою гадкою на тему, що літера-

тура кожного народу є образом його життя, його способу думання і його душі; що-ж до другої гадки, то рад би знати, у котрого славянського народу, що уживає лат. азбуки, брати правопись, бо хоч декотрі Славяни й уживають латинки, а проте пишуть неоднаково. Втім і діло, що в лат. азбуці нема знаків на деякі славянські звуки. А тимчасом кирилиця проста (і приємна для ока в заокругленій формі, уживаній Росіянами й Сербами) і має знаки не тільки на поодинокі звуки, але навіть на цілі склади (титли). Титли се ніяка хиба кирилиці, їх можна розв'язати.

Лоз. каже, що руська мова не була доси літературною; се не вірно, бо вже і в старих пам'ятках (як н. пр. у Слові о полку Ігоревім) аж до кінця 16 століття маємо то більше то менше народну мову. Що не було доси граматики руської мови, се ще не біда; граматика не основа письменства: не вона має накидувати закони мові, лише сама має бути найвірнішим образом мови. „Такої граматики очікуємо нетерпливо“.

Далі подає Шашкевич букви кирилиці й доводить, що вони нічим не гірші від латинських¹⁾. Коли абетцядлом не можна зазначити всіх польських звуків, то не здатне воно і для руської мови.

Справа азбуки і абетцядла очевидно лишила деякі сумніви у Шашкевича; тай не диво, бо до якої азбуки було тоді не чіпитись, усяка мала свої хиби. Сі сумніви мучили ще перед Лозинським і Шашкевичем інших славянських учених; отже мусіли повстати і в наших, коли зійшла бесіда на азбуку²⁾. Через те й Шашкевич тут ніби боронить кирилиці, але при тім

¹⁾ Шашкевич покликав ся навіть на Копітара, що той ніби ставить кирилицю вище від латинки. Цитат був справді неповний і через те невірний, як се потім виказав йому Лоз. (гл. Додаток N. 3 і 4).

²⁾ Про правописні суперечки „руської трійці“ з нагоди видання альманаха „Зоря“ пише Головацький у своїх споминах таке: „На счєть правописанія происходили долги и споры. Я предлагал правописание Максимовича; мои сотоварищи требовали примѣненія (по мѣтѣнїю Копитара и Грѣшма, самого логического) сербского правописанія В. С. Каралжича. Я отстоивал русскую азбуку и не допускал латинского j; наконецъ рѣшили, выкинувъ ъ и ы, писати якъ произносятъ, замѣня ђ, ѣ буквою і, ы буквою и. Вагилевичъ, указывая на аналогію сербского языка, желалъ ввести для своихъ статей ѣ вм. ѡ, и писати честь (часть), тѣжко = чест, тѣжко; но мы не согласились, и часть, тѣжко остались для всѣхъ однообразно; только въ простонародныхъ пѣсняхъ оставили ѣ“. (Лит. сборникъ 1885, 12—13).

прикроює її на свій лад, щоб була догіднійша, і заравом нерішучо захвалює „приємнійшу для ока“ гражданку. Одначе становище його було остільки Русинам милійше, що він, хоч і реформував потроха, але свою давню азбуку; коли тимчасом Лозинського реформа була занадто радикальна, немила Русинам через те, що „позичена“ від Поляків. Руська традиція противила ся тому, і се була найтяжша перепона до заведеня абецадла.

Лозинський зладив відповідь і Шашкевичеві (гл. Додаток N. 3). Я, каже, в цілій статі писав тільки про азбуку, а не про літературу; отже мав на гадці, так як і Залеский, зближене руської літератури до європейських лише за помочию азбуки. Тут мене Шашкевич не зрозумів. Я бажав би собі, щоб цілий сьвіт уживав одного письма. А зміну у нас можна завести, бо „руська мова ще не письменна; якби була письменна, то повинна би мати або правдиву граматику свою, а не граматику церковного діалекту, котрої звичайно письменники тримали ся; або хоч твори зладжені по правилу: як говорить ся, так треба писати. Але що нема ні одного ні другого, отже й нема правдивої (właściwej) літератури. До того один або два такі твори не становлять ще літератури“. Крім вимови, треба очевидно й інших правил, бо не всюди говорять добре.

Далі боронить Лоз—ий свій відомий проєкт.

Коли і сеї статі Лозинському не вдало ся напечатати, написав він 1836 р. спільну відповідь Левицькому і Шашкевичеві п. з. *Jeszcze raz o wprowadzeniu Abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego*. Є два рукописи сеї відповіді. Перший (гл. Додаток N. 5) був в цензурі, котра казала підчеркнені місця змінити. Се була очевидно робота Венедикта Левицького. Щож таке казав він змінити? Він був найбільше невдоволений із сих місць, де Лозинський доказував Йос. Левицькому його незнанє, н. пр. що Лев. має руське і церковне наріччє за одно. Через се й відкинув цензор перший рукопис сеї відповіді Лоз—ого.

Лозинський змінив нецензурні місця і післав новий рукопис до цензури з просьбою, пустити його. Ся просьба і сама статя захована в бібліотечі львівського університету (В. N. 608, 1 P. 33). Гл. Додаток N. 5, де подана ся статя в цілости. У просьбі жалує ся Лозинський, що йому перший рукопис заборонили „aus Anlass gewisser Persönlichkeiten“ і що не допускають його відповіді своїм противникам, особливо Ле-

вицькому, котрому дозволено навіть глузувати собі з нього і з його чести (sich über die Ehre des Unterzeichneten auf eine boshafte-witzige, ja sogar schimpfliche Weise lustig zu machen“ (гл. Додаток N. 5).

Хоч Лозинський змінив підчеркнені місця, то проте цензура знову не згодила ся на друковане статі його, бо знайшла у ній лише дві перші сторони змінені (місця про Йос. Левицького), а далі такі самі дошкулюваня (Anzüglichkeiten), як і в першій рукописи. Ся відповідь цензора заховала ся між паперами Лоз - ого (гл. Додаток N. 5). Річ була очевидна, що Вен. Левицький просто не хотів допустити Лоз—ого до слова, хоч у кружках знайомих певно говорило ся нераз про проєкт Лоз—ого. Крил. І. Лавровський навіть переслідував його за се¹⁾.

У спільній відповіді Левицькому і Шашкевичеві, до котрої Лозинський позбирав нові докази — покликуює ся н. пр. на одну статю „Der Slovenen ABC-Krieg“ з 1834 р., що мала темою борбу за азбуку у полудневих Славян²⁾, — він повторяє свої давні гадки про висність абецадла від кирилиці і каже вкінці: „Треба уживати або гражданки, бо се письмо поправнїйше і живе, або ще красше — латинсько-польського письма. Котра із сих азбук переможе, то покаже час і найкрасше полишити се часови, а тим часом можна обі уживати з більшою користю для руської мови, ніж кирилиці“. Як бачимо, Лозинський був лише завзятим противником кирилиці в живій мові, а на гражданку був би згодив ся. Тут він зовсім ішов за Копітаром, котрому також гражданка ліпше подобала ся, як кирилиця³⁾, хоч він над усе захвалював латинську азбуку.

На закінчене суперечки написав Лозинському таке: „Тепер сходжу з боевища і, подаючи приятельську руку моїм противникам, скажу ще таку осторогу: Наша література то мала дитина, котра більше потребує ніжної матери, як острого бакалара. Всяка критика для нас передчасна, бо наслідком її буде знеохота до писаня і задеревіне або радше стримане нашої літератури, котра так спізнала ся, а тепер ледви кїльчить ся. Добрий огородник не відтинає галузок, поки дерево не дістане сильнїйшого пня. Пишім перше, аби було що критикувати. Горе народови, ко-

¹⁾ Лит. сборникъ 1885, 117.

²⁾ Ся статя була друкована в Blätter für literarische Unterhaltung 1834, N. 341, ст. 1406—1407.

³⁾ Grammat. der slav. Sprache, ст. 9.

трий скорше має критиків, як письменників. Отже ми не тратимо часу на подібні суперечки, пишім, а критику лишім тим, що крім неї не потрафлять нічого написати. Хто не годить ся зі мною, нехай держить ся своєї гадки; се йому нічо не пошкодить, так як не шкодить Німцям, що крім своїх власних (швабахських) букв, уживають так часто ще й латинських. Отже пишім, кождий по своїй думці, а часови лишім побіду; хочби обі наші гадки не втримали ся, то наші праці не будуть безкорисні, бо лишать ся памятки для мови“. (Гл. Додаток N. 5).

На тім поки-що закінчила ся перша війна у галицьких Русинів за азбуку. Ще тільки 1837 р. в Русалці Дністровій в рецензії на „Руское весіле“ автор (мабуть Шашкевич, бо висказує ті самі гадки, що в брошурі „Азбука і абецадло“), зганив мову Лоз—ого у збірнику, а за польські букви сказав йому: „Найбільшою обманою, ба неспрощеним гріхом в сем ділі є, що писатель, відвергши Азбуку питому рускую, приняв букви ляцькії, котрі ціло не пристають к нашому языкови. Чи годить ся безчестити сьвятиню? чи годить ся потручати сивенького старця, що ся нами від молодости нашої опікував, заступав від бури, хоронив перед жегущим огнем, придержував душу в тліннім тілі? — Азбука сьвятого Кирила була нам небесною, незборимою твердою перед довершеним знидіньом, була найкріплісчим стовпом, несхолибимою скалою, на котрій Русь сьвятая, через тільки столітєй люто печалена, крепко стояла. Є то дїва райская звїздострійна, озорена добродійною силою, що нас теплим солоденьким духом овївує; єї то чудне дїло, що ми доси Русинами“ (ст. 132—133).

Таким величанєм кирилиці „Русалка Дністровая“ припечатала цілу азбучну війну на кілька літ. Згадуючи у старості сю війну, Лозинський писав 1876 р. про свій давній проєкт: „Критики не щадили своихъ острыхъ, хотя не дуже сильныхъ стрѣлъ; крыл. І. Лавровскій почаль мене преслѣдовати, и я впрочемъ увѣрился, что опинія публична на Руси розбудилась и противъ моего мнѣнія рѣшительно высказалась. Моя статья, въ наилучшомъ намѣреніи написана, а однако безпощадно критикована, имѣла для мене, выступающого первый разъ на поприщѣ литературномъ, болестныи, но и добрыи послѣдствія; ибо увѣрился я, что, выступаючи публично, я долженъ дѣло основно изготовити, съ изданіемъ не спѣшити ся (non ut prematur in annum), а впрочемъ на стрѣлы и напасти критиковъ сердце закалити. Тѣшило мене такожъ и се, что по той

стаття Русини якъ-бы изъ сна обудилися и до своего самосознанія приходили¹⁾).

Що суперечка в Лозинським навела і „руську трійцю“ на реформу правописи, нема найменшого сумніву. Ми вже бачили у відповіді Шашкевича Лоз—ому, що він реформував кирилицю; в Русалці-ж він ужив гражданки, викинув ь замість ъ, ё писав і; замість ы — и, завів сербське џ і новий звук Ы (воўк) і т. п. Се була доволі велика операція, зроблена на кирилиці, зовсім незгідна з величанем її у тій же самій книжці, в Русалці.

Тимчасом Йосиф Левицький у ті часи представляв собою прототип усіх пізнійших азбучних диктаторів, що розпинали ся за ь і ы. Він ще 1836 р. на глум Миколі Устияновичеві, що вложив в нагоди смерти Гарасевича поезию живою мовою і реформованою правописию, плакав у своїй вірші на поетів, котрі

Појавились: въ сей часъ мажутъ

Найдавніѣйшу букву јоръ;

И же якъ јоры всѣ кажуть,

Шлють азбуцѣ наглый мор...²⁾

І притім Левицький сам мов не добачував латинського ј, яке ужив у сім віршу, через що „посилав“ кирилиці також „наглый мор...“

Взагалі гадка реформувати кирилицю, приспособити її до живої мови, займала в першій половині 19 віку не тільки Галичан, але й Українців. Згадаємо лише Івана Котляревського, А. Павловського, Мих. Максимовича, Льва Боровиковського, Амвросія Метлинського, Артемовського-Гулака, Олекс. Корсуна і вкінці П. Куліша, з котрих кождий то сяк то так поправляв кирилицю, а радше гражданку, котра в Росії запанувала скорше, як у Галичині. Видко, всі, так як і Лозинський, відчували хиби кирилиці й потребу реформи правописи. Жива мова, що здобувала собі чимраз більше право, жадала сеї реформи і вкінці осягла її, хоч довго прийшло ся її ждати.

Ми можемо бути вдоволені з того, що Лоз—ому не повело ся завести лат. азбуку у галицьких Русинів, найбільше з тої причини, що вона була би нас відчужила від Українців. Ані Левицький, ані Шашкевич, ані руський цензор не звернули уваги на сей бік справи — очевидний доказ, як недалеко ся-

¹⁾ Литер. сборникъ 1885, 117.

²⁾ Ом. Огоновский: Исторія литер. рускоп, т. II 2, ст. 396—398.

гали тодішні Русини у своїх міркованях. Польське абецадло в руській писемі було би певно в першій половині 19-ого віку принесло і Русинам і Полякам деякий хосен, бо всі знали сі букви; одначе з уваги на політику Поляків супротив галицьких Русинів воно красше стало ся, що не вдало ся завести між Русинами абецадла. Пізнійші заходи намісника Їолуховекого показали виразно, до якого нещастя могло довести недозрілих Русинів польське абецадло. Воно мало бути містком до польської мови...

VI.

Граматыка Лозинського з 1837-ого і 1844-ого року. — Рецензия Вен. Левицького. — Протест Лозинського. — Суперечка Лозинського і Йосифа Левицького.

Саме того року, як вийшла „Русалка Днѣстровая“, Лозинський мав уже готову, перероблену з давнійшої, граматыку руської мови. Рукопис її (з 1837-ого року) заховав ся у бібліотеці львівського університету (BN. 599 — 1 P. 25). Тут є і просьба Лоз—ого до цензури (з дня 2 падолиста 1837), щоб дозволила друкувати граматыку. З просьби довідуємо ся, що на першу редакцію своєї граматыки Лоз—ий мав дозвіл ще з 13 липня 1833 (до ч. 493), одначе не надрукував тоді її; а що з того часу неодна його гадка змінила ся, то він уважав потрібним переробити граматыку і тепер хотів би її видати. Але цензор В. Левицький написав на рукописи коротко: „635. Non admittitur ad imprimendum. 23/6 1838“ — і граматыка Лоз—ого тоді не вийшла. На рукописі нема навіть знаків, через що саме не подобала ся цензорови ся граматыка. Але й без того ми можемо сказати рішучо, що саме становище Лоз—ого не вподобало ся цензорови: Лоз—ий написав граматыку живої руської мови, зірвавши зовсім з традиціями церковщини... Тимчасом Вен. Левицький — як оповідає про нього Головацький — хоч і був „чоловѣкъ благожелательный русскому дѣлу, но съ своими своеобразными воображеніями. Онъ порицалъ употребленіе устарѣлыхъ церковно-славянскихъ формъ, которыи отстоивалъ Стефанъ Семашъ (чиновникъ счетоводной канцеляріи), но желалъ видѣти языкъ книжный русскій съ тѣмъ, чтобы ввести нѣкоторыи потерянные формы, н. пр. славянскій звательный

падежъ и полныя формы прилагательныхъ; ыѣ, — ыя и (сред.) — ая¹⁾.

Маючи такі погляди на руську мову, В. Левицький відкинув і перший альманах руської трійці „Зоря“ і граматику Лозинського. Можемо жалувати, що ця граMATика не вийшла 1838: вона була би була найкрасшим pendant-ом до „Русалки дністрової“ і була би мала добрий впливду на розвій гадок у сучасників. Мало тепер відоме імя Лоз—ого був би певно кождий історик руської літератури згадував з поважанем поруч імени М. Шашкевича. Але славу його знівечив обскурант-цензор, Русин В. Левицький...

Послухаймо лише, як розумно дивив ся Лозинський на руську мову і на свою задачу, як граMATика сеї мови. Свої гадки про се він висловив у передмові, написаній по польськи (так само і ціла граMATика написана польською мовою); звідси я й подаю деякі уступи²⁾.

Руська мова сягає від середини Галичини і північної Угорщини аж по ріку Кубань. Руського народу більше як 8 мільонів (у замітці каже Л., що вже тоді числили Русинів дехто на 14 або й 15 міль., а дехто лише на 8). Подавши коротку історію Руси, Л. боронить діалектів (протиw Лучкай). Хоч для учених було-б добре, коли-б заведено одну письменну мову, спільну для всіх Славян (Л. повторяє тут гадку, повторювану нераз перед ним), але се залежить не від учених, лише від зверхніх відносин; радше полишити се, як Копітар каже, повільному але певному поступови природи³⁾. А тепер, щоб усі части наро поступали в освіті, треба виробляти поодинокі діалекти, поки не стане загальною письменною мовою найдогіднійший діалект. З того виходить, що треба виробляти і руське наріччє, котре значно ріжнить ся від иньших славянських наріччій. Чехів і Сербів менше, як Русинів, а проте вони дбають про свою мову і поступили вже значно наперед; чому-ж вісьмом мільонам Русинів мав би хто заборонювати се? Лозинський боронить народну мову і називає церковно-славянську мову мертвою; нема каже, потреби її воскрешати; одначе він знає, що не всі годять ся з тим. Н. пр. о. Лучкай у передмові своєї граMATики виходить із становища, що кожда письменна мова ріжнить ся від мови

¹⁾ Лит. сборникъ 1885, ст. 13.

²⁾ Передмова має дату: Medyka, dnia 21 października 1837.

³⁾ Пор. Копітарову: Grammatik der slavischen Sprache, ст. XIX, 204 і 205.

простого народу; тому, на його думку, се нічого не шкодить, що є різниця між церковною мовою і руською, бо простий нарід не може мати такого способу думаня, як учені; Лучкай подає за приклад мови французьку, італіянську і німецьку, з котрих кожда різниться від мови простого народу. Се правда, каже Лозинський на те, але з того не виходить, що, коли яке наріччє хоче виробити ся, то повинно прийняти иньше, уже вироблене. Не треба зближати нарічий до себе; нехай розвивають ся на сій дорозі, яку собі самі визначили. Не можна Русинів долучувати і до Поляків, як собі того бажає Вацлав з Олеська, бо між польським і руським наріччєм занадто велика різниця. Отже коли хочемо розвивати руську мову, то до того не потрібно ані старославянської мови ані її форм; не потрібно також зближувати її до иньших мов, ані прилучувати до польської літератури; бо в кождім випадку втратила-б вона свою характеристику й перестала би бути наріччєм, відмінним від иньших. За те треба брати мову з уст простого народу, треба її уняти в певні й однастайні правила, щоби не все одно було говорити і писати: triska або trisga, znajemo і zname, jehо і johо і т. п., бо се провінціоналізми. Треба її обчислити з чужих слів, коли має свої власні, н. пр. на що казати: wiency, wienc, smutyty sia, коли маємо: більше, одже, журити ся і т. д.; треба добувати богацтво її з руських пісень, пословиць і казок, а увесь материял нагинати до форм, які собі мова сама виробила і до котрих іде.

Аби мова могла розвивати ся, потребує граматики. Граматика Павловського дуже коротка і недокладна. Граматика Лучкай оперта головно на угорсько-карпатськїм говорі, а врешті Лучкай держить ся граматики Добровеского, бо гадає, що тепер у Карпатах говорять по старославянськи. Граматика Левицького також не зарадила сій потребі мови; тому — каже Лоз. — відважив ся і я оголосити друком сю граматику, написану ще перед кількома літами. Аби було видко, як я поясняю ріжні правила, мушу сказати, з якого становища я дивлю ся на се поле славянщини.

Передовсім не приношу ніяких правил, уже готових для руської мови, як то робили ті, що нагинали її до правил старославянської мови; я подаю лише такі правила, які знайшов у самій мові, які собі мова сама визначила.

Подруге: граматика руської мови повинна показати сі її прикмети, якими вона різниться від иньших нарічий — се її

характеристика. Так н. пр. коли я буду писати отъ замість від (гадка Копітара), то кождий скаже, що се по старославянськи або по російськи, а не по руськи. Дотеперішні письменники, з прихильности до церковного нарічія, хотіли як раз затерти сї прикмети руської мови. Задача граматики — навчити добре розуміти мову, говорити нею і писати. Тому перше правило таке: треба так писати, як загалъно говорять.

Вкінці не покликую ся також на ніяку руську літературу, бо хоч маємо старі памятки, то вони всі мають форми старославянщини; а пізнійші твори спольщені. Граматика повинна-б покликувати ся на клясичні твори, а ми таких не маємо. Отже я уважаю руську мову ще неписьменною, що живе лише в устах народу, і так її треба брати; бо скорше розвине ся проста мова, уложена у свої граматичні правила, ніж мова, що мучить ся в чужих формах і граматаках. Поки що Лозинський признає материялом для себе лише народні пісні, пословиці, казки.

Вкінці висловляє переконанє (за Копітаром), що граматики лише в часом і через частійше оброблюване стають що-раз ліпші¹⁾ — і дякує свому коляторови Івальбертови Павліковському за те, що позволив йому користати зі своєї богатої бібліотеки. Жалує лише, що не читав розправи Калайдовича про малоруське нарічія (в I томі праць московського товариства 1820)²⁾, бо не міг її роздобути. —

Не повела ся Лоз—ому також проба з русько-німецькою граматикою. В р. 1840 краєва губернія розписала нагороду

1) Копітара Grammatik, ст. 149.

2) Лозинський користав в таких праць до своєї граматики.

Abhandlungen der böhm. Gesellschaft 1791. (Тут є статі Добровского).

P. I. Schaffarik: Geschichte der slav. Sprache u. Literatur, Ofen 1826.

P. Bulharin: Rossyja pod historycznym, statyst., geograf. i liter. względem.

P. I. Schaffarik: Slovanske starozitnosti, 1837.

Н. М. Карамзинъ: Исторія государства російскаго, 1818.

Востоков (Лоз. не називає його праці — мабуть його граматика).

M. Lutskey: Grammatica slavo-ruthena, Budae 1830.

Копітар: Grammatik der slav. Sprache, Laibach 1808.

Копітар: Glagolita Cloziana, 1836.

Могильницький: Rozprawa o języku ruskim.

Slovanka; Münchener allg. Literaturztg. 1819 і ин.

300 зр. за написане русько-німецької граматики на взір чесько- і країнсько-німецької. Консисторія завізвала і Лозинського взяти участь у конкурсі. Копітар прислав такі граматики, що мали бути взірцем, І. Лавровському, Йосифови Левицькому і Лозинському. Чесько-німецьку граматику прислав Лоз—ому Вячеслав Ганка з Праги. Лозинський написав граматику, але нагороду дістав не він, лише Йосиф Левицький. Консисторський референт Гр. Гинилевич висказав ся про працю Лоз—ого зневажливо: „Das Bemühen des H. Łoziński, auch Etwas zu leisten, ist lobenswert“. Довідав ся про се Лоз—ий і запротестував до Studienhofkommission, а приватно написав і до Копітара. Копітар відповів йому: „Ich kann Ihnen nicht helfen, weil ich bei der Studienhofkommission wegen meiner Freimüthigkeit nicht beliebt bin; alles hängt von Ihrem Bischofe ab“. Лоз—ий оповідає у своїй життєписи, звідки і взятий сей уступ, що мав багато неприємностей через сю граматику, бо уряд хотів знати, хто виявив йому урядову тайну (рецензію Гинилевича)¹).

Рукопис сеї граматики не затримав ся.

Потім, як цензура відкинула граматику руської мови Лозинського (в другій редакції), він цілих шість років держав її у себе. Аж з початком 1844-ого року післав її знову до цензури. Передмова в сій рукописи підписана датою: Медика, 1 січня 1844. Рукопис сеї третьої редакції граматики є в бібліотеці львівського університету (В. N. 600, 1 P. 26). Він був у цензурі, як видно із заміток і знаків цензора. Із сих заміток ми тепер хоч можемо пізнати, чого собі цензор бажав. Він був прихильником церковно-славянської мови і через те ніяк не міг погодити ся з Лозинським. Дві замітки покажуть нам се його становище.

В уступі „Ogólne uwagi nad językiem ruskim“ сказав Лозинський в однім місци: „Przeciw wpływowi języka polskiego ochraniało go (руське наріччє) wprawdzie cokolwiek narzeczce cerkiewne, lecz mógłże język martwy i tylko czasami, bo tylko z cerkwi słyszany, utrzymać go w czystości?“ — Цензор перечеркнув слова martwy i tylko і дописав від себе: „Czyliż żadne słowo w cerkiewnym języku będące nie przychodzi w małoruskim albo innych sławiańskich językach narodowych? czy tak istotnie? a polskie: zaiste czyż nie z cerkiew-

¹) Литер. сборникъ 1885, ст. 117—119.

него истинно? przez od прочій, seim od соимъ, swita od со-вѣтъ і т. д. В иньшій же місци (на ст. XXXIII) порадив коротко і рішучо: „A zatem lepiej wziąć ucieczkę do starosławiańskiego, jak gdzie indziej“.

Виходячи з такого становища, цензор посчеркав у передмові Лозинського історію Руси і з особливим завзятем боронив церковно-славянської мови. „Dawność, dlatego, że jest dawnością, zostanie niewzruszoną“ — се його замітка, котра свідчить ще раз, який темний чоловік цензурував руські книжки. На його думку церковно-славянська мова не була мертва; народна руська мова найблизша до неї; правила церковно-славянської граматики важні і для живої руської мови; форм українських не треба брати під увагу і про реформу азбуки не треба й гадати — цілий уступ Лоз—ого про азбуку цензор перечеркнув. Таким способом він просто нівечив самі основи праці Лоз—ого.

Нічого дивного, що Лозинському вкінці не стало терпливості і він 30 падолиста 1844 написав рекурсе до найвисшої цензури у Відни. Брульон сього рекурсу заховав ся між паперами Лоз—ого (гл. Додаток N. 6) і ми в ній маємо важний документ для історії розвитку руської мови в Галичині.

Рекурсе Лоз—ого був такий, якого-б ми і сподівали ся по дотеперішній його діяльності. Він боронив рішучо народної мови і свого становища наукового. Коротка історія Руси в граматиці, казав він, потрібна тому, що вона поясняє і історію мови, показує ті обставини, серед яких розвивала ся теперішня мова. Вона потрібна тим більше, що в Галичині історій Бантиш-Каменського і Маркевича не знають. Старославянська мова мертва, бо нею тепер не говорить ніякий живий нарід. Иньша річ, що в усіх славянських діалектах, отже і в старославянським, находить ся часто той самий корінь слова. Я написав граматику живої народної мови, котрій не можна накидувати старославянських форм. Наводжу в ній і українські форми, бо я писав граматику цілого малоруського діалекту, а не самого галицького. Правила старослав. граматики не обовязують живу руську народну мову, котра має свої власні правила. Держати ся у всім старини — годі; треба поступати наперед. Що-до азбуки то я мав право подати всі три азбуки (кирилицю, гражданку і абецадло), бо всі вони уживають ся. Не я завів латинську азбуку, її давно вже уживали. Не можна мені підсувати якісь тайні думки, коли їх у мене самого нема.

Сей рекурс мав успіх: граматика Лозинського вийшла з незміненою передмовою 1846 в Перемишли п. з. *Grammatyka języka ruskiego (małoruskiego)*, napisana przez ks. Józefa Łozińskiego (сторін XLIII+129). Цілих тринадцять літ минуло від першої редакції, заким вона вийшла вкінці з друку. Правда, праця Лоз—ого на тім не втратила, бо він усе доповняв її, одначе утратили на тім Русини 30-их років, котрі не мали иньшої граматики, лише невдатну Левицького.

Друкована граматика Лоз—ого мало чим різнить ся від рукопису з 1837 р. Очевидно вона повнійша, подекуди поправлена, але основні погляди в ній: на історію народу, на відносини руської мови до церковної, на діалекти, на азбуку і т. и. ті самі, які ми вже пізнали. В книжці ужита в парадімах кирилиця (без *ѣ* і ще з деякими змінами), очевидно лише тому, що перемиська друкарня не мала гражданки. Інтересно, що Лоз. не ужив тут латинки.

Переглядаючи оттак історію граматики Лозинського, ми бачимо виразно, як борба за азбуку зміняла ся на борбу за мови: живу народну і церковно-славянську. Хоч Лозинський ніде не сказав, що бажає собі загибелі руської мови, не могли йому противники абецадла забути його проєкт і довго випоминали йому се. Саме у той час, як Лоз. клопотав ся з граматикою, у варшавській Денници 1843 (зошит за марець і цвѣтень) помістив Йосиф Левицький статю п. з. „Доля галицко-руссаго языка“¹⁾. В сій статі сказано між иньшим, що Лоз. хотів прославити ся знищенем руської азбуки, сього дорогого скарбу, якого навіть єзуїти не могли Русинам забрати. Але „*der ehrwürdige Vater Joseph Lewicki riss dem Verführer die Hörner ab und gab es nicht zu, dass man aus reinem Neide den Galiziern auch noch den Charakter der russischen Nationalität nehme!...*“ Крім того Лев. сказав, що Лоз. своє *Ruskoje wesile* виписав з ріжних авторів; а про Івана Могилянського написав, що він просто для зиску видавав ріжні книжки. Лозинський відповів на сю статю в часописи Йордана 1845 (IV зошит) і виказав авторови його похибки. Тут він про себе сказав, що зовсім не нівечив кирилиці; він же лишав її для церковно-славянської мови; лише для живої мови бажав иньшої азбуки. Тай яким способом, питав ся він, може залежати характер народу від

¹⁾ Сю статю подали 1844 в перекладі *Jahrbücher für slav. Literatur* Йордана. Звідси взятий з повисший цитат.

букв?... Про своє-ж „Ruskoje wesile“ сказав, що в сїм збірнику є понад 180 пісень, ним самим зібраних, не рахуючи його варіантів. Крім того він сам описав усі церемонії весільні. Могильницький не видавав книжок для зиску: яко шкільний інспектор дієцезії він був, так сказати-б, уже своїм урядом спонуканий дбати про книжки шкільні. А своїє граматики не видав лише тому, що помер. Цілий свій масток записав він на добрі ціли, особливо на сироти.

Лозинський, котрий сам підписав ся Halißer-Russe, здогадував ся, що се таки Йосиф Левицький його зачіпив; докоряє йому навіть його дрантивими перекладами.

VII.

Віденсько - перемиський кружок учених.

Коли-б ми тепер схотіли коротко означити наукове становище згаданих попереду граматиків, то прийшлося би сказати, що Могильницький, Лучкай і Йосиф Левицький ішли за Добровским; а Лозинський, Шашкевич, Головацький і Вагилевич за Копітаром. Як раз Добровский висловив гадку, яку потім повторяли декотрі наші граматики, що є різниця межи просто-народною мовою а книжною; що діалекти добрі як материял для словарів, а не для шкіл і для науки. Добровский подавав за приклад книжну німецьку мову, спільну для всіх Німців, і діалекти німецькі інтересні хиба для лінвіста. Навпаки Копітар був одушевленим прихильником діалектів і тішив ся всякою книжкою, що свідчила про жите якогось діалекту¹⁾.

Гадка Добровского повторена у працях Могильницького, Лучкая і Й. Левицького, очевидно з їх модифікаціями. Вони вважали церковно-славянську мову матерію руської мови й хотіли зблизити сї мови до себе; Лучкай думав навіть, що в його часи в Угорській Русі говорили по церковно-славянськи. Одначе притім усі вони не брали мов російської і руської за одну.

Сі три граматики: Могильницький, Лучкай і Левицький — се, так сказати-б, найстарша школа граматична у прикарпатській Русі. З них перший Могильницький, був автодідакт, але праці Добровского і иньших славянських учених були йому

1) Briefwechsel zwischen Dobrovsky und Kopitar, XXI.

відомі. Перші його праці: 1 „Наука християнская по ряду катихизма нормального къ пользѣ дѣтей парафіальныхъ“ (друк. в Будині 1815), — 2 „Букварь словено-русского языка“ (друк. в Будині 1816, иньші виданя з років 1817, 1819, 1826, 1827), — 3. „Катихизисъ малый для училищъ парафіальныхъ“ (Львів 1817), — 4. „Повинности подданныхъ ку ихъ монархѣ во употребленіе училищъ парафіальныхъ“ (Львів 1817, друге вид. 1827) і 5. „Правила школьная“ 1817¹) — сі всі праці Могильницького, владжені ним ще в Перемишли, свѣдчать, що він робив ріжницю поміж мовою просто-народною, а книжною, так як се радив Добровский, і намагав ся писати якоюсь „славено-русскою мовою“. В ті часи й Копітар, хоч і навчав Могильницького в оцінці його „Науки християнской“, що церковно-славянська і народна руська мова не одна і та сама, та проте не вважав себе компетентним оцінювати працю Мог—ого з боку мови. Він тільки теоретично рішав справу, а Русини лишав оцінку, котра руська мова справді його матірня мова. Могильницький рішив сю справу так, що багато переймав із церковно-славянської мови, бо думав, що ся мова зрозуміла Русинам; він із неї і народної мови виробляв книжну мову. Притім в теорії він годив ся з Копітаром.

Так то в Перемишли почала ся наукова праця галицьких Русинів і Перемишль ми мусимо вважати першим просвѣтним осередком в історії відродження Галицької Руси. Особливо, відколи єпископом перемиським став Снігурський (1818), Перемишль набирає значіння, як осередок праці кількох діяльних Русинів. Снігурський учив ся у Відни від 1804 року; від 1808 р. був сотрудником при віденській церкві св. Варвари, а від 1813—1818 парохом сеї церкви²). У Відни познайомив ся він з Копітаром; пізнійше сі оба мужі нераз переписували ся між собою. Очевидно лише з Відня виніс Снігурський той научний інтерес, який бачимо в його діяльності, у Перемишли.

До церкви св. Варвари заходили в часи Снігурського і потім часто ріжні Славяни, через те й парох сеї церкви мав нагоду познайомити ся з ними. Тут у церкві збирали ся любители славянського богослуження, Русини і не-Русини; приходив сюди і Копітар, як побачимо потім з одної його замітки. Із житя

¹) Йосиф Левицький у варшавській „Денницѣ“ 1843 (зошити з^а март і квітень) свѣдчить, що се праці Могильницького.

²) Йос. Лозинський: „Житє Іоанна Снігурского“, 1851 р., стор. 10 і дд.

о. Петра Паславського, що був від р. 1818 сотрудником, а від 1835 до 1846 р. парохом церкви св. Варвари, знаємо, що у нього сходилися часто не лише приїзжі Галичани, Русини й Поляки, але й інші Славяни. Дідицький оповідає, що „також знамениті Славяни, як Копітар, Вук Караджіч, Коляр, Людевит Гай були його добрими знайомими і приятелями“. Що Копітар його знав дійсно, бачимо з його згадки (див. зараз нижше). Заходив до Паславського і Йосиф Левицький і навіть користав із його короткої граматики руської мови, написаної ще перед 1820 р.¹⁾ Видко, що, попавши між славянських учених, і Паславський, чоловік нікому невідомий в науковій діяльності, займав ся граматикою.

Михайло Лучкай був у 30-их роках двірським капеляном інфанта Бурбонського, князя Лукки, у Відни, колись кандидата на грецький престіл. Сей князь любив славянське богослуженє і до нього то очевидно належить замітка Копітара: „*Princeps Lucae hic ad S. Barbaram semper corrigit Paslauium ne sanat v viki vikov, sed vjeki vjekov*“ (Гл. Додаток N. 1). В кружку князя Лукки очевидно вели ся також граматичні суперечки, які не остали ся без сліду і в праці Лучкая. Щоб узяти для прикладу таки сей самий звук ѣ, поправлюваний князем на є. Лучкай, хоч знає, що Русини його читають, як довге *i*, прото каже: „*Intentio mea non est, uberius discutere, quatenam pronunciandi ratio optima sit?... nam etiamsi quis genuinam expressionem in ipsius Cyrilli ore vigentem manifeste demonstraret, ideo in usu receptum sonum non amplius reformaret. Videtur triplex i apud veteres Slavos in usu fuisse, i acutum, seu cum accentu, i crassum, seu profundum, et i medium*“²⁾. Йосиф Левицький, що обертав ся у тім же віденським кружку, так само не знає сказати нічого певного про звук ѣ і радить читати його, як је (руське тїло переписує польськими буквами тїєло), що йому Копітар і виткнув, як помилку.

Сей самий італіянський князь Лукки дав пізнійше гроші на виданє руської книжки „Вїнок на обжинки“ 1846 р, виданої Іваном Головацьким. Князь Лукки опікував ся Ів. Головацьким, через те сей і присвятив князеві свій збірник³⁾.

¹⁾ Дідицький: „Мих. Качковскій и соврем. гал. русская литература“, 1876, ст. 80.

²⁾ *Grammatica slavo-ruth.*, 4—5. — Заслуга Лучкая і в тім, що він 1831 у Будапешті видав перші руські проповіді.

³⁾ Литер. сборникъ 1885, ст. 38—39.

Йосиф Левицький оповідає сам про себе, що вчив ся у Відни на філософії і теології і 1820 р. почав займатися руською мовою і літературою¹⁾. Його перші вірші-переклади, друковані у Відни 1822 р., як н. пр. „Домоболіє проклятихъ“ (Das Heimweh der Verbannten), свідчать про його неясні погляди на руську мову. Він знав ся очевидно також з Копітаром, переписував ся потім з ним, перейняв від нього теоретичний погляд на руську мову, але на ділі дбав потім про книжну мову, так як і Могильницький. Отсей самий Йос. Левицький стає потім капеляном Снігурського, друкує в Перемишлі свою граматику і відповідь Лозинському у справі азбуки. Снігурський інтересує ся його працею, сам каже друкувати його статтю про азбуку.

Коло Снігурського обертав ся якийсь час і Йосиф Лозинський. Він учив ся в Перемишлі. Тут він укінчив головну школу, гімназію, філософію і три літа богословія. Аж на четвертий рік поїхав до Львова і скінчив студії 1830 р. „Приїзжаючи із шкіл до дому на Великдень, — оповідає Л. у своїй автобіографії²⁾ — я приглядав ся забавам сільської молодіжи на гайках і полюбив ігри і людві пісні, а по скінчених студиях, живучи при родичах, почав я їх списувати; вони були потім друковані в книзі „Зоря галицкая, яко альбумъ на г. 1860“. Ще гімназистом, буваючи дома на сьвятах і шкільних вакациях, любив я читати „Rozmaitości“, додаток до газети львівської, котрі мойому батькови посилав дідич ір. Йосиф Гумницький до читання, і я виписував із них усі поезії, які лише мені сподобали ся, — з них зложила ся спора книжечка. На третім році богословія мав я нагоду читати церковну історію, переложену в латинських скриптів, з яких нас учили, на російську мову і познайомив ся троха із сею мовою. На четвертім році богословія (отже у Львові) читав я граматику словенську Мразовича³⁾ і Й. Добровского: Institutiones linguae slavicae veteris dialecti (1822) і тоді вже полюбив я читати книги про славянські наречія або народи. Того-ж року ходив я на виклади польської мови і літератури; особливо граматичні правила, викладані основно Ник. Михалевичем, дуже мене займали і я зро-

1) „Денница“ 1843, зошит за март.

2) Литер. сборникъ 1885, ст. 114—115.

3) Граматика Авраама Мразовича вийшла в Будині 1821 п. з. „Руководство къ славенскому краснорѣчію во оупотребленіе любителей славенскаго языка“.

бив з них публичний іспит із визначним успіхом. Сі відомости розбудили в мені любов до граматичних дослідів, а пізнійше придали ся мені при укладаню граматики німецької мови. Із польської літератури я зробив лише приватний іспит з першою клясою“.

Згаданий повисше Михалевич був Русин з роду; крім того, що займав професуру польської мови і літератури у львівськїм університеті, він був ще редактором офіціяльної газети львівської і додатку „Rozmaitości“. На скілько-ж цікавила його руська мова, се ми бачимо з того, що приймав статі Лозинського і Левицького у справі азбуки, що — як каже Головацький¹⁾ — було в ті часи дуже ризиковним ділом (особливо прияти статі Левицького) і мабуть було головною причиною усунення Михалевича від редакції.

В р. 1831 Лозинський став сьвящеником. Цілу пресвітерську практику відбував він у Перемишля під боком Снігурського у сам час холери. Капеляном Снігурського був тоді Йосиф Левицький, свояк Лозинського. Коли-ж зі страху перед холерою, від котрої помер тоді й Іван Могильницький, Йосиф Левицький виїхав з Перемишля, Лозинський заступав місце капеляна і порядкував бібліотеку, що лишила ся по Могильницькїм. Як бачимо, обставини складали ся так, що і Левицький і Лозинський могли черпати відомости із того самого жерела, що і Могильницький. Є навіть відомість, що Левицький користав із рукописної граматики Могильницького²⁾, — о скілько, не можна сказати, не порівнавши їх граматик.

Снігурський потім був прихильним до Лозинського і коли той став завідателем в Радохонцях коло Перемишля (1832), позичав йому багато книжок із своєї бібліотеки і сим заохочував його до літературних праць. Лоз—ий і називав Снігурського своїм покровителем на літературнім поли. Проби етнографічні, особливо збірник Залеского, навели й його на думку збирати народні пісні, а цікавість до лінгвістики, розбуджена ще у Львові Михалевичем, спонукала його написати граматика руської мови (1833)³⁾.

¹⁾ Лит. збірникъ 1885, 20.

²⁾ Ол. Барвінський: Огляд народної літер. укр. рускої до 60-их років. Львів, 1898, ст. LVII. Не знаю, звідки взята ся відомість.

³⁾ Литер. збірникъ 1885, ст. 116 і 120.

Від 1836 р. аж до 1848 мав Лозинський нагоду користати в бібліотеки свого колежатора Павліковського; ся бібліотека, видко, не мало стала в пригоді Лоз—ому, коли він, між иньшим і за довіл користати з неї, присвятив Павліковському свою граматику. Ся бібліотека була особливо богата славянськими книгами і журналами; сам же Павліковський був освіченим чоловіком¹). Таким способом і Лозинський через свої зносини з бувшими віденськими учениками і через бібліотеки не лишав ся позаду людей, що вчили ся в ліпших обставинах, як він. Навіть можна сказати, що хоч він не знав ся особисто з Копітаром, то був найвірнійшим учеником його між галицькими Русинами. Богато місце у його граматиці нагадує Копітарову граматику; саміж основні погляди на задачі граматики взяті живцем від Копітара.

Кружок названих попереду людей (його-б можна з певним правом назвати віденсько-перемиським кружком) перший почав працю коло відродження галицької Руси і приготував сей ґрунт, на котрім потім смілійше виступив львівський кружок (руська трійця). Історія львівського кружка більше відома і тому її поминаю. Одно тільки піднесу: зносини його з російськими ученими, чого у перемиського кружка ми не бачили. Сі зносини вводять помалу у галицьку Русь гадку нову: замість зближати руську мову до церковної повстає гадка зближати її до російської, приймає ся слово *Russe, russisch* замість *Ruthene, ruthenisch*; Вагилевич намагає ся вже писати по російськи листи до Поґодіна і свою граматику ладить на основі російських граматик, Греча і Востокова²). Головацький так само пробує писати по російськи.

Хоч сей львівський кружок у самих початках своєї діяльності мав темних наставників і цензорів, самих майже прихильників церковщини, одначе бібліотека ім. Оссолинських навчала його инакше й ліпше; а гадка звернена і по той бік Збруча доводила його помаленьки до пізнання українських творів. З того боку і Лозинський не оставав ся позаду, стараючись для своєї граматики пізнати що найважнійше з тодішньої української літератури. Із його записок видно, що він знав праці Котляревського (Наталку Полтавку і Москаля-чарівника), збір-

¹) *ibidem*, 117.

²) *Pop. Grammatyka języka małoruskiego w Galicji, ułożona przez Jana Wagilewicza. Lwow, 1845, ст. XXII.*

ники пісень Максимовича (є цілий зошит пісень, переписаний Ловинським із збірника Максимовича), Лукашевича і Срезневського, історію Бантиш-Каменського, повісти Квітки, приказки Гребінки, Переяславську ніч і Вітку Єремії Галки, Чари — Тополі, оповідане Хоми Куприенка і „Сніпъ“ Корсуна.

Тимчасом, як галицько-руські вчені, полишені на свої власні сили, ішли оттак або старими дорогами або шукали нових доріг, незрівняний Копітар памятав про Русинів і хотів 1843 наново утворити грецько-руську коллетію в Римі, а в ній катедру для славянської мови. Сам хотів спершу учити і виховати собі наслідника. Все приготував; тимчасом руські питомці, котрих він ждав, не приїздили, — цілий проєкт не повів ся і Копітар вернув до Відня. Небавом (1844) він і помер¹⁾. Катедра така, якої він собі бажав, повстала кілька літ пізнійше (1848) у Львові, але попала ся в руки не досить приготовленого чоловіка.

Члени львівського кружка, Головацький і Вагилевич, не довго стояли на становищі „Русалки Дністрової“. Вагилевич у своїй граматиці, а Головацький у своїх університетських викладах завернули на стару дорогу, вказану Могильницьким, Лукаєм і Йос. Левицьким. „Книжна“ мова мусіла на їх думку бути иньша, як народна; отже складали її зі старої і живої мови, кождий на свій лад.

В січні 1849-ого року читав Головацький у львівським університеті свої „Три вступительні преподаванія о рускѣй словесности“. Сорок років минуло, як у тім університеті ніхто з катедри не відзивав ся по руськи. Тепер був тут окремий професор руської словесности, член колишньої „руської трійці“, видавець „Русалки Дністрової“. Та вже у нього не було того молодечого ентузіязму до народної мови, що давнійше; холодний „учений“ розум скоренько звів його на давню дорогу; уже в 1851-ім році, пишучи про митрополита Руси Іларіона, він ужив мови не менше старосьвітської, як мова того самого Іларіона, про котрого писав.

Почала ся у Русинів боротьба за мову. Лозинський боронив народної мови ще кілька літ, вірний своїй старій засаді. Прийшли 60-ті роки, наступила криза в гадках галицьких Русинів. Прихильники церковно-славянської мови заявили себе

¹⁾ Neue Briefe von Dobrovsky, Kopitar... Berlin 1897, стор. 350—351.

одним народом з російським; при них лишив ся і Лозинський, хоч по російськи він ніколи не писав. А прихильники народної мови мусіли наново видобувати на верх давні аргументи в обороні своїх думок. Слідячи розвій сих гадок у галицьких Русинів, історик руської мови може справді, „схопивши голову у руки“, дивувати ся, чому так довго не приходив „апостол правди і науки...“

Чернівці 22/X 1902.

ДОДАТКИ.

I.

Виписки з рукопису Йосифа Левицького

п. в. „Versuch einer Grammatik der russinischen (ruthenischen) oder kleinrussischen Sprache in Galizien 1831“.

Бібліотека львівського університету В. Н. 602, 1 Р. 28.

VORREDE.

Замітки Копітара.

Сторона I. Der östliche Theil der Karpathen (Бескидъ) und die Ebenen zwischen den Flüssen San (Сянъ), Wiar (Вигоръ), Dniester (Днѣстеръ), Bug (Бугъ), Boh (Богъ), Dnieper (Днѣпръ), Przuriec (Припѣць) werden von einem slavischen Stamme, der sich in seiner Muttersprache Russin (Ruski, Рускій), das Land aber selbst Rus (Русь) nennt, bewohnt.

Ст. II і III. Левицький вичисляє імена руських князів: Ярослав, Ярополк і т. д.

Ст. III і дд. Левицький оповідає, як по смерті Болеслава Тройденевича Казимир Великий напав на Червону Русь. Русини бороли ся завзято за вітчину, віру і мову, але вкінци знемогли ся й піддали ся. Поляки забрали й иньші землі і поневолили руський нарід. (Сей довший уступ Копітар перечеркнув).

Sed hoc et reliqui habent utrumque, nam Rosia et Rosianini non nisi doctae sunt nugae. Germanice non inepte fortasse distinguas russisch pro російски, reussisch pro vestro.

Quid sola nomina juvant. Saltim Romani gesta, qui Graecos servavit, merentur mentionem.

(Nach dem Tode Boleslaw Trojdenowicz 1336) kam an Kazimir den Grossen, König der Polen, nicht nur Rothrussland, sondern alle reussischen Länder zu beiden Seiten des Dnieperstroms. Die Macht der Polen war damals in immer steigender Zu-

Ст. VI. Die russinische Nazion besass keine öffentliche Anstalten, in welchen die Wissenschaften in der russinischen Sprache vorgetragen wurden.

Ст. XI. Левицький говорить, як 1808 застановлено руські виклади у львівським університеті: zum grössten Leide für die Nazion geschah, wodurch der Verfall der Sprache noch mehr herbeygeführt wurde*); [diesen einzigen Anhaltspunkt verloren, können die Russinen in Galizien nicht mehr zu einer öffentlichen Lehranstalt gelangen. Dieser Verlust ist um desto fühlbarer, da jetzt die Meisten absolvirten Theologen, nach der lateinischen und deutschen Art ausgebildet, die zu Weißen gelangen, kaum öffentlich zur Erbauung des Volkes in den Kirchen zu lesen vermögen. Was soll man von den Kenntnissen der älteren Literatur (Kirchensprache)? was von der Volkssprache sagen?]

Ст. XVII. Die Litteretur dieser (russinischen) Nazion war in X—XV Jahrhunderten mit der Litteratur der Hoch-Russen die nähmliche. Beide Stämme bedienten sich in der Schrift der jetzt so genannten Kirchensprache und jeder trachtete nach der angenommenen Grammatik und Wörterbildung, theils grichiesche Werke zu übersetzen, theils im Originale am meisten in Prosa religiösen Inhaltes zu schreiben.

Ст. XIX. Als aber die Gelehrten jenes (XVII) Jahrhunderts unter dem

nahme; natürlich, dass dem herrschenden Volke sich allmülig auch die Reussen immermehr assimilirten.

Sed eo tempore nec polonice docebant!

Уступ [ ] Копитар перечеркнув і дописав до того місця, де*): indem die so abgeschaffte Anstalt durch keine andere, äquivalente, ersetzt wurde; denn zugegeben, dass ein Theolog der lateinischen Bildung nicht entbehren könne, so hätten die Russinen doch, nach dem Beispiele anderer Lehranstalten in Österreich, zur sprachlichen Bildung des russinischen Klerus, 1) eine russinische Sprachkanzlei an der Theologie und 2) selbst die Pastoraltheologie unmittelbar in der Muttersprache, beibehalten können und wollen!

Haec sat male dicis. Si veteri slavica utebantur, carebant literatura dialecti suae; ita plane, ut Russi usque ad Petrum I; poteras dicere, hanc veterem, invitis illis, fuisse mixtam dialecto materna, ob ignorantiam scriptorum, sicut et apud Serbos, aut latinam germanica medio aevo: levaverunt seditio-nem, quae carmula dicitur (ist крамола).

Volke die gelehrte Büchersprache, ungeachtet aller Bemühungen, nicht einführen konnten (was durch öffentliche Schulen leicht erreicht worden wäre), fingten verschiedene Schriftsteller sich mehr dem Volksdialecte jener Gegend zu akomodieren, in welcher sie schrieben.

Ст. XXII. вичисляє декотрі праці Йоанкія Галатовского і Антона Радивиловского.

Ст. XXVII — XXX. Der Hauptgrundsatz, der mich bei der Verfassung dieses Versuches leitete, war der Volksgebrauch, welcher durch gesunde Kritik, von dem, was durch mehrere Jahrhunderte in einigen Gegenden polonisiert wurde, wohl zu unterscheiden ist. In der Bearbeitung dieses Versuches konnte ich mich keineswegs nach den schon exestierenden mehr oder weniger in diesem Dialecte geschriebenen Büchern richten, weil die Schriftsteller keine allgemeine Grammatik beobachteten, sondern jeder nach seinem Gutdünken handelte. In allen Theilen der Grammatik trachtete ich nach Möglichkeit von diesem Dialecte Auskunft zu geben; ist es mir gelungen, so habe ich den Lohn davon getragen; fehlte ich aber, so werde ich durch Rath der dieses Dialects kundiger Männer, die Fehler, nachdem ich sie eingesehen habe, mit innigstem Danke berichtigen. [Jeder gedenke aber, dass mein Ziel nicht gewesen ist, die engen Bande aus einander zu reissen, viel mehr sie noch enger zu verknüp-

Impossibile est, sine miraculo, excitare ad novam vitam mortuos. **Ideo** nec Itali latine, nec neograeci graece loquuntur!

Hic erat locus dicendi, Russos ipsos, nunc tam magnos et superbos, primam literaturam et culturam debere vobis, Russinis Kioviensibus. Sed ipse tremis prae reverenti me tu magni Russi! cave ne *μισοπολιτισμὸς* tibi accipiat pro asino insultante leoni aegro, aut vel mortuo. Possumus amare nostra, sine odio aliorum.

fen]*). Im Anhange habe ich einige Beispiele verschiedener Schriftsteller, die in diesem Dialecte etwas geleistet haben, nach der Reihe angegeben, um zu beweisen, wie schwer es jedem gekommen ist, vom Gipfel der älteren Literatur, zu der gemeinen Volkssprache herabzukommen, als auch um dem gelehrten slavischen Publikum ein ausführliches Gemählde des russinischen (ruthenischen) Dialekts zu geben.

Деякі замітки з граматики :

Ст. 33. Russkische Sprache kennt keine Diphtongen.

Ст. 35. Zum Behufe in der Orthographie mögen folgende Regel dienen :
1. Hinter г, к, х, ж, ч, ш, щ steht nie ѣ sondern и.

2. Hinter г, к, х, ж, ч, ш, щ, ц, (steht) nie ein ѡ, sondern а. Demungeachtet muss man im russinischen Dialecte, wenn man ganz populer sein will, anstatt а das я schreiben, um dem Leser anzuzeigen, das das а in ѡ wie ä in der Volkssprache ausgesprochen wird.

Ст. 50. In der Schrift sowohl bei den Russinen als auch bei den Bewohnern der Gegend Moskwa findet kein Unterschied statt, beide Dialecte

Proprie non ex his debuisse dare exempla, qui noluerit scribere russinice, (ut tecum loquar), sed slavice, et non nisi inviti et ex ignorantia verae linguae slavicae, ubi de russizabant, ut ipsa biblia **vestra** : воронъ конь про вранъ; вола моло тыща про ш л а тыща etc. Vera exempla sunt, sicut apud Graecos, in cantilenis populi, proverbiiis et si tu ipse nova et pura aliqua **facias**.

Russkisch est sic, ut esset Polskisch, aut Czeskisch! duplicas derivativam **sk.** nam — isch est ipsum nostrum **sk.** — Ipsum russinisch non multo melius, si pl. Rusi, non Rusini? Germanice fortasse optime dicas reussisch, et sic distinguas = russisch.

Gi, ki etc. pro gy est polonicum arbitrium, contra leges cirilicae. Vidorovsky.

Si hic est popularis, quare non ubique? Duobus dominis servire?

Male distinguis dialectos pro gross u. kleinrussisch. Petropolitanae sunt s a t l o n g e a Moskva,

*) Реченъ у скобках Копитар перечеркнув.

schreiben die einsibligen Wörter mit **o**. (Левицький мав тут на гадці gen. plur. панов і слова зложені в примѣн. под). Ст. 51: Im Gegentheile sprechen die Bewohner von Moskwa das **o** in manchen Wörtern wie **a** aus, was wieder eine Eigenheit des Moskovichschen Dialectes ist.

Ст. 54. Alle Wörter der vier letzten Klassen [Vorwort, Nebenwort, Bindewort, Empfindungswort] sind ganz unabänderlich, dagegen sind die fünf ersten Arten [Hauptwort, Beiwort, Fürwort, Zahlwort, Zeitwort] gewissen Verhältnissen und Bestimmungen, und daher Biegungen und Veränderungen unterworfen, eine Operation, welche man Decliniren und Conjugieren nennt.

Ст. 149. Es kommt einem gleichgültigen und seinen Dialect wenig achtenden Russine sehr schwer das nicht Russinische von dem Polnischen zu unterscheiden, weil diese Sprachen in manchen Endungen und Wörtern sehr wenig von einander unterschieden sind. Die Unwissenheit eingeborner Geschichte und der Stolz der Polen, der Alles, was nicht mit Ihnen hält, verachtet, sind die Ursache dieser Gleichgültigkeit.

Ст. 287. Левицький подає приповідки.

Ст. 305. Левицький подає за приклад ямбічного (?) вірша пісню: „Пришѣль четверъ, оуже Гриць оуѣрць“.

Ст. 308—309. Auch in der Mitte eines Wortes zieht man gewöhnlich, ja wohl in dem Russinischen Dialecte sehr oft, vom Anfange zwei Sylben

et tamen, ita ut illi, loquuntur. De scribendo nugaris, nam quod Tu facis, non faciunt alii.

Haec sunt sat positiva apud Mosq., ergo clarius erant dicenda. Quotiescunque **o** non habet sonum, toties sonat ut **a**.

Haec praeclare generalizas et faceres ita reliqua omnia, si Vateri, Trendelenburgi etc. grammaticas perstudisses!

Сей уступ Копитар пере- черкнув і замітив в боку: Cui bono insultas leoni mortuo? Si Polono polonica placent, quid mirum? A e q u u s iudex utrumque probat.

Aliquorum posses Veranlassung, ex anecdotis, narrare, sicut fecit Vuk Serbus in lexico suo.

Bene, quod e populari cantu das exempla, sed praefandum est tibi sacerdoti, quare facias et **venia** quasi praecanda; ne dicant, te esse indecentem.

zusammen: z. B. *оувага* spricht man *ввага* das Besinnen, *соровый* kann man sagen *съровый* roh, *Оукраина* spricht man *вкраина*, die Ukraine u. s. w. *оумеръ* spricht man *вмеръ*, er ist gestorben u. s. w.

In metris praesertim, et scribendum *вмеръ*. Equidem et in prosa facerem, Russin *оу*, non Veteroslavus. Sed vos semper vultis servire duobus dominis! et ita utrique male servitis. Vos dico, Graecos, Armenos et Russos et Serbos, qui assueti venerari veterem linguam omninidelja et prasniko, auditam in ecclesia, vix potestis aequi aestimare domesticam et Werkeltags-linguam matris. Sed separandae sunt omnino, sicut fecerunt jam *Moscovitae*.

Tu si vis veram grammaticam ruskam facere, fac 1-o ut **obliviscaris** ecclesiasticam linguam; 2-do finge te docere frailam americanam loqui ruski cum tua coqua, et ita docere, ut cum coqua perfecte possit colloqui. Sonst, semper macaronizabis ipse magister.

Виписки з додатку до граматики Левицького.

Die Pflicht für die Sprache soll besonders der höheren Klasse heilig seyn; denn je grösser der Antheil ist, welchen ein Einzelner von dem Eigenthum, der Würde und von allen Vorrechten einer Nation für sich besitzt und geniesst, je mehr ist er auch berufen, für die Erhebung seiner Nation nach seinen Kräften mitzuwirken. Eine Nation, deren Sprache verwildert oder in einem rohen Zustande erhalten wird, muss selbst barbarisch und roh wer-

Haec tu prudentius omittes ipse; nam succensebunt et Russi magni et Poloni, nec sat bene de partu linguae queratur, qui non usurpatam vult introducere!

Nunc (hic) non erat his locus!

den. Eine Nation, die sich ihre Sprache rauben lässt, verliert den letzten Halt ihrer geistigen, innern Selbstständigkeit und hört eigentlich auf zu existiren.

Schlegel, Vorlesungen. 2. Band.
S. 54.

Vorrede.

Копітар перечеркнув тут багато, і в місци, де Л. говорить, що єзуїти (в 18 століттю) забрали багато руських шкіл і вчили тільки по латині та по польськи, додав (ст. 6): *Nunc vis reprehendere jesuitas! illi nec polonicam linguam curabant, nec hungaricam. Est hic nisus plane novus, et lutheranus! Interroga владыка - m ipse tuum!*

Ст. 7-10. Es ward zwar während der Regierung des unsterblichen Joseph des Zweiten 1785 eine philosophische und theologische Lehranstalt in Lemberg errichtet, worin denen, die nicht lateinisch kannten, die philosophischen und theologischen Lehrgegenstände in der ruthenischen Sprache vorgetragen wurden. Diese Wohltat des hochherzigen Monarchen wussten die Russinen nicht gehörig zu schätzen. [Anstatt die Sprache zu vervollkommen und sich bemühen, die Lehrgegenstände wie möglich rein und geschmackvoll vorzutragen, *arbeiteten die Russinen selbst daran, von Vorurtheilen beherrscht*, (*—* се перечеркнено, а замість того: gesellten sich die Umstände so), da man glaubte, dass man nur lateinisch die Theologie studieren und sich zu einem gelehrten Theologen bilden könne, damit das ruthenisch theologische Studium ab-

Sie trugen 1808 selbst auf ihre gänzliche Aufhebung an, ohne wenigstens schon damals, an deren Statt, die Errichtung einer russinischen Sprachkanzlei an der Theologie vorzuschlagen; eine Anstalt, die...

Сю замітку свою Копітар перечеркнув і написав так на місце перечеркненого у Левичького уступа: Anstatt diese Gelegenheit als ein Hauptbildungsmittel ihrer Muttersprache fort-

geschafft wurde; was auch wirklich unter Anton Angelowicz, Metropoliten von Halicz etc. im J. 1808 zum grössten Leide für die Nasion geschah, wodurch der Verfall der ruthenischen Sprache noch mehr herbeigeführt wurde. Diesen einzigen Anhaltspunkt verloren, können die Russinen in Galizien nicht mehr zu einer öffentlichen Lehranstalt gelangen.

Dieser Verlust ist um desto fühlbarer, da jetzt viele absolvierte Theologen, die zur Weihe gelangen, nach der lateinischen und deutschen Art ausgebildet, kaum öffentlich zur Erbauung des Volkes, in den Kirchen zu lesen vermögen. Was soll man von den Kenntnissen der älteren Litteratur (Kirchensprache), was von der Volkssprache sagen?†)

Ст. 11. ...theils Russinen, die sich zum lateinischen Ritus bekennen [und ihre ruthenische Herkunft verläugnen].

Ст. 19. Herr Linde, in seinem polnischen Wörterbuche (Słownik języka polskiego w Warszawie 1807) konnte wohl von diesem [russinischen] Dialecte eine Erinnerung machen; was leider unterblieben ist*).

Ст. 18—21. Die russinische Sprache (Dialect) wird also von mehr als 5 Millionen Menschen gesprochen, verdient daher einen angemessenen Platz in der Geschichte der slavischen Sprachen. Das hie und da einige Eigenheiten in der Art die Wörter auszusprechen, in einigen Gegenden diese, in

während zu benützen, sahen sie vielmehr eine Art Zurücksetzung darin, dass sie nicht auch, wie die Deutschen und Polen, lateinische Philosophie und Theologie hören sollten, und trugen selbst zur endlichen Wiederaufhebung dieser Anstalt (1808) auf. Indess ist nicht zu zweifeln, dass an deren Statt wenigstens an der Theologie das immer dringendere Bedürfniss eine Kanzel der Mutter- und Kirchensprache herbeiführen werde, wie deren bereits in den übrigen k. k. Staaten, zu Prag, Olmütz, Grätz, Laibach etc. bestehen, um die künftigen Volkslehrer in ihrer Sprache doch auch wissenschaftlich zu orientiren.

*Noli bellum indicere;
vanae sine viribus irae.*

*) Natürlich, weil er keine Literatur bisher hatte. *Aliud est esse in natura rerum, aliud esse in literis. Sic nec serbicae meminit, nec bulgaricae. Linde non nisi lexica consuluit, ex libris librum fecit.*

†) Цілий сей уступ у [—] Копітар перечеркнув і з боку дописав своєю замітку.

anderen jene Wörter mehr im Gebrauche sind, darf nicht einmal erinnert werden, da dies auch der Fall mit allen Sprachen ist (cursiv — дописка Копітара). Auf diesen Dialekt hat ja die polnische und die deutsche Sprache einen grossen Einfluss, was um desto mehr bewirkt wird, da dieser Dialekt jetzt*) nur unter dem Volke und denen herrsche, [die theils des Ruhmes ihrer Ahnen eingedenk, um sie in Ehren zu halten, und der Nachkommenschaft zu überliefern, die Sprache, welcher sie sich bedient haben, reden; theils von der Feinheit und ihrer hohen Bildung überzeugt, sowohl in Schriften, als auch Umgangssprache gebrauchen]. Се місце [ ] Копітар перечеркнув і натомісць дописав: und durch keine Literatur fixirt ist.

Ст. 21. Die Litteratur dieser Nation (oder dieses Stammes) war in dem

*) Bis zum 17 Jahrhunderte war der russinische Dialekt, Sprache aller Fürsten und vornehmsten Häuser in Littauen, Volhynien, Podolien, Ukraina und Galizien; dann in diesem Dialekte wurden alle Gerichtsbarkeiten abgehalten und für genannte russinische Länder alle Privilegien ertheilt. — Vergleiche Czasopism nauk. ks. publ. I. Oss. Rok II 1829, zeszyt 3, pag. 63, 64, 67.

Ad quid hoc dicis?

До сеї нотки з боку така замітка Копітара:

Plus minus; nam vix putem quem dixissè et scripsisse бигъ pro богъ. Macaronizabant ecclesiasticam sua vulgari, sicut Serbi eandem cum sua itidem vulgari, sed diversa a vestra. Das heisst aber nicht in seiner Muttersprache schreiben. Est haec vestra calamitas, quod habetis binas linguas, alteram sacram, vulgarem alteram. Sed fuere in eodem casu Itali, qui tamen optime se extricarunt. Thut desgleich. — Germani feliciores statim coepere pure scribere, id est sicut loquebantur; nam sacra illos lingua nulla turbabat, quia erat latina, et diversissima a vulgari.

X, XI, XII, XIII, XIV, XV Jahrhunderte mit der Litteratur der Hoch-Russen die nämliche. Beide Stämme bedienten sich in der Schrift der jetzt sogenannten Kirchensprache, und jeder trachtete nach der angenommenen Grammatik und Wörterbildung theils griechische Werke zu übersetzen, theils im Originale am meisten in Prosa religiösen Inhalts zu schreiben*). Auch die Poesie war meistens nur religiösen Inhalts.

Ст. 29. Unter gemischt (Sprache) verstehe ich das, was theils nach der alten (slavischen) Grammatik, theils nach dem jetzigen, gemeinen Dialekte konstruirt wird; keineswegs aber ist die Sprache gemischt, wenn man statt polnischen, deutschen, lateinischen und andern technischen Ausdrücken echt slavische, d. i. veraltete ruthenische Wörter gebraucht, z. B.

Внушите: отъ Песта вѣсть радостну пріяхъ,
Что праздникъ строится на Дунайскихъ струяхъ.

Ст. 33. Вичисливши деяких авторів почавши від найдавніших часів аж до початку 19-ого столітя, Левицький каже:

Jeder von diesen Schriftstellern schrieb nach eigener Grammatik und gebrauchte Wendungen und Ausdrücke, die ihm die geläufigsten waren.

Ст. 36. In der Bearbeitung dieses Versuches konnte ich mich keineswegs nach den schon existirenden, mehr oder weniger in diesem Dialekte geschriebenen Büchern richten, weil die Schriftsteller keine allgemeine Grammatik beobachten, sondern jeder nach seinem Gutdünken handelte. In allen Theilen der Grammatik trachtete

*) Pessime haec dicis, nec differs ab aequo levi iudice Russnako Lucskay, qui tamen popularem ipse contemnit, et ecclesiasticam profitetur se docere. Nam dialectus ecclesiastica vix minus differt a ruthenica, quam a russica propria. Est enim vetus lingua Slavorum cis-danubiorum, id est in dextra Danubii ripa sedentium, seu Bulgaros velis, seu Carantanos.

Аеque macaronizat, qui про лошадь finnico dicit конь slavicum in libro russo, et qui вронъ конь russicum dicit про вранъ конь in apocalypsi slavica, aut молотяща про млатяща.

Darin liegt eben der Macaronismus, dass jeder Schriftsteller seine eigene Grammatik hat, während er die der Mundart (des Volkes, das sie spricht) haben sollte. Sic et Russi ante Petrum, sic Serbi ante Vukum, sic Graeci ante Koraim, sic Tu ipse ante meliorem scientiam et informationem, quae adhuc in herba et spe versatur.

ich nach Möglichkeit von diesem Dialekte Auskunft zu geben. — [Jeder denke aber, dass mein Ziel nicht gewesen ist, die engen Bande auseinander zu reissen, vielmehr sie noch enger zu verknüpfen].

Ст. 37—38. Das Wort Русинъ ist abgekürzt aus Русіанинъ; in der vielfachen Zahl sollte es haben: Русіане und abgekürzt Русине; da aber die Aussprache des e als Vokal im gemeinen Leben mit ы konfundirt wird, so dass es schwer zu unterscheiden kommt, ob e oder ы gehört wird, und da wir es mehr mit ы als mit e aussprechen, und alle Substantiva, die in der E. Z. auf ѣ ausgehen, in der V. Z. ы bekommen, so schreibe ich auch Русины.

Ст. 39. Левицький каже, що назва Русняк (Руснак) зовсім безпідставна.

Ст. 43. Левицький каже, що назва Руснак неміло вражає ухо Русина (klingt übel).

Bene hoc facis.

[ ] перече́ркяне: Ad quid hoc? Res ipsa loquatur. Iudicabere e facto, non e voluntate.

Male haec et] contra leges grammaticae. Русъ ist die radix, davon Русь das Land, Русинъ der Mann, und Руси die Leute (nicht Русини; denn das — инъ des Singulars bleibt in Plur. weg.

Руснякъ ist nach боснякъ gemacht, von ungrischen Autoren.

Rutheni sind eine Pedanterie, weil das Wort bei Julius Caesar vorkommt. Rutheni waren ein gallisches Volk.

Modo eodem abhorretis nomen reapte innoxium, sicut Polaci irascuntur, si Germanus illos vocet Polaken. Sunt capricen et ideo ignoscendae delicatis dominabus.

Bemerkungen über das Eigenthümliche der Buchstaben.

Ст. 46.

A lautet, wie **a** im deutschen.

Sed scis, ā Germanis sonare inter **a** et **o**: Vater non sonat austriacis et Leopoltianis ut фатеръ, sed proprius ad фотеръ, ergo dic: ut a latinum, gallicum, aut **a** Adelungianum.

Ст. 48.

Б lautet, wie das lateinische **b** mit dem Bemerken, dass es vor allen Vokalen und **ь** weich, vor allen Konsonanten und **ъ** hart ausgesprochen wird, z. B. бѣлый weiss (sprich bie-lyj), hier wird das **б** weich ausgesprochen; дубъ die Eiche (sprich dub — dup).

Ст. 49. Die Abkürzung des ею, ою (моею, рукою), da sie in der gemeinen Aussprache unseren Dialektes sich mehr zum **в** als zum **й** eigne, so schreibe ich auch **в**, dessen Ausprache man von Hören lernen muss.

Ст. 49 - 52. **Г** entspricht dem lateinischen **g** oder dem griechischen **γ**. Es wird von den slavischen Völkern hart und weich ausgesprochen. Die Russinen in Galizien sprechen das **Г** immer weich, welches beinahe wie das polnische **h** tönt, z. B. Господь — hospod', der Herr; грѣхъ — hriech*), die Sünde; ropa — hora...

Die Aussprache dieses Buchstaben lässt sich am besten durch Hören erlernen; kann auch mit der Tschechischen**) Aussprache des **h** verglichen werden. In einigen Wörtern wird das **Г** doch so, wie das lateinische **g** ausgesprochen, z. B. гымысь das Ge-

Sed ista durities est generalis et naturalis apud omnes literas et omnes gentes; et vix plus semel memoranda. Graeci (et Germani sec. VIII) in hoc casu duras ipsas ponebant: *καλυβη* et *καλυπτω*, das **wip**, des wibes. Ipsi Latini quandoque scribebant **aput**, **set**, **optineo**, sed de regula et illi et Germani recentiores: **obtineo**, **abkaufen**. Natura rei, etiamsi velis, non poteris haec pronuntiare molli-ter simul et sat cito; ergo quid opus est moneri, ut vites, quod non potes facere. Apparet tibi deesse ex parte philosophiam grammaticae?

Recte quidem, sed mone, hoc **овъ** non sonare ut **овъ**. Scito et Slovacos idem dicere: rukou etc. et nos rokó, ultimâ respondentia τῷ **▲** veterum et S. Sabbam Serbum scripsisse роуковъ.

*) Equidem malim i scribere pro germ. ie, quod nec omnes Germani, ne dum alii satis nôrunt, i autem longum omnibus est notum.

) Quid Czechos citas, vobis ipsis minus notos? Vestrum **Г est germanum **h** in Hand, Hut etc. initio vocum.

Adde in hoc et aliis generalem regulam, slavicam combinationem literarum non debere

sims; repera — gerega, das Bretrad, womit die Knaben spielen; гдуля, грунтъ, гець, гвити ся, господаръ, грамматика, синагога...

Um den Unterschied zwischen einem weichen und einem harten Г anzuzeigen, bedienten sich einige Herausgeber des Buchstaben r, welcher das harte r vorstellt. Minder richtig ist der Vergleich dieses Buchstaben mit dem lateinischen h.

Anmerkung 1. In dem Worte где ist das r in der gemeinen Aussprache nicht zu hören.

Anmerkung 2. In der Gegend bei Moskwa wird das r im Genitiv der Bei- und Fürwörter wie w ausgesprochen. Im Russinischen Dialekte ist ein ähnlicher Fall mit dem Buchstaben Л, der, wenn er hart ausgesprochen wird, in w zu übergehen scheint.

Ст. 53. Anmerkung. In der russinischen Volkssprache fängt nie ein Wort mit reinem a, e, o, u an; man hört immer vor a und e ein weiches j, und vor o und u ein weiches w. Diese beyden Vorschlags-Konsonanten werden sehr weich ausgesprochen, aber nie vor e, o, u geschrieben*). Die einzigen auf i (e) werden ohne allen Vorschlag ausgesprochen; игла, икра.

Im gemeinen Leben wird manchmal das e wie o oder io ausgesprochen z. B. пришёлъ (priszoł), пѣшёлъ (piiszoł), всё (wsio), съ медвѣдёмъ

esse eandem, quae est apud Germanos, quibus olim hrin sonabat, quod nunc sonat rein (pulum). Quod illis evanuit, adhuc vitet apud Slavos.

Deberetis definire diligentius, quando weich et quando hart. Ex exemplis video, hart fere obvenire in exteris, nec male imitaveris differentiam scripturae, sive r et r̄, sive r et r̄ sit, ut apud Pallas in Сравнит. словаря.

Sic et apud alios Slavos, Crede mihi, non te poenitebit, fideliter dixisse veritatem, et habebis gloriam primi, qui dixerit, imitandus a reliquis sexcentis.

Plane sic ex л faciunt v non solum Poloni commodi, sed et Lusati et Carniolani: skawa pro skała; gwawa pro głaва.

*) Quare non? quia scribitis non vestra sed aliena. Verus grammaticus scriberet, quodcunque pronunciat.

(s medwiediom) — daher ist es nothwendig ein solches e immer mit zwei Punkten oben zu bezeichnen (ë)*).

E wird in der russinischen Sprache am Anfange jeder Sylbe als Abkürzung zweyer Buchstaben j und e betrachtet, wo es unstreitig entweder schon selbst, oder mit angehängten Konsonanten eine Sylbe ausmacht, z. B. есть (jest).

Ст. 56—59.

Ъ. Mit dem reinen Vokal e ist der Buchstabe ъ sehr analog, welcher durch Abkürzung der Amanuenser die gegenwärtige Gestalt bekommen hatte, und einen extra Buchstaben von e vorzustellen scheint. Das ъ wurde aus ь und e gebildet, im Falle man einen Konsonanten vor e mildern wollte, z. B. бѣлый heisst es nicht belyj, sondern bie-lyj, das ъ ist weich; um also mehr Platz zu gewinnen, warfen die Amanuenser das e über das weiche Zeichen ь, und es entstand der Buchstabe ъ.

Dieses beweisen in der jetzigen russinischen Umgangssprache mehrere Wörter, welche im Nominativ durch ъ ausgesprochen werden, in casibus obliquis aber das reine e zum Vorschein kommt; z. B. мѣдъ, меду; я пѣкъ, я пекла*). Die Russinen in Galizien (so auch die Dalmatiner)**) sprechen diesen Buchstaben ganz so, wie die deutschen das ie in Wörtern die, wie, nie, sie, Liebe; z. B. вѣкъ — wiek, тѣнь — tień, тѣло -- tielo, тѣсто — tiesto, мѣсто — miesto u. s. w.

Falsch und grundlos wird das ъ

*) Qui esset verior, scriberet jo, sicut Poloni: miód, uczony, zóna etc. Item male dicitur nothwendig rem, quae et alio modo potest iudicari. Dicimus iudicabimus hoc modo recepto apud Russos per ë.

Quoad criticam ē scribitur, quia in libris eccl. recte sic et legitur et scribitur, Russi autem et vos vultis duobus dominis servire, per ἀκρισίαν.

Nugae tuae, quas reprobat et historia et critica.

Verius quis opinetur, esse ъ ex i et e (ie) aut compositum aut contractum etiam quoad formam; nam quoad valorem notum est ъ valere veris Slavis pro je. Aut cf. Armenorum Է = ъ.

Videris nescire, quid sit beweisen.

*) Quid si Graecus dicit ἀληθής et mox ἀληθές et mille similia. Пѣкъ ist lang und hat den Ton, daher пѣкъ; in пекла ist der Ton vom ersten Vocal weg, daher das kurze e.

**) Sed Dalmatae veriores etiam scribunt i: lito, tilo etc. Vos duobus dominis estis

von Einigen mit dem Vokal u in eine Analogie gebracht. Dieses beweisen ausser anderen slavischen Sprachen die vielen Ausgaben verschiedener Werke, wo das nähnliche Wort in einer Ausgabe mit e, in der anderen mit ѣ gedruckt ist; nie aber mit einem i umgetauscht ***).

Skorina, der einige Bücher aus der lateinischen Vulgata in die gemeine russische Sprache übersetzte und sie 1517 in Prag drucken liess, liefert die meisten Beweise, indem er überall, wo wir jetzt ѣ aussprechen, ein einfaches e schreibt. So auch die Polen sprechen wiek, wo das i keine Motion oder Vokal, sondern eine Milddung ist, folglich e die Motion sey.

Die Grossrussen und Serbier sprechen es auch wiek, die Böhmen wek (wjek), die Illirier wjek (vik), bei allen ist die Grundmotive e, folglich e = ѣ *).

Anmerkung 1. e und ѣ unterscheiden sich dadurch, dass vor ѣ der Consonant weich, vor e aber hart ausgesprochen wird, oder wie einige behaupten wollen, wie das französische ě (e) und é (ѣ).

Anmerkung 2. Das e vom Anfange fremder Wörter muss man, wie ein deutsches e aussprechen, oder den Hochrussen gemäss das umgekehrte э annehmen.

sclavi, quod male vertere scire deberatis ex evangelio: nemo potest duobus dominis servire! Relinque orthographiam ecclesiasticam ecclesiae pro sua lingua; tu tuam doce simpliciter, ut saltem ex parte faciunt Russi magni. Tu fac ex toto, ac si nescias ecclesiastica.

***) Intolerabilis est critico tua caecitas, qui non videas te confundere scripturam imitantem libros ecclesiasticos et sonum in ore populi moderni.

Ѣ est species literae e, daher wird es damit verwechselt. Dass ihr es itzt wie i spricht, davon wusste der alte Schreiber und Drucker nichts.

Nugae confusae. Wiek Polono est vjek, non vik, ut vobis, et nescis, quid sit motio.

Princeps Lucae hic ad S. Barbarae semper corrigit Paslauium, ne canat v viki vikov, sed vjeki vjekov.

*) Nicht, sondern etwa ѣ d. i. simile; e ist e, ѣ ist je.

Doctor linguae ruskae diceret: ѣ pronunciat ut i longum, nec quaereret ultra, warum und woher. Hinc Левѣцкіѣ, quamquam male quoad grammaticam, recte quoad pronuntiationem.

Ст. 60.

И (**и**ж е) und **ї** (**i**) lautet wie das deutsche *i*, der Unterschied ist nur in der Orthographie zu bemerken; *i* wird nur vor *a, e, и, o, ю, я, ѣ, ѥ* und in dem Worte **міръ** (die Welt) geschrieben, um es von dem Worte **миръ** (der Friede) zu unterscheiden, z. B. **великій**, der Grosse; **великіи** die Grossen.

Zu bemerken ist es, das in einigen Gegenden das **и** beinahe so wie *y* ausgesprochen wird, z. B. **великій** das **ли** wird *wiely* — ausgesprochen. Die Ursache dieser harten Aussprache ist der vorhergehende Consonant, wenn er hart ausgesprochen wird.

Ст. 61. **й** entspricht dem polnischen oder deutschen *j*, ist ein weicher Consonant und wird nie*) im Anfange einer Sylbe geschrieben, obgleich er vor *e* zu hören ist, z. B. **моій** (*müj*), **милий** (*miłyj*) angenehm.

Ст. 61. **к**. In einigen Gegenden Galziens klingt das **к** in einigen Wörtern wie das deutsche *g*, z. B. **лѣжка** klingt *lyzga*, **миска** klingt *misga*, **трѣска** klingt *triesga* u. s. w.

Ст. 64. **Левицький** говоритъ про відміну слів, у котрих **і** в номінативу в genit. в **о**: **віл**, **вола** (Лев. писав **вѣль**, **вола**).

П. Р. С. Т. lauten wie die deutschen Buchstaben *P, R, S, T*, mit dem Bemerkten, dass alle vor **ь** weich ausgesprochen werden; das **T** aber in der 3. Person *E. Z.* gegenwärtiger und künftiger Zeit nach *e* in der Aussprache nicht zu hören ist; in **нѣтъ** (*nie*)

Iterum misces ecclesiasticas subtilitates innocentia populari! Quousque carebis philosophia grammaticae?

In talibus verus doctor linguae ruscae scriberet **вѣлкіій**, etiamsi ecclesia aliter faciat. Sic ipsi Russi scribunt, dum *kosacica* linguam imitantur.

*) Per stultitiam *vestram* nie. Et ipsum **й** est inventio recentissima, non *Cyrylli*. Literae **и** impositum est signum prosodicum brevitatis: ne **мои** sonaret **моі** sed **моій**. Ab initio **и** nunquam scribebatur ante vocalem, hinc non erat occasio utendi **й**.

In his verus doctor scribet *g*.

Vides productionem *ex e* facere **ѣ**, et *ex o* facere **ѡ** tuum. Sunt casus analogi?

Ergo cur scribis? Non enim ecclesiae servis aut Russis, sed tuis popularibus.

nicht — wird das **т** grösstentheils vernachlässiget.

Оу lautet wie ein deutsches u. Im Anfange eines Wortes wird solches **оу** gebraucht, in der Mitte und am Ende aber solches **ѡ**.

Оумеръ klingt wmer, **оу** него klingt w neho. Solches **оу** soll*) immer mit der kamora ^o bezeichnet werden: **на̀счити** klingt nawcziti.

Ст. 75) при ю Anmerkung. Es ist auffallend, dass man anstatt **ж** (jus), das in den Handschriften und älteren gedruckten Büchern gefunden wird, jetzt ю (i und o) gebraucht. Man bedenke aber, dass das **и** aus **оу** besteht; folglich dem **и** hat man **о** beigefügt, den anderen Theil aber, d. ist **у** vermisst.

Ст. 76. При **ъ** Левицький пише **ночуемъ** і каже се **ъ** при кінці читати, як **о**: **ночуемо**.

Ст. 77. Anmerkung: Man findet in verschiedenen Ausgaben Beispiele genug, in welchen **ъ** den Selbstlaut **о** vertritt, z. B. Eliseus Pleteneckij in seinen 1618 zu Kijew gedruckten Triflogion schreibt S. 2. **по плѣти, въистину, въштити, S. 3. възлюбилъ еси, S. 164. крѣвїю.**

Serviliter et per *ἀκρισίαν*. Quam melius Russi omnes tales doubles rejecere! Ipsum *Χρισόν* scribentes per **и**: *Χριστός*! Hos tu imitare, sic adstringes das Band, simul et rationis vinculo servato.

*) Ex tuo arbitrio soll! Modestior aut **scriberet** в (w), quod auditur, aut si **vellet** distinguere, proponeret distinctio- nis causa **ѡ**, sed soll monstrat etc. Carnioli recte scribunt. (Лев. **змишив** soll на kann).

Копитар се перечеркнув:
Falsa sunt haec, omitte. **ж**
erat **ѣ** et **ѧ** pol. et ó Carniol.

рѡка = rѣka, rѧka.

рѧка = rѧka, rokó.

Schlecht genug et macaronizantes vetera cum modernis.

Male et falso. Dieses **о** ist rein russisch und nur das **ъ** rein kirchensl. — **ъ** ist kein **о**, sondern eine Art **e m u e t**. **Въштити** lautet dem Krainer noch jetzt wie **wpiti, vpiti** ohne alles **о**.

Von den Nebenwörtern.

Одинако, одинаково, auf einerlei Art.

Miretur quis, cur non et hic **одинако** scribatis, nisi sciret,

Однако, doch, dennoch, allein. vobis Russos praeisse libero exemplo.

Bemerkungen über den Versbau.

Alle möglichen Fälle der Betonung aufzuzählen, wäre zu weitläufig; sie unter gewisse und untrügliche Regeln zu bringen, schlechterdings*) unmöglich.

*) Die: fast unmöglich, quia deest patientia, quae non deficit Bohemo Puchmayr.

In Galizien gebräuchliche Sprichwörter.

Repeto tibi, te melius facturum, si veritas ad verbum vestra proverbialia, cum nec scias satis, et sit revera difficile aequivalentibus germanorum proverbialibus singula reddere. Quod nunc facis, substituens utcumque sensum praeterpropter, est aqua pro vino! Sentis ipse, putem!

2-do Cur non sequeris ordinem aliquem, saltim alphabeti?

Вырвался якъ Пилипъ въ конопель. Unbedacht etwas beantworten.

Narra *ἀνέκδοτον* de hoc Philippo, dabis simul échantillon tuae linguae sublongius. Cf. Vukii lexicon serbicum ad vocem jesènas = есèнасъ.

Толчется якъ Савка въ (по) пеклѣ.
Кто пьетъ, тому наливайте,
Кто не пьетъ, тому не давайте.

Narra *ἀνέκδοτον* de Савка.

Wer trinkt, dem soll man einschenken,
Wer aber nicht trinkt, den lässt man
[gehen.

Sic de omnibus deberes facere.

Verzeichniss der Namen höheren Styls und der des gemeinen Lebens.

Андрей = Яндрій, Яндрухъ,

Євдокія = Євка,

Анна = Ганя, Ганка, Галька, Галя,

bravissimo!

Александръ = Лесько і т. д.

II.

Rozbjór zarzutów zawartych w Odpowiedzi na zdanie o wprowadzeniu Abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego, napisanej d. 1 października 1834 przez X. Józefa Lewickiego.

Na zarzuty w tej Odpowiedzi umieszczone odpowiadam co następuje:

Jeżeli książki ruskie polskimi literami drukowane między latami 1760—1801 należą, to mogę zawsze powiedzieć, że już dawnych czasów Abecadła polskiego do ruszczyzny używano. (Obacz Rozmaitości N. 29 z r. 1834 str. 229 uwaga pod*). Dawności ułamków z podobnych książek, które u siebie miałem, dla tego nie dochodziłem, bo mi tego nie potrzeba było. Ja zdanie moje na 9 punktach gruntuję; a powyższe ułamki stały mi się tylko powodem badania mojego; powodem zaś może być i rzecz fałszywa. Opierając na wspomnianych punktach zdanie moje, nie miałem także potrzeby, wchodzić w przyczyny, dla których dawniej polskiego druku używano, a przyczyna, którą Autor Odpowiedzi podaje, jest tylko domysłem nieudowodnionym; albowiem nie jest prawdopodobieństwem, aby te wszystkie książki li dla korzyści kramarzy odpustowych drukowane były. Że na Rusi od najdawniejszych czasów pisano językiem i azbuką ruską, tego nie przeczę, ale to powiem, że pisma te noszą na sobie piętno dialektu cerkiewnego, odmiennego od naszej mowy ruskiej, a Karamzyn dobrze mówi, że od czasów przyjęcia wiary chrześcijańskiej mieliśmy dwa języki, księgowy i narodowy**).

To dowodzą te same Akta i pisma, na które się Autor Odpowiedzi odwołuje***). Lecz jak w Rosyi Łomonosow język narodowy od cerkiewnego oddzielił i pierwszy do godności piśmiennego podniósł, tak i nam uczynić należy.

Że Rusini od chwili, jak zaczęli pisać po rusku (od 9 wieku) mieli gramatyki, tego Autor nie dowodzi, bo i dowieść tego nie zdoła, a pierwsza gramatyka przez niego wzmiankowana jest dopiero z r. 1591, lecz ta gramatyka niestety jest gramatyką języka greckiego, ale nie ruskiego †). Podobnie drugie dwie gramatyki, przez Autora Odpowiedzi

***) Istorja gosudarstwa rossyjs. 1818, t. I, str. 251.

****) Tak n. p. w starych metrykach pisano: Az Jerej krestych i myrom s. pomazach i t. d. Tych kilka słów dowodzą, że to nie po rusku.

†) Obacz Dobrowskiego: Institutiones linguae slavicae... Vindob. 1822, prolegom. pag. LVII: In harum (Grammaticarum slavonicarum)

wspomniane, nie są gramatykami narodowego języka ruskiego, ale dialektu cerkiewnego, dokąd ich Dobrowski odnosi*), a to jest wielka omyłka, że one tylko przez jedną literę *с* i niektóre zastarzałe formy słowa czasowego wydają się nieruskimi. O tem każdy przekona się, kto ich przejrzeć zechce.

Nie ładnie dla Autora Odp. przypisywać mi obce zdania; a gdzież Autor Odp. w mem Artykule wyczytał, „że język ruski niezdolny jest do literatury z powodu niedostatku gramatyki?“ Tego nie powiedziałem — napisałem, że język ruski nie miał właściwej literatury, i właśnie dla tego, że nie miał pisarzy wzorowych, albowiem wszyscy trzymali się prawideł dialektu cerkiewnego. Gdyby się bowiem byli tylko dobrej mowy narodowej trzymali, byli by się stali wzorowymi, a kiedy się trzymali prawideł innego dialektu, nie można ich uważać za pisarzy wzorowych narodowego języka ruskiego. Autor Odp. pyta się: „I czemuż tacy mężowie (książęta Ostrogscy, Wiszniowieccy i t. d.) nie chwyтали się łacińskiego Abecadła?“, a ja się pytam, czemuż ci mężowie nie pisali tym językiem, którym mówili?

Autor Odp. powiada, że grono najświetlejszych mężów polskich w wieku 16 usilnie nad tém myślało, jak można zaprowadzić w pisownię polską inne, nie łacińskie i nie szwabachskie litery... a powinien był jeszcze dodać, że się nareszcie na łacińskie zgodzili. Dobrowski dobrze powiedział: *Soni linguae slavicae... neque latinis neque graecis characteribus exprimi possunt*; albowiem niektóre brzmienia, n. p. *л, cz, sz* i t. d. obce są obudwom tym językom, ale ten wyrok nie obala zdania mojego, bo teraz i Polacy i Czesi i Dalmaci i t. d. wszystkie swoje brzmienia łacińskimi charakterami wyrażają. Do tego powiedziałbym, że i Cyrylika nie wystarcza dla każdego słowiańskiego dialektu, bo jakież ma litery na oznaczenie polskich brzmień: *ą, ę, dz, rz*, którego ostatniego i Czesi używają?

Dobroduszny Autor Odp. życzy mi zostać ruskim Skargą!... Abych mógł być Skargą, potrzebuję wprzódę dobrego Abecadła, a jeżeli w wieku 16. grono najświetlejszych mężów polskich usilnie nad Abecadłem myślało, godną jest rzeczą i mnie nad tym się zastanowić; życzę zaś wzajemnie, aby Autor Odp., idąc za świętym swém powoła-

---

ensum venire non potest Grammatica graeca slavonice translata... Leopoli 1591.

*) W tymże samym dziele powiada Dobrowski (proleg. LVII): *primus omnium grammaticam linguae slavicae ecclesiasticae composuit Laurentius Zyzania (1596)... a na str. LVIII: plenius linguae slavonicae regulas exposuit Meletius Smotriski (1619).*

niem, nie tracił czasu na podobne odpowiedzi i starał się zostać jeżeli nie ruskim Skarga, to przynajmniej ruskim F. Bierkowskim.

Далі переходить О. Ловинський поодинокі букви і боронить свого проєкту; противить ся давним назвам букв: аз, буки і т. д. і бажає коротших назв; каже на перекір Левицькому, що букви з і s, o і w, s і ou і и. звучать однаково; показує, коли ы і и собі подібні, а коли різнять ся; відверненого э в кирилиці нема, як думає Левицький; т не потрібне; в словах як ночь також ь не потрібне і т. п. Взагалі боронить Ловинський свого проєкту головно практичними доказами. Притім підпирає ще свої докази, крім Карамзина і Добровского, двома иньшими працями: Zdanie sprawy deputacyi przy złożeniu towarzystwu król. warszawskiemu przyjaciół nauk rozpraw i wniosków dotyczących się ustalenia pisowni polskiej, — і Teorya sztuki drukarskiej w Warszawie 1832. Між иньшим повторяє тут свою гадку:

Chociaż Rusini przez 9 wieków Cyryliki używali, jednak nie mamy prawie żadnych dzieł w języku narodowym napisanych, a więc można śmiało przyjąć Abecadło inne... My zaś przyjmując Abecadło polskie, nie potrzebujemy koniecznie naśladować ich pisownię i aby samogłoski i nie mieszać ze znakiem miękczącym ('), powinniśmy pisać: kon'a, kon'u i t. d....

Jak mi Autor Odp. powie, które książki ruskie dla Polaków przedrukować trzeba, to mu powiem, kto będzie w stanie one przedrukować. Zresztą Polacy się nie turbowali, kto ich dzieła przedrukowywać będzie, gdy gockie charaktery porzucali a łacińskie przyjmowali, to i Autor Odp. z tej strony spokojnym być może.

Porównanie języka ruskiego z niemieckim jest niestosowne, albowiem ostatni dawniej się wykształcił i jest rządowym, a pierwszy żyje dotychczas tylko w ustach ludu prostego; a gdyby Niemcy, podobnie nam, dziś ze swém językiem i szwabachskim drukiem występowali, pewnieby się przed obcemi narodami przez tenże druk zamknęli. Dzieła zaś polskie, czeskie, ilyryjskie i t. d. dla łacińskich charakterów istotnie więcej są czytane w Europie, jak te, co cyrylijskimi lub głągoliczkimi charakterami są pisane.

Wzmianka o Serbach niedorzeczna, bo oni dla małej liczby dusz, ale nie dla Alfabetu nie mogą się licznej spodziewać literatury. Podobnie niedorzecznym jest, co Autor Odp. o Wołochach powiada, żądając aby się ich język już literackim stał dlatego, że niedawno łacińskich czcionek używać zaczęli. Przez używanie polskich charakterów zyskałaby Ruś przynajmniej to, żeby się ruski język między Polakami upowszechniał, ale zgoła by nic nie utraciła, porzuciwszy cyrylicę.

Że Alfabet cyrylijski do natury języka ruskiego jeszcze nie jest zastosowanym, wskazuje sam Autor Odp., wspominając o odwróconym **є** (э), o **о** z dwoma kropkami (ö), o **г** twardym (g), o **ДЖ** i t. p., co dopiero zaprowadzać trzeba. A chociaż kilka liter łacińskiego Alfabetu między rozmaitemi językami co do swego znaczenia zmianie uległo, to nie psuje jego zalety, którą ma przez to, że jest upowszechnionym między wszystkimi wykształconemi językami. Takiej zmianie byłaby i Cyryllika uległa, gdyby się między narodami rozmaitych języków była upowszechniła.

Jeżeli się dwa miliony Rusinów galicyjskich w dzisiejszym położeniu nie potrafią utrzymać ze swą literaturą, używając łacińskiego Abecadła, to się nie utrzymają i Cyryliki używając. Ta uwaga godna zastanowienia, albowiem z tego względu wypadaloby nam przyjmując grażdzańskie pismo, które jest poprawniejsze i swoim kształtem więcej do łacińskich liter zbliżone, jak Cyryllika, a do tego przynajmniej u Serbów i Rossyjan upowszechnione*).

Tu dodać muszę, że się w ten sposób narody kształcą, iż porzucają chociażby i najdawniejsze zwyczaje a przyjmują ulepszenia nowe. Dlatego i my powinniśmy prawdę miłować i prawdy szukać... (być w sądzie bezstronnymi i na wszystkie ulepszenia czuлыми, ale nie ślepo naśladować pradziadów naszych, którzy pisząc charakterami cyrylijskimi trzymali się także prawideł innego narzecza.

Teraz winienem Autorowi Odp. przypomnieć, że niema nic łatwiejszego ale i ohydniejszego nad oszczerstwo. Niechaj nikt nikomu nie zadaje, czego mu dowieść nie zdoła, a kto chce swój honor od zmayı zabezpieczyć, temu cudzy niechaj świętym będzie. Zresztę jeżeli to prawda, że dzieła ruskie polskimi literami prędzejby zbyć można, byłoby to dowodem, że to Abecadło więcej jest upowszechnionem. Wszakże jeżeli Autor Odp. dla upowszechnienia*) swej gramatyki obcego języka i do tego jeszcze łacińskich charakterów użył, to ja śmiało do upowszechnienia języka ruskiego polskie czyli łacińskie Abecadło radzić mogę. — Niechaj się także Autor Odp. nie lęka o los krések, ustalonych przez Deputacyę wyznaczonych z grona król. Warszawskiego Towarzystwa przyjaciół nauk***), ale raczej niech pilnuje swoich dwóch kropek, ktoremi chce upstrzyć pismo ruskie.

*) Największa zaś do tego jest ta przeszkoda, że żadna drukarnia takich liter niema.

**) W ogłoszeniu przedpłaty na tęż gramatykę stało: Endlich wird bemerkt, dass diese Grammatik, um selbe allgemeiner zu machen, in der deutschen Sprache ausgearbeitet ist.

***) Obacz: Teorya sztuki drukarskiej.

Вкінці уступ перечеркнений, хоч нотка до нього не перечеркнена: Na końcu upraszam Autora Odp. najuprzejmiej, aby się na przyszłość wstrzymał od wszelkich ucinków, które są tylko igraszką żakowską*), ale nie zatrudnieniem literackim, które jemu bardzo nie przystoją i które zawsze ze złemi skutkami są połączone, inaczej podobnemi rzeczami zbrudzone zarzuty jego będą uważał za niegodne odpowiedzi.

III.

Odpowiedź na Recenzję p. Marciana Szaszkiewicza.

Wszystkie uwagi początkowe p. Szaszkiewicza aż do miejsca, w którym o literaturze ruskiej wzmiankuje, są niepotrzebne i wypływały z niezrozumienia mojego pisma. Ze starych ksiąg i pieśni Waclawa z Oleska i t. d. przekonałem się tylko o zdolności abecadła łacińskiego (według składu polskiego) do oddania brzmień ruskich. To więc przekonanie possibilitatis łącznie z uwagami W. z Oleska i p. Kopitara spowodowało mię, jakem się wyraził, do porównywania dwóch alfabetów. Chociażby więc przekonanie possibilitatis i zdania powyższe zupełnie fałszywe były, nic nie szkodzi mej rzeczy; albowiem ja tym nic nie dowodzę i nie na tych uwagach z a s a d z a m me zdanie, jak p. Szasz. mówi, a najfałszywsze uwagi lub zdania mogą być i bywają p o w o d e m odkrycia prawdy. Ja zaś zdanie moje opieram a) na niedostateczności lub niedokładności Cyryliki dla ruskiego języka od 1—8, b) na łatwości upowszechnienia ruskiego języka przez abecadło łacińskie w punkcie 9. Te więc dowody, ale nie powody czyli pobudki trzeba było zbijać p. Szaszkiewiczowi. Lecz ponieważ to już uczynił, muszę mu i w tym względzie niektóre przedstawić uwagi.

Co do wcielenia literatury słowiańskiej i t. d. Jeżeli cała moja rozprawa o jednym tylko Abecadle napisana była, więc nie miał p. Szasz. i w 9 punkcie, gdzie wyraźnie znowu tylko o charakterach pisma mówię, nawet najmniejszej przyczyny, zadawać mi dążenie do wprowadzenia obcych zwrotów i obcego sposobu wyrażenia się do literatury sławiańskiej.

Zdanie to W. z Oleska rozsądnie rozbierając, jedną tylko może mieć myśl prawdziwą, lecz ta nie zawiera się w rozbiorze tego zdania

*) Jak świat podobne krytyki ocenia, okazują wiersze p. Kamińskiego, napisane na krytyków silących się więcej na ucinki jak dowody:
Zjawił nam się robaczków rodzaj wcale nowy,
Mają ostre żądzelka, a nie mają głowy.

na dwa znaczenia, przez p. Szasz. uczynionym. Tylko pod względem używania jednych i tychże samych znaków zewnętrznych pisma (liter)*) można literatury europejskie rozmaitych języków w spólną masę zebrać; — z tego względu ci tylko Sławianie do tej masy należeć mogą, którzy łacińskich charakterów używają. A ponieważ te charaktery upowszechniły się między narodami rozmaitych języków, dlatego niektóre litery zmianom ulegz musiały; są to zaś tylko wyjątki od reguły, a ten los padłby i na Cyrylikę, gdyby się upowszechnić chciała. Wszakże już między dialektem cerkiewnym, językiem rossyjskim i serbskim zachodzą w tym względzie niektóre zmiany: Rossyanie wymawiają **г** jak **g**, **ѣ** jak **ie**, **е** jak **ie**, **э** jak **e** i wyrzucili 6 liter cyrylijskich t. j. **с**, **ѣ**, **ѡ**, **ѡ́**, **ѣ́**, **ѣ́**. Tych liter nie używają i Serbowie. Serbowie używają, jak sam p. Szasz. twierdzi, **ѣ** zamiast **ѣ́**. Zresztą sami Serbowie między sobą nie zgadzają się co do wymowy **ѣ**, a ich pisownia o wieleż inna od dwóch powyższych szczepów! — A gdyby my w naszym ruskim języku Cyryliką dobrze pisać chcieli, musielibyśmy także niektóre zmiany i nowości zaprowadzić.

Nie może i nie powinien p. Szasz. żądać, aby znając abecadło jakiegoś języka jużesmy umieli czytać według natury tego języka. Każdy chcący umieć język ruski, chociaż by znał co do kształtu litery jego, musi się jeszcze uczyć czytać i dla tego jakiej bądź pisowni, chociażby i cyrylijskiej użyjemy, uczyć się jej wprzód każdemu będzie potrzeba. Pisownia jest tu mniejszą rzeczą, a nam tylko o abecadło chodzi.

O pojedynczości cyryliki: Tak jak z jednej strony każde odrębne brzmienie swój właściwy znak mieć powinno, tak też i znaki bez potrzeby pomnażane być (nie) powinny, inaczej utrudza się poznanie abecadła. Tytły zaś tylko w potrzebie używane być mogą, ale nie w porządnym i wyraźnym piśmie... inaczej zaciemniają pismo. A jeżeli papieru oszczędzić chcemy, to i w tym względzie Abecadło polskie ma pierwszeństwo przed Cyryliką przez swoje **i**, **l**, **r**, **t**, przez używanie znaku miękczącego ' zamiast **ь**, przez wyrzucenie **ѣ́**. Co się zaś **ja**, **ju** tyczy, to nie więcej miejsca potrzebują jak **ѣ́**, **ю**.

Zdanie Kopitara: Wenn uns der Himmel... okazuje niedostateczność abecadła łacińskiego dla słowiańszczyzny, uważając je same w sobie; lecz dzisiaj, kiedy niektóre szczepy słowiańskie tej niedostateczności już zaradziły, nie można Kirylicy nad Abecadłem łacińskim przyznawać pierwszeństwo. To zdanie okazuje, że i Kopitar wolałby Abecadło łacińskie.

*) Тут вставка Лозинського: Nie to więc, aby Europejczyk mógł czytać... bo do czytania jeszcze nauki potrzeba.

W terażniejszych czasach tak Cyrylika jak i Abecadło łacińskie, w składzie (sposobie), w jakim go używają szczepy słowiańskie, z d o l n e jest do pasigrafii sławiańskiej; a jeżeli Szafarik o pierwszym Alfabcie powiada, dass es sich mehr eignet, to czyni to dla tego, że Cyrylika originitenus do tego jest zdolna, nie tak zaś Abecadło łacińskie, które wprzód niektórych zmian i nowości potrzebowało... Zresztą myśl ta Szafarika jest tylko życzeniem, a jabym sobie życzył, żeby cały świat jednego pisma używał.

Aby język ruski był pismienym, powinien mieć albo właściwą gramatykę, nie gramatykę cerkiewnego dialektu, której się zwykle trzymano, albo przynajmniej dzieła według zasady: Jak się mówi, tak się pisać powinno — napisane; lecz cum neutrum sit, więc niema właściwej literatury. Do tego jedno lub drugie podobne dzieło nie stanowi jeszcze literatury.

Далі йде оборона латинсько-польських букв і тут стрічаємо гадку: Trzymać się bez względu na wymowę nie należy, gdyż ta nie jest jednostajną, i dlatego potrzebne są gramatyki, aby ustalić i w pewne zasady język ująć, bez czego nie mógłby być wykształconym; a że się przez to narodowi niesłuszność nie dzieje, dowodzą gramatyki wszystkich języków. Wszakże wymowa może być błędna i zepsuta, jak to p. Szasz. o ruskim języku, który przez wpływ polskiego zepsutym został, utrzymuje. A więc prócz wymowy i innych jeszcze prawideł potrzeba; a natenczas (мабуть хтів автор сказати: inaczej) język się nigdy nie wykształci. (Inaczej będzie wolno pisać triska i trisga, czytame i czytajemo, znate i znajeto...)

Co do 8: Właśnie też dlatego, aby pisowni od wymowy nie oddalać, potrzeba tyle form w pisaniu używać, ile ich jest w wymowie i aby temu zaradzić, porzucam ѡ, ю, co dwie formy czyni, a piszę: hołub, hołuba, hołubu, — koń, końa, końu.

Na zdanie Polaka: Język polski ma już miejsce między wykształconymi językami, i ciekawy jestem, którychby brzmień (głosów) Polak nie mógł swym Abecadłem oznaczyć, i dla którychby Abecadło jego było niedostatecznym? — —

Dokładniejsza wiadomość o tych zabytkach ksiąg ruskich polskimi czcionkami drukowanych, o literaturze ruskiej i o tem, co tu opuściłem, w Recenzji na Lew(ickiego).

IV.

Jeszcze raz o wprowadzeniu Abecadła polskiego do pismienictwa ruskiego.

(Спільна відповідь Й. Лозинського Й. Левицькому і М. Шашковичеві).

Рукопис а).

Сеї рукопис був у цензурі і цензура відкинула його. Із него подаю лише нецензурні місця, котрі Лозинський у другім рукописі (гл. N. V) випустив або змінив на лагідніші. Сюди належать передовсім усі острійші слова Лоз—ого. Цензорови не подобало ся, що Лоз. витикав Левицькому його „niewiadomość i nienawiść“ і що Левицький „zarazem dowjódł, że i na sercu ludzkim znachodzą się wulkany. Kto w gniewie pisze, ten prawdy nie ujrzy, Autor zaś tej Odpowiedzi w zaciętości argumenta swoje aż do śmieszności posuwa, zarzucając n. p. Abecadłu polskiemu, że ma A i a, B i b...“ В другім місці Лоз. сказав: „Jeżeli Autor odpowiedzi (Левицький) narzeczе ruskie z cerkiewnym za jed no trzyma, to już w dosyć grubym zostaje błędzie... Takie nieugruntowane twierdzenia można w każdym punkcie tej Odpowiedzi znaleźć“. Остатне реченє цензор перечеркнув червоним олівцем. В иньшій місці Лоз. каже, що брошура Шашкевича покликала його „na nowo do walki. Stawię się więc na placu boju, lecz nie widząc tam nic gruntownego...“ і т. д. Всі ті слова видали ся цензорови занадто войовничими і він їх також підчеркнув два рази олівцем.

Середина статі, себто докази в користь абецадла, та сама, що в рукописі б, який поданий дальше; натомісць нема там закінчення з першого рукопису, яке тут подаю.

Z przyjęcia polskiego Abecadła wypływają wielkie korzyści dla ruskiego języka. Wszyscy Polacy mieszkający z Rusinami rozumieją, a nawet mówią dobrze po rusku; ale mało kto zechce uczyć się Cyrylijskiego Alfabetu, aby czytał dzieła ruskie. Do tego charaktery łaцінські upowszechnione są po całym świecie, a zatem Abecadło polskie posłużyłoby do upowszechnienia Ruszczyzny między innemi słowiańskimi szczepami i ułatwiłoby naukę ruskiego języka między narodami obcych języków. Przez używanie Cyryllicki zamknęlibyśmy się jak Egoiści żółwią skorupą przed obcemi narodami. Zresztą w kształcie (charakterach) żyjących języków ożyłby i ukształcił by się najprędzej język ruski; w szkielecie zaś martwego języka (w Cyryllice) jeżeli nie zaumrze, to przynajmniej nie tak łatwo i nie tak прędkо wykształcić się potrafi. Tę tylko jedną zaletę ma Cyryllika przed Abecadłem polskim, że do wyrażenia brzmień cz, sz, szcz pojedynczych

używa czcionek ч, ш, щ, lecz czyliż ta jedna korzyść zdolna jest do przeważenia tylu wyżej wspomnianych?...

Ależ w szkołkach wiejskich Cyrylika wszędzie już zaprowadzona!... Lecz w każdej szkółce wiejskiej uczą zarazem i polskiego Elementarza i trudneżby było zastosowanie tego Abecadła do Ruszczyzny? Elementarze ruskie polskimi czcionkami drukowane... i łatwiej nauczyłyby dziatki czytania, (niż) bukwały cyrylijskie, a nawet ułatwiłyby im (naukę) języka polskiego. Cyrylika zaś powinna... szkołkach wiejskich jako przedmiot... obowiązujący jednakże tych, którym znajomość języka starosławiańskiego koniecznie jest potrzebna, n. p. sposobiących się (na)... kapłanów, nauczycieli, Diaków i t. d.

Дальший уступ по части пережываний: Na tych więc uwagach zasadza się zdanie moje, że my, Rusini w pisaniu polskiego, nie zaś cyrylijskiego Alfabetu używać powinniśmy — i w tym względzie weźmy sobie za wzór Polaków i Czechów, którzy dawne gockie charaktery zupełnie porzucili a w charakterach łacińskich sobie upodobali. W tej więc chwili, kiedy jeszcze wolny wybór mamy, kiedy jeszcze ani cyrylika nad polszczyznę ani polszczyzna nad cyryliką góry nie wzięła, obierzmy co jest lepszego.

На иньшій картці, що належить очевидно до того самого рукопису, бо на ній є також замітка у відповідь Шашкевичеві, читаємо таке закінченє суперечки:

Z tego więc wszystkiego wnoszę, żeśmy Cyrylijski Alfabet jako niedogodny, mniej (piękny) od innych kształtem, i martwy, którego żaden żyjący język nie używa, zaniechać i tylko w Cerkwi pozostawić powinni. Używać zaś wypada albo grażdzańskiego jako poprawniejszego i żywego, albo jeszcze lepiej łacińskiego według składu polskiego. Za pomocą pierwszego uczynilibyśmy sobie przynajmniej literatury Rosyan i Serbów przystępniejszymi, przez drugie stalibyśmy się uczestnikami literatury polskiej i zbliżylibyśmy się do Sławian, którzy rzymskich charakterów używają a oraz do całej światłej Europy. Które z tych dwóch Abecadeł zwycięztwo odniesie, to czas pokaże i to czasowi pozostawić należy, a tym czasem można obu z większą korzyścią dla języka używać, jak Cyryliki.

Teraz zchodzę z placu boju, a podając rękę przyjacielską przeciwnikom moim, te jeszcze czynię przestrogi: Literatura nasza jest to małe dziecię, które więcej potrzebuje tkliwej matki, jak surowego bakałarza. Wszelka krytyka dla nas zawczesna, — skutkiem bowiem onej będzie na teraz niechęć ku pisaniu i otrętwienie czyli raczej zatajowanie tak bardzo opóźnionej a teraz zaledwie kłującej się literatury naszej. Dobry ogrodnik nie obcina gałązek, póki się drzewko

w pień nie wzmoże. Piszmy wprzody, aby było co krytykować. Bjada narodowi, który prędzej ma krytyków jak pisarzy. My więc, nie tracąc czasu na podobne spory, piszmy, a krytykę zostawmy tym, którzy prócz niej nic innego pisać nie potrafią. Kto nie jest zdolny podzielić zdanie moje, niechaj się trzyma swego; to mu ujdzie bezkarnie, albowiem cóż szkodzi Niemcom, że prócz swoich własnych (szwabachskich) charakterów, jeszcze łacińskich tak często w dziełach swych używają? Piszmy więc, każdy według zdania swego, a czasowi zostawmy zwycięstwo, a chociażby obadwa zdania nasze się nie utrzymały, pracy jednak nasze nie będą bezowocne, albowiem zostaną się pomniki dla języka.

V.

Рукопись б).

2028 erh. am 31 Aug. 1836.

1729 erh. am 27 Juli 1836.

Loebliches k. k. Bücher-Revisions-Amt!

Weil Unterzeichnetem vom Löblichen k. k. Bücher-Revisions-Amte am 9-ten Juny 1836 Z. 1285 die Drukbeuilligung des Aufsatzes: Jeszcze raz o wprowadzeniu Abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego aus Anlass gewisser Persönlichkeiten versagt wurde, so übersendet Er Einem Löb. k. k. Bücher-Revisions-Amte den Aussatz in geänderter Form mit Weglassung der vom Löb. k. k. Bücher-Revisions-Amte unterstrichenen Stellen; obwohl es Ihm leid thut, dass Ihm diese Genugthuung versagt wurde, da es seinen Gegnern und insbesondere dem H. Lewicki erlaubt war, sich über die Ehre des Unterzeichneten, auf eine boshaft-witzige ja sogar schimpfliche Weise, lustig zu machen. Sollte Einem Löb. k. h. Bücher-Revisions-Amte dennoch irgend was anstössig scheinen, so bittet Unterzeichneter unterthänigst, Ein Löbl. Bücher-Revisions-Amt möge es durchstreichen, und ein gnädiges Imprimatur ommissis omittendis Gefertigtem gütigst durch die Post von Czehynie übersenden.

Medyka den 20-ten July 1836.

Joseph Łozinski
g. k. Pfarrer zu Medyka.

Jeszcze raz o wprowadzeniu Abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego.

Semper ego auditor tantum, nunquam reponam
Vexatus totius rami Theseide Codri?

J. Juvenalis Sat. I.

Rozmaite uwagi wymierzone przeciwko zdaniu mojemu o wprowadzeniu Abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego zniewoliły mię jać jeszcze raz za pjóro w pomienionym przedmociu. Postrzegłem najprzód, że niektórzy zanadto wielki wpływ przypisywali zmianie Alfabetu; o ile to zdanie jest bezzasadném, okazuje sama natura Alfabetu. Litery są to znaki zewnętrzne, przedstawiające oczom brzmienia mowy ustnej; od nich zależy tylko mniejsza lub większa doskonałość pisma i pisowni, mniejsze lub większe upowszechnianie się języka, i łatwiejszy lub trudniejszy przystęp do innych języków; zresztą nie są nawet zdolne zmienić w czém mowę ustną — jeżeli więc te znaki w samej mowie, z którą są w najbliższym związku, żadnej zmiany sprawić nie zdołają, jakim że sposobem można im jakieś większe przypisywać skutki?..

Dalej winienem odpowiedź PP. Recenzentom. Pierwsza odpowiedź na zdanie moje wyszła z druku w r. 1834 w Przemyślu, napisana przez ks. J. Lewickiego. W tej Recenzji nie tyle widać znajomości rzeczy*), ile złośliwo-dowcipnych ucinków — i serce ludzkie ma swoje wulkany! Argumenta w tej Recenzji posunięte są aż do śmieszności i tak n. p. Abecadło polskie cierpieć musi ten ciężki zarzut, że **A i a, B i b...** posiada! Na zarzuty w tej odpowiedzi umieszczone odpowiedziałem wprawdzie szczegółowo, lecz nieprzyjemne okoliczności

*) Tak n. p. mówi Autor ten, że Rusini od chwili, jak zaczęli pisać po rusku, gramatyki mieli; lecz tego nie dowodzi, bo i dowiedź tego nie zdoła; dalej przytacza 3 Gramatyki: grecko-ruską z r. 1591, Zyzaniego z r. 1596, i Smotriskiego z r. 1618. Że żadna z tych nie jest Grammatyką języka ruskiego, przytoczę zdanie Dobrowskiego o każdej z nich, który w przedmowie do dzieła *Institutiones linguae slavicae veteris dialecti* 1822 tak mówi na str. LVII: *In harum (Grammaticarum slavonicarum) censum venire non potest Grammatica graeca slavonice translata Leopoli 1591*. Tamże: *Primus omnium Grammaticam linguae slavicae ecclesiasticae composuit L. Zyzania 1596*, a na str. LVIII: *plenius linguae slavonicae regulas composuit M. Smotricki 1619*. Jeżeli więc autor Odpowiedzi narzeczę ruskie z cerkiewnym za jedno trzyma, to już w dosyć grubym zostaje błędzie. Podobnie przytacza zdanie Dobrowskiego: *Soni linguae slavicae omnes et singuli neque latinis neque graecis characteribus exprimi possunt* — i sądzi, że wy-

nie dozwoliły mej odpowiedzi stanąć publicznie w oczach bezstronnych sędziów i musiała pozostać w rękopiśmie. Tym sposobem uspjone zostało zdanie moje, a ja musiałem wyrzec: *litera docet, litera nocet*. Lecz oto nowe pisemko Azbuka i Abecadło wytłoczone w Przemyślu 1836 powołało do życia całunem niepamięci pokryte myśli i wezwało mię na nowo do odpowiedzi. Chcąc więc razem odpowiedzieć na obiedwie krytyki, nie zapuszczam się w szczegóły, i tylko w ogólności powtarzam i utwierdzam zdanie moje tak.

Obecnie używane są trojaki charaktery w pismach ruskich: cyrylijskie, grażdzańskie i łacińskie. Aby zaś należycie ocenić, któreby dla języka ruskiego najprzydatniejszemi były i największą korzyść przynieść mogły, trzeba wiedzieć, od czego doskonałość Alfabetu zależy. Doskonałość Alfabetu wymaga

1-o takiej ilości znaków, któraby ilości brzmień szczególnych mowy odpowjadała. Równie zbytek jak brak w tym razie jest szkodliwy, bo inaczej pismo nie byłoby wiernym obrazem mowy ustnej.

2-m aby znaczenie tych znaków zawsze było jednostajne t. j. aby jeden znak do oznaczenia kilka brzmień nie był używany, ale zawsze w raz przyjętym znaczeniu.

3-cie aby postacie tych znaków były łatwe do poznania. Im bardziej są pojedyncze, im wyraźniej się od siebie różnią, a zatem im łatwiejsze są do czytania, tem są doskonalsze*).

Pierwsze dwa przymjoty stanowią wewnętrzną, ostatni zaś zewnętrzną doskonałość Alfabetu.

Przystosujmyż to do powyższych trzech Alfabetów, lecz naprzód obaczmy, ile jest pojedynczych i od siebie różnych brzmień w języku

rok ten obala zdanie moje. Dobrowski to wprawdzie dobrze powiedział, ale mój Recenzent nie dobrze go rozumiał, bo że *exprimi possunt*, dowodzą pisma tych narzeczy sławjańskich, które łacińskimi charakterami *omnes sonos slavicos actu exprimunt*. Z drugiej zaś strony mógłbym zarzucić, że i Cyryllika w tém względzie lepszą nie jest i nie wystarcza dla każdego narzecza, bo jakież ma znaki dla brzmień polskich: *ą, ę, dz, rz*, którego ostatniego i Czesi używają? — Podobnie niegruntownie twierdzi ten autor zaraz w 2. punkcie swej odpowiedzi, że *s i з, ш i ѿ* i t. d. różne brzmienia oznaczały, a przecie o tém żaden Grammatyk, ani sam Autor Odp. w swej Grammatyce języka ruskiego o nic nie wspomina. Takich rzeczy znalazłoby się w tej Odpowiedzi więcej.

*) Grammatik des slavischen Sprache in Krain, Kärnthen und Steyermark, Laibach 1808 na str. XXII. (Се грамматика Копитара). — Uwagi nad Samogłoskami i Spółgłoskami w ogólności oraz nad niektórymi głoskami Abecadła polskiego p. Fr. Szopowicza, Dra Filozofii, w Krakowie, 1827, na str. 86.

ruskim. Język ruski nie ma ani więcej ani mniej pojedynczych brzmień jak następujących 27:

a, b, c, cz, d, e, f, g, h, ch, i, j, k, l, m, n, o, p, r, s, sz, t, u, w, y, z, ź.

Z tych językowe mogą brzmieć miękko, lecz osobnemi czcionkami oznaczane być nie potrzebują.

Według tego więc sądząc powyżej wspomniane Alfabety, okazuje się I-o, że cyrylijski Alfabet z jednej strony ma więcej (s, оу, w, r, ъ, tudzież ш, ѿ, ҃, ѱ, ѧ, Ѧ, ю, z których każda mieści dwóch zastępuje), a z drugiej mniej liter (e, g, j pojedyncze), jak ich Rusin potrzebuje; tudzież że niektóre litery (с, н, і, Ѧ, ю, r) niejednostajne znaczenie mają.

II. Alfabet grażdzański*) zaprowadzony w Rossyi jest poprawniejszy od Cyryliki, wprowadzono bowiem do niego litere э odpowiadającą czystemu e łacińskiemu, a opuszczono 6 liter cyrylijskich: s, оу, ѿ, w, ҃, ѱ. W zastosowaniu jednak do języka mało-ruskiego okazuje się, po odtrąceniu tych poprawek, zresztą tenże sam zbytek i niedostatek i niejednostajne znaczenie niektórych liter, co w cyrylijskim Alfabecie**).

III-cie. Co do Abecadła łacińskiego, to okazało się niedostatecznym dla sławjańszczyzny. Z tej przyczyny używano różnych sposobów i kombinacyj do oznaczenia brzmień słowjańskich, a językowi łacińskiemu niewłaściwych, a tak zaradzono niedostatkowi, i gdyby te sposoby i kombinacje jednostajne były, nie możnaby nic zarzuć Abecadłu łacińskiemu do sławjańszczyzny zastosowanemu; lecz ponieważ szczególne narzecza w tym względzie różnią się, powstało zamieszanie, przez co te narzecza pisma swoje dla siebie wzajemnie nie-

*) Alfabet ten jest to cyrylijski, lecz tak przekształcony, że umiający czytać pierwszy, nie przeczyta drugiego, przez co te dwa Alfabety jako różne uważać należy. Krytycy moi zdają się one mieszać i za jeden uważać. (Obacz Odpowiedź Ks. Lewickiego pod l. 3) gdzie o э odwróconem mówi, tudzież Azbuka i Abecadło na str. 13).

**) Poprawniej używają grażdzańskie Alfabetu Serbowie, którzy wszystkie litery wyrzucili, bez których się obejść mogą (Ѡ, ѧ, ѱ, ѣ, ѡ, Ѣ, ѣ, ѧ, э, ѧ, r), zaprowadzili dwie nowych (j, Ѱ) i nadal przyjętym jednostajne znaczenie, lecz wyrzuciwszy znamię miękkości (ѡ) wprowadzili bez potrzeby cztery nowe postacie: ѣ, ѡ, ѣ, ѣ. Jest to dowód, że i Cyrylika lub pismo grażdzańskie rozmaitym zmianom uległoby musiało, gdyby go wszystkie narzecza sławjańskie przyjąć chciały, a więc nie wiele można zarzucać Sławjanom łacińskich charakterów używającym, że się co do niektórych liter lub kombinacyj nie zgadzają.

czytelniemi czynią. To jest jedyną wadą tego Abecadła, na którą się uczeni głośno użalają. Temu chcąc zaradzić, uczynił Dobrowski projekt, aby do łacińskich liter jeszcze nowe wynaleźć; lecz doświadczenia w tym zamjrze czynione okazały się bezowocnemi, a p. Zhóp zbijając w r. 1833 taką próbę p. Metelka, dowjódł nawet, że nowe znaki przez niego użyte ani potrzebne, ani zamjarowi odpowiednie. Z tego względu najlepiej jest pojsć za zdaniem Autora Artykułu: Der Slovenen ABC — Krieg*), który radzi, aby zamjast nowych liter zrównywano tylko sposoby i kombinacye różne, aby wymjana płodów literackich przynajmniej między kilkoma szczepami sławiańskimi misce mieć mogła. Niechby n. p. tylko dwa szczepy co do tych sposobów i kombinacyj się zgadzali i jednego Alfabetu używali, niechby jeden mógł być uczestnikiem płodów literackich drugiego, toby ten Alfabet już z dosyć znaczną korzyścią wpływał na Literaturę każdego z nich. Według tego więc najkorzystniej by dla nas było używać Abecadła łacińskiego według składu polskiego, raz że Polacy nam są najbliższymi, a powtóre, że już bardzo znaczną posiadają literaturę. Tym sposobem składałoby się nasze Abecadło z owych 27 liter, o których z początku wspomniałem, i nie mjałoby ani mniej ani więcej nad potrzebę liter*). Trzy wprowadzie litery (ch, cz, sz) byłyby złożone z dwóch postaci, lecz w tém względzie nie lepszą jest i Azbuka, która posiada *ч, ш*, dokądby nawet wszystkie końcowe spółgłoski twarde: *б, в, г, д* i t. d. policzyć można. Zresztą i to nas pocieszać może, że takich kombinacyj sami Łacinnicy (ch, ph, th) używali i teraz inne śwjatle narody n. p. Niemcy, Francuzi, Anglicy i t. d. używają.

Tak więc uważaliśmy wszystkie trzy Alfabety co do wewnętrznej ich dobroci, pozostaje jeszcze uważać one pod względem zewnętrznej doskonałości.

Litery się znakami dla oka, więc niechaj jeszcze oko o nich sądzi. Cyrylijski Alfabet jest to pismo kwadratowe i nie widać w nim pojedynczości; grażdzański jest więcej zaokrąglony, ma nawet kilka-

*) Blätter für litterarische Unterhaltung N. 341, den 7-en Dezember 1834.

**) Autor dziełka: Historyczne badania o drukarniach rusko-sławjańskich w Galicyi 1836 w Uwadze na str. 63 przyznaje się, „iż mu wiele trudności sprawia pisać ruszczyznę polskiem i literami“, lecz to nie jest nic dziwnego, gdy zważemy, że tenże Autor (abym tylko to jedno wspomniał) żadnej różnicy między *і, у* i *ј* nie robi n. p. na str. 85: Jow Boreckij milostiju Bożyjeju. Wreszcie jeżeli w używaniu Abecadła polskiego do ruszczyzny żadnej... (далі відтято, ціла ся увага писана вдовж рукопису а не під рукописом).

naście postaci z łacińskimi literami zgodnych, chociaż niektóre inne znaczenie mają (а, в (w), е (e lub jе) i, к, м, н (n), о, с (s), у (u), х (ch), ь (znamię miękkości)), lecz najpiękniejsze jest Abecadło łacińskie, którego litery przez swoją okrągłość, pojedynczość a razem łatwo w oko wpadającą równość, na głośne uczonych zasłużyły sobie pochwały. Schlözer mniemał (Obacz Dodatek do II. Części jego Nestora), że nawet i Roszja kiedyś łacińskie Abecadło przyjmie. Voltiggi*), Kopitar**), Grimm***), Waclaw z Oleska†), Dunder††) i wielu innych mężów z rozmaitych narodów nie przesadzone ale słuszne oddają mu pochwały. Dlatego też to Abecadło upowszechniło się między tyłu i tak rozmaitemi narodami, a to upowszechnianie stanowi nową jego zaletę. Dlatego Czesi umiając należycie cenić to Abecadło

*) Ricsoslovník ilirického, italského i nimáckého jazyka, u Bescu 1803 w Przedmowie.

**) Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark 1808 str. XXI i d. Lecz właśnie ze słów p. Kopitara „Wenn uns der Himmel einen zweyten römischen Kyrill sendete it. d.“ chce Autor Azbuki i Abecadła wniesć, że przeto Kyrillicy pierwszeństwo przyznane zostało. O! czemuż ten Autor nie czytał dzieła tego aż do 250-ej strony, a byłby się nauczył, że tak wnioskować nie można, albowiem P. Kopitar takie zdanie daje o rossyjskim Alfabcie na str. 205: Genau genommen ist eigentlich nur die Methode eures (russischen) Alphabeths beneidenswerth (lecz ja i tego przyznać nie mogę z powodu, że ma więcej nad potrzebę liter, i że nie wszystkie jednostajne znaczenie mają), aber das Alphabeth selbst weniger, denn 1) habt ihr nur Quadratschrift, eure gedruckten Bücher sehen aus wie Lapidar-Aufschriften, die Currentschrift aber, die ihr in Briefen gebraucht, hat beynahe nichts von der griechischen Currentschrift, eine und die andere bedürfen noch bedeutender Modificationen, um mit unsern abendländischen Schriften als solchen in Concurrenz treten zu können, 2) gebraucht ihr die griechischen Schriftzeichen, nicht nach den Bedeutungen, die sie zu Platos Zeiten hatten, sondern nach den Bedeutungen eines verwilderten Jahrhunderts... ihr müsst gestehen, dass ihr es (das Alphabeth) missbrauchend verhunzet — daley nazywa ten Alfabet barbarisch-griechisches Alphabeth. Jeżeli więc p. Kopitar tak sądzi o Alfabcie grażdzańskim, to pewnie nie lepiej o właściwej Cyryllice. Zresztą możnaby i z innych pism p. Kopitara dowieść, że zupełnie jest za łacińskiem Abecadłem, a Autor Azbuki i Abecadła w tem względzie omyłkę popełnił.

***) Wuks Stephanowitsch kleine serbische Grammatik, verdeutscht von J. Grimm, 1824, w Przedmowie na str. XI, XXII, XIII.

†) Pieśni pol. i rus. ludu galicyjskiego, we Lwowie, 1833 w Przedmowie na str. 49 i d.

††) Andrie Kačića Razgovor ugodni naroda slovinskoga, u Beču 1836 w Przedmowie na str. V.

porzucają greckie charaktery, a przyjmują łacińskie; Niemcy zaś mimo tego, że własne swoje pismo mają, używają jednak bardzo często w pismach swych łacińskich charakterów. Ztąd nareszcie pochodzi, że niektórzy uczeni (Solney w dziełku: Alfabet europejski zastosowany do języków azyjatickich 1819, Schleiermacher w uwieńczonej przez paryżką Akademię Rozprawie o Alfabecie harmonijnym 1835) dążą nawet do wprowadzenia rzymskich czcionek do wszystkich w ogóle języków. I na przeciw tych wszystkich mężów przywodzi Autor Azbuki i Abecadła powagę PP. Schafarika i Berlicza*), nazywając ich zdanie głosem poświęconych, najgorliwszych, najzasłużeńszych i t. d. (?)

Z tego więc wszystkiego wnoszę, żeśmy cyrylijski Alfabet dla wyżej przywiedzionych przyczyn, jak i dla tego, że jest martwy, którego żaden żyjący język nie używa, zaniechać i tylko w Cerkwi pozostać powinni. Lepiej jest używać grażdzańskiego**) jako poprawniejszego i żywego, a najlepiej łacińskiego. Za pomocą pierwszego uczynilibyśmy sobie przynajmniej Literatury Rossyjan i Serbów przystępniejsze; przez drugie stalibyśmy się uczestnikami literatury polskiej i zbliżylibyśmy się do reszty sławjan, którzy rzymskich charakterów używają a oraz do całej światłej Europy***). Mając więc tak słuszne powody, nie mogę cofnąć raz ogłoszonego zdania mojego.

Medyka, dnia 20 Lipca 1836.

Jozef Łozinski.

*) Odwołuje się on jeszcze i do innych mężów (Dobrowski, Dainko, Metelko) którzy ж, ч, ш, lub tym podobnych postaci w swych Grammatykach zamjast łacińskich kombinacyj używają, lecz to nie dowodzi pierwszeństwa Kyrilicy nad Abecadłem łacińskim, są to bowiem tylko próby (które się jednak nie utrzymały) uzupełnienia Abecadła łacińskiego, o którego pierwszeństwie nad wszystkie inne Alfabety ci mężowie dobrze przekonani byli. Wszakże w przeciwnym razie byliby bez wahania się wprowadzenie Cyryliki projektowali, czego jednak nie uczynili. Wreszcie tymże samym sposobem mogą przypisać pierwszeństwo Abecadłu łacińskiemu nad grażdzańskie, że ostatnie ma niektóre litery z pierwszego wzięte.

**) Rozumi się jednak, że go dla naszej potrzeby jeszcze przykra wywać (jak się Autor Azbuki i Abecadła wyraża) potrzeba, aby nim dobrze pisać.

***) Nie chodzi tu o to, aby za pomocą rzymskich charakterów wprowadzić do sławjańszczyzny obce zwroty i obcy sposób wyrażania się, ani o to, aby Europejczyk zachodni czytać mógł na pierwsze spojrzenie pisma sławjańskie (jak Autor Azb. i Abc. zdanie p. Wa-

Відповідь цензури.

Auf Ihr in Folge der hierämtlichen Decretation vom 9-ten Juni l. J. Zahl 1285 neuerdings vorgelegtes Gesuch den Aufsatz: „Jeszcze raz o wprowadzeniu Abecadła polskiego do pismiennictwa ruskiego“ omissis deletis hieramts zum Drucke zuzulassen, wird bedeutet, dass demselben aus dem Grunde keine Folge gegeben werden könne, weil der Aufsatz nicht nur in derselben Form wie früher — mit blosser Auslassung und Abkürzung der zwei ersten Seiten des vorigen Manuscriptes — sondern auch mit gleichen Anzüglichkeiten verfasst, und keineswegs nach dem Sinne des eingangs bezogenen Decretes umgearbeitet wurde.

Vom k. k. Bücherrevisionsamte.

Lemberg, am 6 September 1836.

(Підпис віддертій).

VI.

Hochlöbliche k. k. Oberste Censur-Hofstelle!

Mit dem Bescheide des Löb. k. k. Lemberger Bücher-Revisions-Amtes vom 9-ten July 1844 Z. 599 erhielt Gefertigter das Imprimatur für die hier % beyliegende Grammatik der ruthenischen Sprache, allein unter der Bedingung deletionis et corectionis mancher Sachen. Da sich aber Gefertigter dadurch in seiner Uiberzeugung zu tief gekränkt fühlt, ja sogar durch manche Corrigenda nur die Wahrheit enstellt würde, so wagt Gefertigter gegen obige Bedingung des Löb. Lemberger Bücher-Revisions-Amtes den Rekurs zu ergreifen und die durchgestrichenen Stellen noch besonders zu motiviren.

Diese sind:

1. In der Einleitung (S. III—XIII) Dzieje narodu ruskiego. Diese kurzen Umriss der Geschichte der ruthenischen Nation sind deshalb eingeschaltet, weil die Geschichte des Volkes auch die Geschichte seiner Sprache aufkläret und deutlich zeigtet, unter welchen Einflüssen sich die gegenwärtige Volkssprache gestaltet hat. Sie erscheinen umso

sława z Oleska wykłada); ale o to, abyśmy tych samych znaków w piśmie używali, które się w Europie najbardziej upowszechniły, mniej zważając na to, że co do niektórych liter różnica zachodzi, bo ze względu na różność języków przekonani jesteśmy, że inaczej być nie może.

2028. Non admittitur ad imprimendum.

nothwendiger, als wir in Ga(lizien) kein, die ganze kleinrussische Nation umfassendes Werk besitzen und Kleinrussland's Geschichten von Bantysz-Kamieński und Markiewicz in Galizien zu den Seltenheiten gehören. Die Thatsachen sind wahr, sollte aber manches Wort anstossend erscheinen, so ist dem leicht vorzubeugen.

2. S. XVII und XXII ist das vom altslavischen Dialekte gebrauchte Wort „martwy“ durchgestrichen. Warum denn? Welches Volk spricht denn den kirchenslavischen Dialekt? Die lateinische und die altgriechische Sprache sind auch in der Kirche gebräuchlich und doch werden sie todte Sprachen genannt. Die ad marginem S. XVII befindliche Bemerkung des Herrn Censors beweiset nur, dass sich alle slavischen Dialekte derselben Wurzel bedienen, — keineswegs aber, dass deshalb der Kirchendialekt ein todter nicht genannt werden könnte.

3. S. XXII sub 9 sind die Wörter czudzyj, czuzyj durchstrichen und statt derselben двон, вон geschrieben. Das ist falsch, denn mir handelt es sich um дж, nicht aber um дз. So sind daselbst ohne Noth in allen Beyspielen die lateinischen Buchstaben gelöscht und die kyrillischen angesetzt, und doch ist in robju das j deutlicher zu sehen als in рою, wovon sub 7 die Rede ist. Dasselbe gilt von Beyspielen in der Anmerkung 36. S. XXI.

4. S. XXVI Warum darf ich denn nicht sagen, dass die Zukunft vor uns verhüllet ist, wo von der Ausbildung der Sprache die Rede ist?

5. S. XXVII. Was hier durchstrichen und verbessert ist, dies kann ich nicht zulassen, denn ich schreibe eine Grammatik der lebenden Volkssprache, mithin dürfen ihr altslavische Formen nicht aufgedrungen werden.

6. S. XXIX. Der Herr Censor verneint, dass uns auch Formen von anderen slavischen Dialekten zukommen können, weil in Galizien бивать, любить nicht gesprochen wird. Ich schreibe ja aber nicht die Grammatik des galizischen, sondern im allgemeinen des kleinrussischen Dialekts, also habe ich recht, weil die Kleinrussen in Russland so reden und schreiben.

7. S. XXXI und XXXII. Dass der grossrussische und polnische Dialekt dem kleinrussischen am nächsten stehen, habe ich theils S. XV, theils S. XXVII, S. XIX und XX bewiesen (und dies ist nicht durchgestrichen), auch muss ein jeder Slave, der die genannten Dialekte kennt, dies gestehen; — jetzt aber soll ich dies verneinen und den altslavischen Dialekt als den nächsten anerkennen? Der Herr Censor beruft sich in margine auf die Wörter печаль, откровение etc., aber sie sind nicht glücklich gewählt, denn dem gemeinen Volke sind diese Wörter unverständlich. Ubrigens beweisen auch 100 solche Wörter

nicht seine Behauptung. Ebenso grundlos ist weiter unten meine Behauptung ausgelöscht, nämlich, dass die altslavischen Wörter исполнити, младенец etc. im Ruthenischen schlecht klingen, denn das ruthenische Volk spricht nur виповнити, молодец etc.

8. Was von den S. XXXIV-XXXIX wie auch XL und XLI durchstrichen ist, das ist bei mir das Wichtigste, das sind die Principien und Grundvesten meiner Grammatik. Nimmt man dieses, so nimmt man mir alle Rechtfertigung, und meine Regeln erscheinen grundlos. Und warum thut man das? Der Herr Censor deutet es an S. XXVII in margine, weil es schon gewisse Regeln bestehen etc. Ich frage: wo bestehen denn diese Regeln? Gewiss in den Grammatiken altslavischen Dialects; da aber die Volkssprache mit denselben nicht harmonirt und ich die Grammatik der Volkssprache schreibe, so habe ich das als Regel bestimmen müssen, was die Aussprache selbst angab. Daher denn das Geschrey der Neuerungssucht? Aber diese Neuerungen sind gegründet und ein Zeichen des Fortschritts, und was der Herr Censor S. XLI in margine sagt: „dawnosć dla tego, że jest dawnosćią, zostanie niewzruszoną“, ist nicht wichtig, denn sonst wäre kein Fortschritt möglich, auch widerspricht der Erfahrung, nach welcher auch die ältesten Behauptungen neuen Platz machen müssten.

9. Endlich ist der ganze Artikel vom Alphabet S. 1–11 und S. 13 durchstrichen. Ich schreibe eine Grammatik der ruthenischen Volkssprache im Allgemeinen und da alle 3 Alphabete bei den Kleinsrussen im Gebrauche sind, so musste von allen Erwähnung geschehen; oder soll ich mich als einen Ignoranten darstellen? Soll die allgemein bekannte Thatsache im Geheimniss bleiben? Darf ein Grammatiker seine Alphabete nicht prüfen und seine Wünsche nach seiner Uiberzeugung äussern? Der Herr Censor mag kein Freund von lateinischen Buchstaben sein, aber dass darin nichts gefährliches ist, lehrt die Erfahrung, denn die Deutschen gebrauchen die lateinischen ebensogut wie die Schwabacher Buchstaben und doch ohne allen Nachtheil. Uibrigens habe ich die lateinischen Buchstaben nicht eingeführt, denn sie waren längst im Gebrauche. Man wird mir vielleicht gewisse geheime Absichten unterstellen, aber sie werden sich aus dem Artikel selbst nie erweisen lassen, wie auch ich mir ganz unbewusst bin. Ich halte mich streng an die literarische Untersuchung*). (Uiberdies dringt

*) Дальші речення, що в скобках, у чернетці перечеркнені; але що нема иншого поправленого тексту, то я їх подаю для цілости, бо инакше гадки не будуть викінчені. Очевидно автор поправив їх, переписуючи рекурс на чисто.

mein Wunsch und Rath Niemandem die Uiberzeugung auf und zwingt Niemanden zur Nachahmung, aber ich darf auch nicht gegen eigene Uiberzeugung schreiben). Ja, jetzt wird der Leser nicht wissen, wie die kyrillischen Buchstaben tönen. (Es scheint, dass meine Ansicht mit jenen des Herrn Censors nicht uibereinstimmt, aber ist das ein Grund... dürfte, glaube ich... kann kein Grund des Durchstreichens sein?). Ich kann fehlen und das wird schon die Kritik zurechtweisen, aber meiner gegenwärtigen Uiberzeugung kann ich keine Gewalt (Zwang) anthun.

Nach dieser Auseinanderlegung begiebt sich Gefertigter in den Schutz einer Hochlöblichen k. k. Censur-Hofstelle mit der demüthigsten Bitte, dass es ihm gnädigst gestattet seyn möge, die hier beygelegte Grammatik ganz unbedingdt, wie sie ursprünglich verfasst war, dem Drucke übergeben zu können.

Медька, den 30-ten 9-ber 1844.

Важніші похибки.

Сторона	рядок		замість	треба читати:
11	13	з гори	звітку його праці	звісну його працю
40	14	з низу	Додаток N. 5	Додаток N. 4
41	9	„	Лозинському	Лозинський
42	9	з гори	Додаток N. 5	Додаток N. 4
45	12	з низу	наро	народу
60	13	„	und wollen	und sollen
60	11	„	veteri	veteres
62	7	„	Vidorovsky	Vide Dobrowsky

